

5

20312

KATHOPANISHAD

WITH THE

SANSKRIT TEXT, ANVAYA, VRITTI, WORD MEANING,
TRANSLATION, NOTES AND INDEX

BY

ŚRIS CHANDRA VASU,

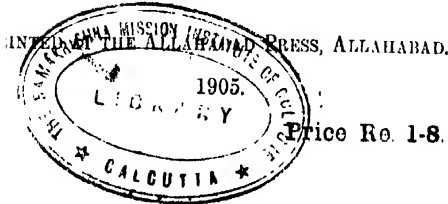

Published by the Paṇiṇi Office

Śhuvanēshvari Asram,

Bahadurganj.

Allahabad:

294.1441.
MPA 6
S(250)

R.M.I.C. LIBRARY	
Acc No	
Class No	
Date	
Author	
Title	
Subject	
Card.	✓
Card.	✓
Card.	✓

20.312 ST.

TO
Mrs. ANNIE BESANT
WITH THE
MOST AFFECTIONATE REGARDS
OF
THE TRANSLATOR.

MANTRA 2.

तथैह कुमारं सन्तं दक्षिणासु नीयमानासु

श्रद्धाऽऽविवेश सोऽमन्यत ॥ २ ॥

अन्वयः—तं (नचिकेतसं) कुमारं सन्तं (बालमेव सन्तं), ऋत्विग्भ्यो दक्षिणासु गोषु नीयमानासु सतीषु श्रद्धा आविवेश (आविष्टवती) ॥
सः अमन्यत ॥

वृत्तिः—(तंह कुमारंसन्तमिति) “तम्” नचिकेतसं “कुमारं सन्तम्” बालमेवसन्तं ऋत्विग्भ्यो “दक्षिणासु” “गोषु” “नीयमानासु” सतीषु “श्रद्धा” आस्तिश्रुद्धिः पितुर्हितकाम-प्रयुक्ता “आविवेश” आविष्टवती । यद्यपि यदानतिकरद्रव्यम् तद्दक्षिणेत्युच्यते । एकाच्चासौक्रतायानतिरिति तदुपाधिको-दक्षिणाशब्द एकवचनान्ततामेवलभते । अतएवभूनामकैकाह-तौ । तस्य येनदक्षिणेत्यत्रकृतस्नस्य गवाश्वादेः प्रकृतस्य दक्षिणस्य निवृत्तिरिति । तस्य धेनुरिति गवामिति दाश-मेकाधिकरणे स्थितम् । तथापि दक्षिणाशब्दोऽयंभूतिवचनः । च कर्मापेक्षयापि प्रवर्तते । अस्मिन् कर्मणीयं भूतिरिति । तुरपेक्षयापि प्रवर्तते । अस्मिन्कर्मण्यस्यपुरुषस्येयं भूति-ति । ततश्च ऋत्विग्यहुत्वापेक्षया दक्षिणाबहुत्वसम्भवाद् क्षेणास्विति बहुवचनमुपपद्यते । अतएव ऋतवे यजौदुम्बरः सवससोदक्षिणा स प्रियाय सगोत्राय ब्रह्मणेदेय इत्यत्र क्यतापक्षे ब्रह्मभागमात्रेऽपि दक्षिणाशब्दस्याधयलक्षणा-

मन्तरेण मुख्यत्वोपपत्तेस्तन्मात्रबाध इत्युक्तं दशमे । यदि
ब्रह्मणस्तद्दानं तद्विकारः स्यादित्यधिकरणे । ततश्चक्रत्वपे-
क्षयादक्षिणैक्येऽपि ऋत्विगपेक्षयादक्षिणाभेदसम्भवाद्दक्षिणा-
स्थिति बहुवचनस्य नानुपपत्तिरिति द्रष्टव्यम् ।

तं tam (नचिकेतसं) him (Nachiketas).

ह ha, when.

कुमारं kumâram (प्रयस वयसं, बालं), a boy.

सन्तं santam (स्थितं) being (still)

दक्षिणासु dakshinâsu (दक्षिणार्घ्यासु) when the presents.

नीयमानासु nîyamânâsu (विभागेन — उपनीयमानासु, दीयमानासु
were being given to or brought (for the priests
to be led.

श्रद्धा sraddhâ (आस्तिस्ययुद्धिः) faith, strong desire (for
the welfare of his father), earnestness.

आविवेश â-vi-ves'a (प्रविष्टवती) entered, Madhvâ's reading
is विवेश without आ.

सः sa/h, he.

अमन्यत amanyata, thought, said to himself, pondered.

Faith entered him, though still a boy, when the cow
were being given as present to the priests. He thought.

MANTRA 3.

पीतोदका जग्धतृणा दुग्धदोहा निरिन्द्रियाः ।

अनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता ददत् ॥

अन्वयः—पीतोदकाः जग्धतृणाः दुग्धदोहाः निरिन्द्रियाः, या एवंभूताः
ताः अत्युत्तमो ददत्, अनन्दाः ते लोकाः सन्ति मान् एते तां स यज
गच्छति ॥

वृत्तिः—अद्वाप्रकारमेवदर्शयति (पीतोदका इति) “पीत” इति “पीत” मुदकं याभिस्ताः “पीतोदकाः” । “जग्धं” भक्षितं “तृणं” याभिस्ताः “जग्धतृणाः” । “दुग्धोदोहाः” क्षीराख्यो याभिस्ताः दुग्धोदोहाः । “निरिन्द्रियाः” अप्रजननसमर्थाः । तीर्णा निष्कला इति यावत् । या एवं भूता गावः । “ताः” ऋत्विग्भ्योदक्षिणाबुद्ध्या “ददत्” प्रयच्छन् । “अनन्दाः” प्रसुखाः ते शास्त्रसिद्धा “लोकाः” सन्ति “नाम” खलु । ‘तान् स’ यजमानो “गच्छति” । एवमनन्यतेत्यर्थः ।

- पीतोदकाः pītodakâh (पीतं मुदकं याभिः ताः 1) drunk water
जग्धतृणाः jagdha-trinâh (भक्षितं तृणं याभिः ताः 2) eaten hay or grass (but cannot do so now), burnt sacrificial wood or straw.
दुग्धोदोहाः dugdha-dohâh (दुग्धोदोहः क्षीराख्यो यावत् ताः 3) given milk. milked or abstemious.
निरिन्द्रियाः nirindriyâh (अप्रजनन समर्थाः तीर्णाः 4) barren, without strength (to breed), free from passion.
अनन्दाः anandâh (अनानन्दाः, असुखाः) Unblessed, joyless, or अः इति प्रयेति श्रुतेः । अकारस्त्वयवागत्वा परब्रह्माभिधायकः ॥ अकारोब्रह्म ॥ अ-नन्द = ब्रह्मानन्देति अ means “Brahma”, नन्द “joy”, “full of Brahma-bliss.”
नाम Nâma, called, surely.
ते te, those (well known).
लोकाः lokâh, जन्मानि, स्थानानि, worlds, births,
तान् tân, to them, to which.
सः sâh (यजमानः), he.
गच्छति gachchhati, goes.

ताः tãh them. T. S. तेभ्यः गिर्येभ्यः "to them".

लिङ्गव्यययद्वान्दः ॥

ददत् dadat (प्रयच्छत्) 'giving. ब्रह्मविद्यां ददत् giving (them Brahma-vidya).

1. (पीतनेव उदकं याभिः ननु पातयन्ति) or पीतं गुरोः पादोदकं यैः ते शिष्याः, भक्तियोगाः, who have drunk the water (of Guru's feet); devoted.

2. (जग्धनेव भक्षितनेव तुलं ननु जग्धयन्ति) or भक्षितं तुलं यैः ते स्वल्पाहाराः, दुर्वासाकलादसद्रूपतापसाः, मध्नाः तितिषावन्तो वा ॥ who have eaten straw, i.e., who have fasted and are small eaters like Durvāsā (eater of durvā grass) i.e., humble, and of patient endurance.

3. (दुग्धंश्च दोहोयासां ननु दोग्धयन्ति) गुरोर्गोदोहनतत्पराः, सेवका इति यावत् अट्टालकोवा who have milked the cows for their Guru, i.e., performed the services of a student. Obedient.

4. (निर्जीर्वाः, दुर्बलाः) इन्द्रियाणि कानक्रोधादीनि, तैः रहिताः मनश्चक्षुः, संयतेन्द्रियाः ॥ without passions.

Drunk water, eaten hay, given milk, and barren—giving (such cows to the priests)—verily joyless are those who to those he goes who gives such cows.

MANTRA 4.

स होवाच पितरं तत कस्मै सान्दास्यसीति ।

द्वितीयं तृतीयन्तश्च होवाच सृत्यवे त्वा ददामीति ॥ ४

अन्वयः—स इ पितरं उवाच ॥ इ तत (तत) कस्मै (कस्मै) दास्यसि ॥ द्वितीयं तृतीयं अपि पर्यायं कस्मै मां दास्यसि इति उवाच ॥ पि कुपितः तं (पुत्रं) पुरयवे त्वा ददामि इति उवाच ॥

वृत्तिः—(सहोवाच पितरमिति) दीयमान दक्षिणावैगुण्यं
 मन्यमानो नचिकेताः स्वात्मददानेनापि पितुः क्रतुसाद्गुण्य-
 मिच्छन्नास्तिकाग्रेसरः “पितरमुपगम्योवाच” । तत । “हेतात”
 “कस्मै” ऋत्विजेदक्षिणार्थं “मां दास्यसीति” । सएव
 मुक्तेनापि पित्रा उपेक्ष्यमाणोऽपि द्वितीयं तृतीयमपि प्रयायं
 कस्मै मां दास्यसीत्युवाच । बहुनिर्वध्यमानः पिता कुपित
 स्तं पुत्रं मृत्यवेददानीत्युक्तवान् ।

च sa, he (Nachiketâ thinking that “the imper-
 fection in the sacrifice of my father should
 not be allowed to pass unamended by me his
 son, even if it cost me my life.”)

इ ha (किल) verily

उवाच uvâcha, said (having approached.)

पितरम् pitaram, father.

तत tata (तात) O Father ! O dear father !

कस्मै kasmâi, to whom (to what priest, as a dak-
 shinâ-fee)

मां mām, me.

दास्यसि dâsyasi, wilt thou give (for by giving me away
 thou shalt fulfil thy vow of giving every thing.)

इति iti, thus. (The father having heard this kept
 quiet, did not heed him.)

द्वितीयं dvitīyam, (एवं प्रकारेण द्वितीयवारं) a second time
 (Nachiketâ, repeated the question twice.)

तृतीयं tritīyam, (तृतीयवारं चोवाच) a third time (father
 keeping silent, he said again.)

- तं tam, him (i.e. to the son, the father being angry.)
 ह ha, (आश्चर्ये) Behold ! Hā !
 उवाच uvâcha, said.
 मृत्यवे mṛityave, (यनाय वैवस्वताय) to Mṛityu the son
 of Vivasvat.
 त्वा tvā, (त्वा) thee.
 ददामि dadāmi, I give (Madhva's reading is ददामि let
 me give).
 इति iti, thus. (Namely the father said " Be thou
 dead."

He said to his father then : " O father ! to what (priest)
 wilt thou give me." Twice and thrice, (he asked this ques-
 tion). The father said to him " To Death I give thee."

MANTRA 5.

बहूनामेमि प्रथमो बहूनामेमि मध्यमः ।

किं३ स्विद्यमस्य कर्त्तव्यं यन्मयाद्य करिष्यति ॥ ५ ॥

अन्वयः—(पुत्रः सशोकः पितरं उवाच) बहूनां एमि प्रथमः, बहूनां एमि
 मध्यमः ॥ किं स्विद् यमस्य कर्त्तव्यं यत् मया अद्य करिष्यति ॥

वृत्तिः—एवमुक्तोऽपि पुत्रः विगतसाध्वसशोकः पितरमुवाच
 (बहूनामेमीति) सर्वेषां मृत्युसदनगन्तव्यां पुरतः मध्येवा-
 गच्छामि । नतुपश्चात् । मृत्युसदनगमनेन कोऽपि मम विचार
 इति भावः । किंतर्हीत्यत्राह (किंस्विद्यमस्येति) मृत्युर्यद-
 द्यमयाकरिष्यति । तत्तादृशं यमस्य कर्त्तव्यं किंवा । पूर्णकाम-
 स्यमृत्योर्मादृशेन बालिशेन किं प्रयोजनं स्यात् । येन ऋ-

त्विग्भ्य इव तस्मै मदर्पणं सफलं स्यात् । अतएतदेवानुशोचा-
नीतिभावः ।

बहूनां Bahûnām, (शिष्याणां, पुत्राणां, or मुख्यवृत्तिवतां मरिष्य-
माणां च मध्ये) ॥ Among many (pupils, or sons
or persons of best conduct.) Persons of best
conduct are those who serve their elders, un-
asked, whenever an opportunity of service arises.
Or among the many who will die or are dying,
I being the first, go to Yama.

एमि emi (गच्छामि) I go.

प्रथमः prathamah, first.

बहूनां bahûnām, (मध्यमानां, मध्यमवृत्तिभात्रां शिष्यादीनां) of
many (belonging to the middling class; sons,
pupils &c. who serve when asked to do so).

एमि emi (गच्छामि) I go.

मध्यमः madhyamah, middle. मृतानां मध्ये among many
who are dead, I being the middle go to Yama.
R. I go either in the front rank or in the
middle of those who are going to the Yama's
abode, but not the last, for many will still
follow me : why should I grieve about it ; when
death is inevitable to all.

किं किम्, what } both together mean " Or,
स्विद् svid, (वा) else } on the other hand."

यमस्य Yamasya, of Yama.

कर्तव्यं kartavyam, (प्रयोजनं) to be done, object, neces-
sity R. What does Yama want with a stripling
like me, that I am to go to him to-day : Yama
is above all desires and so I can be of no use

to him, and so my father will get no merit by giving me to Yama, as he would have got had he given me to some priest. Therefore do I grieve, not because I die, but that my death will be of no avail to my father.

यत् यात्, which.

मया mayâ, (दत्तेन) by me, (being given to Yama).

आद्य adya, today.

करिष्यति karishyati, he will do. (There is, as a matter of fact, nothing which I can do, by my going to Yama; but if thou still biddest me to go; I go willingly, without any grief, being sustained by the following consideration. R. The father hearing these words of his son, began to repent of his hasty words. To him thus grieving, the son said) :—

(The son accepting the curse of his father said to him.)

Among many I go as first, among many I go as middle. What object has Yama, which through me, will he accomplish to-day.

MANTRA 6.

अनुपश्य यथा पूर्व प्रतिपश्य तथा परे ।

सस्यमिव नर्यः पच्यते सस्यमिवाजायते पुनः ॥ ६ ॥

अर्थः—पूर्वे यथा स्थिताः, तान् अनुपश्य तथा च अपरे (तिष्ठन्ति) तान् प्रतिपश्य (अन्धीय) तथा वर्तितव्यं । नर्यः सस्यस्य पच्यते सस्यस्य पुनः आजायते ॥

वृत्तिः—साध्वसरोषावेशहीनमीदृशपुत्र वाक्यं श्रुत्वा क्रोधावेशान्मयामृत्यवे त्वां ददामीत्युक्तम् । नेदृशं पुत्रं मृत्यवे दातुं मुत्सह इति पश्चात्तप्तहृदयं पितरमा लोक्योवाच (अनुपश्येति) पूर्वं । पितामहादयो यथा मृषायादं विनै वस्थिताः । यथाचापरे साधवोऽद्यापितिष्ठन्ति । तानन्वीक्ष्य तथा वर्तितठयमितिभावः (सस्यमिवेति) मर्त्यः सस्यमिवा ल्पेनापिकालेन जीर्यति । जीर्णश्चमृत्वा सस्यमिवपुनरा- जायते । एवमनित्येजीवलोके किं मृषाकरणेन । पालय सत्यम् । प्रेषय मां मृत्यवे इतिभावः ।

अनु annu (क्रमेण, पितृपितामहाः क्रमेणपुताः स्वधर्मे सत्य- वचनादौस्थिताः) back, (towards the by-gone fathers and grand-fathers, who stood firm on their duty of telling truth &c.)

पश्य pas'ya (आलोचय, निजालय) look, ponder, think deeply.

यथा yathā (येन प्रकारेण) how, in what way.

पूर्वं pūrve (अतिक्रान्ताः पितृपितामहादयःपूर्वं यथा मृताः तां दृष्ट्वा) the prior ones (who have gone before; the fathers and grand fathers &c) M. Having seen those who have died before me.

प्रति prati, forward.

पश्य pas'ya, look (तथा परे च मरिष्यन्तिइति प्रतिपश्य क्लेशं दृष्ट्वा एव यमं गमि) Looking also to the fact that others also must die. I go to Yama without any sorrow.

- तथा tathâ, how.
 अपरे अपरे (वर्तमानाः साधवः) others (good men who are alive.)
 सस्यं sasyam, corn. (This illustration shows that death is ordained for all).
 इव iva, like.
 मर्त्यः martyah (मनुष्यः) the mortal, the man.
 पच्यते pachyate (कीर्तिं द्रियते) ripens, decays and dies or becomes cooked, becomes mature, fitted.
 मस्यम् इव sasyam iva, like corn. Or "as (one's) merit."
 R. In a short time, he decays.
 आजायते âjâyate (आविर्भवति) springs up, appears (Madhva reads जायते without आ.)
 पुनः punah, again (as birth and death is the fate of all creatures, I feel no grief by being given to Death—to one where I must have gone some day)

Having looked behind those who have gone before (how firm they stood on truth,) so also having looked round (those others (who are now living, how they also never renounced truth, thou shouldst follow their example.) The mortal (man) decays like corn, and is born again like corn.

MANTRA 7.

वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्राह्मणो गृहान् ।

तस्यैतांशान्तिं कुर्वन्ति हर वैवस्वतोदकम् ॥ ७ ॥

अन्वयः—वैश्वानरः (इव) अतिथिः ब्राह्मणः सन् गृहान् प्रविशति । तस्य (अग्नेः) एतां शान्तिं कुर्वन्ति (सन्तः) ॥ हे वैवस्वत उदकं हर (आहर) .

वृत्तिः—एवमुक्ताप्रेषितः प्रोषितस्य मृतयोर्द्वारि तिस्रोरा
 श्रीरनग्ननुवास । ततः प्रोष्ट्यागतं यमं द्वार्यास वृद्धा ऊचुः
 (वैश्वानरः प्रविशतीति) साक्षादग्निरेवातिथिर्ब्राह्मणः
 सन् गृहं प्रविशति । तस्याग्नेरेतां पाद्यासनदानादि लक्षणां
 शान्तिं कुर्वन्ति सन्तः । तदपचारेण दग्धा साभूमेति । श्रुतः
 हे वैवस्वत । नचिकेतसे पाद्यार्थमुदकं हर । आहरेत्यर्थः ।

वैश्वानरः	vais'vânarah (अग्निरिव) Fire (like fire.)
प्रविशति	pravis'ati, enters.
अतिथिः	atithih, a guest.
ब्राह्मणः	brâhmanah, (ब्रह्मज्ञानी) a Brâhmana (a knower of Brahman.)
गृहाद्	grihân, in the houses दहन् इव (as if burning the houses, purifying the houses, see next verse.)
तस्य	tasya (दाहं यमयन्त इव) of that (burning).
एतां	etâm, this (offering of water for the feet, seat, &c.)
शान्तिं	s'ântim, peace (or quenching)
कुर्वन्ति	kurvanti, they do.
हर	hara (आहर) bring fetch, take.
वैवस्वत	vaivasvata, O Vaivasvata.
उदकम्	udakam (नचिकेतसे पाद्यार्थम्) water (for washing the feet of Nachiketas.)

(Then Nachiketas went to Yama. Yama had gone to another place and was not at home. The wife of Yama, offered welcome and puja to the guest. But Nachiketas said "The host not being at home I cannot accept these

at your hand." Nachiketas thus remained for three days without food. When Yama returned, his wife said to him. R. Nachiketas did not enter the Palace of Yama, but remained at his gate ; the above is addressed by the gate-keepers to Yama when he returned.)

‘Like fire a Brahmin guest enters the house. The (wise) quench (lit. make this quenching) it thus (by peace-offerings). Fetch water O Vaivasvat.

MANTRA 8.

आशाप्रतीक्षे सङ्गतं सूनृताम्

चेष्टापूर्ते पुत्रपशूँश्च सखां ।

एतद् वृङ्क्ते पुरुषस्याल्पमेधसो

यस्यानश्नन् वसति ब्राह्मणो गृहे ॥ ८ ॥

अर्थः—दस्य अल्पमेधसः गृहे अनश्नन् ब्राह्मणः वसति, तस्य आशा, प्रतीक्षे, संगतं, सुवृतां, चेष्टा-पूर्ते, पुत्र-पशून् च सर्वां एतद् वृङ्क्ते ॥

वृत्तिः—अकरणेप्रत्ययायं च दर्शयन्तिस्म । (आशा प्रतीक्षे इति) “यस्या” “अल्पमेधसः” अल्पप्रज्ञस्य पुरुषस्य गृहे “अनश्नन्” अभुञ्जानः अतिथिर्वसति । तस्याशा प्रतीक्षे काम संकल्पा । यद्वा अनुत्पन्नवस्तु विषयेच्छा आशा । उत्पन्नवस्तु प्राप्तीच्छा प्रतीक्षा “संगतम्” “सत्संगम्” “सूनृतां” सत्य-प्रियवाचं । इष्टापूर्ते इष्टं यागादि पूर्तं स्वातादि पुत्रान् पशूँश्च एतत् अनश्नान् रूपं पापं “वृङ्क्ते” वर्जयति, नाश-

यतीत्यर्थः । वृजीवर्जने । रुधादित्वात् अम् । ब्रजवनहृत्य-
स्माद्धातोर्वादादित्वाच्छर्पोलुक् ।

- आशा âs'â (अनिर्घातप्रार्थ्यार्थमाशं) hopes (प्राप्तवस्तुविषयेच्छा-
साशा)
प्रतीक्षे pratikshe (निर्घातप्रार्थ्यप्रतीक्षं) expectations.
(अमात्र वस्तुविषयेच्छा).
संगतं samgatam (वरसंगतं तत्संवोगजं कलं) possessions
(सुहृत्संगतिं) friends.
सुश्रुतां sunṣṛitām (मिया वाक् तत् निमित्तं च) righteousness,
(जनकर्तृकं साधुवार्तां) good opinion of men.
च cha, and.
इष्टापूर्ते ishṭâpūrte (ishṭam pūrtam. The lengthening
of the vowel ऌ of ishṭa into ई ishṭâ is by
Pāṇini VI. 3 137. Ishṭa यजनं, यागजं, pūrtam
आराधनतटाकादि,) (fruit of) religious sacrifices (viz
Deva-loka ; fruits of his) public charities (or
secular liberality viz. Pitriloka.)
पुत्र-पशून् putra-pasun. Sons and cattle.
च cha and.
सर्वान् sarvân, all.
एतद् etad, this (अनशनकर्म पापं) the sin of fasting.
वृंक्ते vṛinkte (from वृंजी वर्जने हनस् विकरणं ; वर्जयति,
विनाशयति) destroys, deprives.
पुरुषस्य puruṣasya, of the person.
अल्पमेधसः alpa medhasah (अल्पबुद्धेः, अल्पमनसः) of small
understanding, foolish.
यस्य yasya (यस्य गृहे) whose (house).

अनश्नन् anas'nan (अणुभक्षणः) without eating food or without experiencing.

वसति vasati, dwells.

ब्राह्मणः Brâhmanah A Brâhmin.

गृहे grihe, in the house.

°In the house of what man of small understanding, a Brahmin dwells fasting, this (sin of non-feeding him) takes away all his hopes and expectations, good possessions and righteousness, the fruits of religious and charitable deeds, and sons and cattle.

MANTRA 9.

तिस्रोरात्रीर्यद्वात्सीर्गृहे मे

ऽनश्नन् ब्रह्मन्नतिथिर्नमस्यः ।

नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्तिमेऽस्तु

तस्मात्प्रति त्रीन् वरान् वृणीष्व ॥ ९ ॥

अन्वयः—मे गृहे यत् (यस्माद्देतोः) हे ब्रह्मन् नमस्यः अतिथिः त्वं तिस्रो रात्रीः अवारवीः, नमः ते अस्तु, स्वस्ति मे अस्तु, तस्माद्देतोः, त्रीन् वरान् प्रति (उद्दिश्य) वृणीष्व ॥

वृत्तिः—एवंवृद्धैरुक्तोमृत्युः नचिकेतसमुवाच (तिस्रोरात्रीर्यद्वात्सीरिति) मेगृहे यस्माद् हेतोर्हे ब्रह्मन्न मस्कारार्हो ऽतिथिस्त्वं तिस्रोरात्रीरभुञ्जान एव अवात्सीरित्यर्थः (नमस्ते इति) स्पष्टोर्थः (तस्मादिति) तस्माद्देतोर्नमः स्वस्ति येषास्यादित्येवमर्थं त्रीन् वरान् प्रति । उद्दिश्य वृणीष्व

प्रार्थय तव लिप्ताभावेऽपि सन्नुग्रहार्थमनशनरात्रिसमसं-
ख्याकान् त्रीन् वरान् वृणीष्वेत्यर्थः ।

तिस्त्रः *tisrah*, three.

रात्रीः *râtrih* (दिन त्रयं) nights, three days.

यत् *yat* (यस्मात्) as, because.

अवासीः or *avâtsih* or *t* (उषितवान् अक्षि, वासश्च अकार्षीत्)
thou hast dwelt.

गृहे *grihe*, in house.

मे *me* (मम) my.

अनशनम् *anas'nan* (अशुभ्रानः सन्) not eating.

ब्रह्मन् *Brahman* (हे ब्रह्मन्) O *Brâhmana* !

अतिथिः *atithih* (सन्) a guest.

नमस्यः *namasyah* (नमस्करार्हः, नमन योग्यः) venerable,
worthy of salutation, honorable.

नमः *namah*, salutation, hail.

ते *te* (तुभ्यं) to thee.

अस्तु *astu* (भवतु) let be.

ब्रह्मन् *Brahman* ! O *Brâhmana* !

स्वस्ति *svasti* (भद्रं, सङ्गलं, an indeclinable), prosperity,
welfare.

मे *me* (मयि) to me.

अस्तु *astu*, let be.

तस्मात् *tasmât*, therefore (because you dwelt without
food three nights, and so I became guilty) or
tasmât prati तस्य प्रतीकाराय "in order to remedy
the evil effect of that."

प्रति *prati*, for each (night); or (प्रतीकाराय) in order
to remedy.

त्रीन् *trin*, three.

वरान् varân, boons (अभिप्रेतार्थं विवेचान्).

वृणीष्व vrinishva (प्रार्थयस्व, शृणुष्व, स्वीकुरु) ask, elect, choose, take for thyself.

Because in my house, O Brahmana! thou an honorable guest hast dwelt for three nights (without food), therefore let there be salutation to thee and peace to me; therefore three boons, one for each night, ask.

MANTRA 10.

शान्तसङ्कल्पः सुमना यथा स्याद्

वीतमन्युर्गीतमो माभि मृत्यो ।

त्वत्प्रसृष्टं माभिवदेत् प्रतीत

एतत्त्रयाणां प्रथमं वरं वृणे ॥ १० ॥

अन्वयः—हे वृते शान्तसंकल्पः सुमनाः वीतमन्युः गीतमः यथा मां अभि (प्रति) स्यात्; त्वत् प्रसृष्टं मा अभि (मां प्रति) प्रतीतः सन् वदेत्, एतद् त्रयाणां प्रथमं वरं वृणे ॥

वृत्तिः—एवं प्रार्थितो नचिकेतास्त्वाह (शान्तसंकल्प इति) हे मृत्यो मत्पुत्रो यमं प्राप्य किंकरिष्यतीति मद्द्विषय-
चिन्तारहितः प्रसन्नसनाः । माभि मां प्रति मम पिता गौ-
तमः वीतरोषश्च यथास्यादित्यर्थः । किंच (त्वत्प्रसृष्टमिति)
त्वया गृह्याय प्रेषितं मा अभि मां प्रति प्रतीतः, यथापूर्वं प्रीतः
सन्वदेत् । यद्वा अभिवदेत्, आशिषं प्रमुञ्ज्यात् । अभि-
वदतिनाभिवादयत इति स्मृतिषु अभिवदनस्य आशीर्वादे-
प्रयोगात् (एतदिति) स्पष्टीर्थः ॥

शान्त-संकल्पः śānta-sankalpaḥ (उपशान्तः संकल्पो यस्य मां प्रति or नदमिदं शान्तसंकल्पो यस्य) calm of thought; having no anxiety as regards me, i.e., my father should be free from anxiety on my account—not troubled with the thought “how is my son faring in Yama’s abode”; free from doubts (regarding my fate).

सुमनाः sumanāḥ (प्रसन्नमनाः, शोभनमनस्कः) good-hearted, kind, pleased in mind.

यथा yathā, so, as that.

स्याद् syāt, he may be.

वीत-मन्युः vīta-manyuḥ (विगत रोषः, अपगतः कोपः) free from anger.

गौतमः Gautamaḥ (जन पिता) Gautama (my father).

मा अभि mā abhi (मां प्रति) towards me.

मृत्यो मृत्यो (हेमृत्यो) O Death !

त्वत्-प्रशुष्टं tvat-prasṛṣṭam (त्वया विनिर्मुक्तं प्रेषितं शुद्धं प्रति, or त्वयाप्रेषितं) by thee discharged or permitted or sent back or dismissed (towards home).

मा mā (माम्) me.

अभिवदेत् abhi-vadet (आश्रितं प्रशुद्ध्यात्) bless (me), greet. [or मा अभि=मां प्रति towards me, वदेत् he may speak, as one who recovered his memory].

प्रतीतः pratītaḥ (प्रत्यभिज्ञानवान्, लक्ष्मणः) assured in mind, remembering, assured of (soul-identity not thinking that the corpse has been obsessed by some elemental, and thus may not shun me, as people

ordinarily do in cases of persons recovering from death) R. यथा ब्रूते प्रीतुः " with the old affection ".

एतत् etat (प्रयोजनं) this. or (एतं)

त्रयाणां trayāṇām, of the three.

प्रथमं prathamam, first (आद्यं)

वरं varam, boon.

वृत्ते vṛtṇe (प्रार्थयेयं) I ask or choose.

O Death ! so that my father Gautama be calm of thought, pleased in mind, free from anger towards me, and that he may greet me with old affection, when sent back by thee, this is the first of the boon I ask.

MANTRA 11.

यथा पुरस्ताद्भविता प्रतीत

औद्दालकिरारुणिर्मत्प्रसृष्टः ।

सुखं रात्रीः शयिता वीतमन्युस्

त्वां ददृशिवान्मृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ॥ ११ ॥

अन्वयः—यथा पुरस्तात् प्रतीतः भविता औद्दालकिः आरुणिः मत् प्रसृष्टः नतमन्युः (सन् उत्तरा अपि रात्रीन्) सुखंशयिता (सुखनिद्रां प्राप्स्यति,) मृत्युमुखात् प्रमुक्तं त्वां दृशिवान् सन् ॥

वृत्तिः—एवमुक्तोमृत्युः प्रत्युवाच (यथापुरस्तादिति) यथा-पूर्वं त्वयि हृष्टो भविता । उद्दालक एव औद्दालकिः । अरुण-स्यापत्यमारुणीः इव्यामुष्यायसोवा उद्दालकस्यापत्यं । अ-रुणस्यगोत्रापत्यमिति वार्थः । मत्प्रसृष्टः, मदनुज्ञातः, मदनु-गृहीतः सन् । मदनुग्रहादित्यर्थः । (सुखमिति) त्वयिगत

मन्युः सन् उत्तरा अपिरात्रीन्सुखंशयिता । लुट् । सुखनिद्रां-
प्राप्स्यतीति यावत् ॥ दर्शिवीन् दुष्टवान् सन्नित्यर्थः । कसन्तोयं
शब्दः । दृशे श्वेति वक्तव्यमिति कसोरिट् । कन्दसो द्विर्वचना-
भावः । मत्प्रसृष्टमिति द्वितीयान्तपाठेप्रेषितं त्वामिति
योजना ॥

यथा yathā, as.

पुरस्तात् purastāt (पूर्वम्, or ग्रामान्तरात् आगतः) before
M. or a person coming back from sojourning
in another city (पुरः-city.)

भविता bhavitā (भविष्यति) will be.

प्रतीतः pratītaḥ (प्रतीतवान् च, पितामहप्रतिष्ठातः) assured
or recognised. R. with old affection.

उद्दालकिः Auddālakiḥ (उद्दालकस्य अपत्यं or उद्दालक इव) the
son of Uddālaka ; or Uddālaka.

आरुणिः Aruniḥ (अरुणस्य अपत्यं or अरुणायाः) the son of
Aruna or Arunā (mother). Son of two fathers,
according to Sankara. The son of the father
called Uddālaka and the mother called Arunā,
according to Madhva. R. Of the clan or Gotra
of Aruna.

मत्-प्रसृष्टः mat-prasṛiṣṭaḥ (मदनुग्रहात्, मया अनुज्ञातः or
मत्-प्रेषितः मया) through my favor, or (when
you will be) sent back by me.

सुखं sukham (मयि चित्तम्) peacefully, with tranquil
mind.

रात्रिः rātriḥ, nights.

शयिता sayitā (स्वप्ना, शयनोपविता)

वीत-मन्युः vīta-manyuḥ, free from anger

त्वं tvām, thee.

दृष्ट्विषाद् dadṛśivān (दृष्ट्वाद्) R reads दर्शित्वा, seeing, having seen.

मृत्यु-मुखाद् mrityu-mukhât (मृत्यु गोचराद्, वनमुखाद्) from the mouth (or proximity) of Death.

प्राप्तं pra-muktam, freed fully.

As he was pleased with thee before, so with old affection Auddalaki Aruni will be (inclined towards thee). Through my favor, he will have pleasant sleep in (future) nights, free from anger towards thee, seeing thee freed from the mouth of death.

(You) being dismissed by me, will be recognised (by your father), as (a person returning home) from another city. The son of Uddâlaka will be free from anger, having seen thee freed fully from the jaws of death.

MANTRA 12.

स्वर्गे लोके न भयं किञ्चनास्ति

न तत्र त्वं न जरया बिभेति ।

उभे तीर्त्वाऽशनायापिपासे

शोकातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥१२॥

अन्वयः—स्वर्गे लोके किञ्चन भयं नास्ति, हे पुरयो यत्र त्वं न प्रभवसि । न जरया बिभेति ॥ उभे अशनाया-पिपासे तीर्त्वा, शोकातिगः स्वर्ग-लोके मोदते ॥

वृत्तिः—मधिकेता वरं द्वितीयं प्रार्थयते (स्वर्गलोक इत्यादिनामन्त्रद्वयेन) अत्रस्वर्गशब्दो मोक्षस्यानपरः । यथाचैत-

तयोत्तरत्र वक्ष्यते । हे मृत्यो त्वं तत्र न प्रभवसि । जरायुक्तः
सन् न बिभेति । जरातो न बिभेति । तत्र वर्तमानः पुरुष इति
शेषः ॥ (उभेइति) अशनाया बुभुक्षा । अत्रापि स्वर्गशब्दो-
न्नेक्षस्थानपरः ।

स्वर्गे svarge (M. स्वर्गशब्दिते भगवद्भोके R. अत्र स्वर्ग शब्दो भोच-
स्थानपरः) In the heaven (the loka of Vishnu) R.
Svarga is equivalent to Moksha here.

लोके loke, world

न na, not

भयं bhayam, fear (from disease &c.)

किंचन kin chana (किंचिदपि M. किंचपि) not the least,

अस्ति asti, is

तत्र tatra, there (the Heaven-World)

त्वं tvam (मृत्यो, M. त्वं च नासि, शिष्यकस्त्वम्) Thou (O
Death, art not there because thou being the
Teacher art on another plane.) R. प्रभवसि thou
dost not rule there.

न na, not.

जराया jarayâ, by decay or on account of old age.

बिभेति bibheti, is afraid (M. तद्भोक्तव्यः) i.e., the inhabi-
tant thereof.

उभे ubhe, both.

तीर्त्वा tîrtvâ (अतिक्रम्य) crossing over, leaving behind.

अशनाया-
पिपासे } asnâyâ-pipâse, hunger and thirst.

शोकातिगः sokâtigah (शोकं अतीत्य गच्छति, M. शोकातिगच्छति)
out of the reach of sorrow, being above sorrow,
free from mental pain.

भोवते modate (इच्छति, M. पुनरुपपन्नमिति) rejoices, experiences pleasure.

स्वर्ग-लोके svarga-loke (दिश्ये M. पुनरुक्तिरादराच्चा) in the heaven world. (The repetition of the word "heaven-world," is either for the sake of showing honor to it; or to point out that this svarga-loka is not the Vishnu-loka, but the popular well-known swarga-loka, which lasts for a Manvantara).

In Heaven-world there is no fear. O Death, thou art not there and decay does not frighten. Crossing over both hunger and thirst, the sorrow-transcended rejoices in Heaven-world.

MANTRA 13.

स त्वमग्निं स्वर्ग्यमध्येषि मृत्यो

प्रब्रूहि तं अदधानाय नमः ।

स्वर्गलोका अमृतत्वं भजन्त

एतद्द्वितीयेन वृणे वरेण ॥ १३ ॥

अन्वयः—हे मृत्यो स त्वं स्वर्ग्यं अग्निं अध्येषि, तं नमः अदधानाय प्रब्रूहि; स्वर्गलोकाः (परमपदप्राप्ताः) अमृतत्वं भजन्ते । एतद्, द्वितीयेन वरेण वृणे ॥

वृत्तिः—(सत्वमिति) पुराणादिप्रसिद्धसर्वज्ञत्वं स्वर्ग-प्रयोजनमग्निं जानासि । स्वर्गादिभ्यो यद्वक्तव्यं इति प्रयो-जनमित्यर्थेयत् । स्थण्डिलरूपान्तेः स्वर्गप्रयोजनकत्वं च उपासनाद्वारेति उत्तरत्रस्फुटम् । अदधानाय=मोक्षअदा-

प्रते । स्वर्गलोकेन तव किं सिध्यतीत्यत्राह, (स्वर्ग लोका इति) स्वर्गलोकोयेषां ते । परमपदं प्राप्ता इत्यर्थः । परंज्योतिरूपसंपद्य स्वेनरूपेणाभिनिष्पद्यंत इति “देश-विशेषविशिष्टब्रह्मप्राप्तिपूर्वकत्वात्स्वरूपाविर्भावलक्षणमोक्ष-एभिदता मृतत्वस्येतिभावः” (एतदिति) स्पष्टम् ॥

- स sa, he (प्रसिद्धः)
 त्वं tvam, thou (वृत्तः) } i. e., your honour.
 अग्निं agnim (M. अग्निनामकं) इति) Fire: the God Hari under the designation of Agni.
 स्वर्गं svargyam (स्वर्गलोकस्य प्राप्तिसाधनं भूतं, M. स्वर्ग-साधनं) that leads to heaven, which is the means of attaining heaven. R. स्वर्गं प्रयोजनं that whose purpose is Heaven. The affix य is added by the Vārtika to Panini V. I. 111.
 अध्येशि adhyeshi (स्मरसि, जानासि) thou rememberest, knowest.
 मृत्यो mrityo (हे मृत्यो) O Death !
 प्र-ब्रूहि pra-brūhi (कथय) tell, fully speak.
 तं tam, that or this (the Fire on the altar which is called Hari.)
 श्रद्धधानाय śraddadhânâya (श्रद्धावते) to the faith-ful. R. To me who desires moksha.
 माह्यम् mahyam (स्वर्गार्थिने) to me (who desires heaven. M. Not merely because it leads to heaven, that this Fire-sacrifice should be learnt; but because it further leads to Mukti also, as follows).
 स्वर्गलोकाः swārga-lokâḥ (स्वर्ग लोको येषां ते परंपरप्राप्ताः) the heaven-world-dwellers. M. Those who live for

one Manvantara in the Svarga world, and obtain afterwards Mukti there) R. Those who have reached the highest state and have attained the form of Highest Luminosity—the true form of Self.

अमृतत्वं amritatvam (अमररूपतां, देवत्वं; M. मुक्तिं) immortality, Deva-hood, Mukti or liberation: R. The state preliminary to Brahm-attainment, the state of having the same form as Vishnu.

भजन्ते bhajante (प्राप्तुवन्ति) reach, attain.

इतद् etad, (अग्नि विज्ञानं, एतं) this (science of Fire.)

द्वितीयेन dvitīyena, (M. द्वितीयं) by the second, or second

वृत्ते vr̥tte (प्रार्थये) I choose, I ask.

वरेण vareṇa (M. (वरं) by the boon.

O Death! thou verily knowest the Heavenly Fire; teach that to me who have faith. The dwellers of Heaven world enjoy immortality. This through the second boon I choose.

MANTRA 14.

प्र ते ब्रवीमि तद् मे निबोध

स्वर्ग्यमग्निन्नचिकेतः प्रजानम् ।

अनन्तलोकाग्निमयो प्रतिष्ठां

विद्वित्वमेतन्निहितं गुहायाम् ॥ १४ ॥

अन्वयः—ते प्रब्रवीमि, तद् व मे (नम उच्यते) निबोध ॥ हे नचिकेत स्वर्ग्यं अग्निं प्रजानम् (त्वं) अनन्तलोकाग्निं अयः प्रतिष्ठां (समस्त) ॥ एतं गुहा निहितं त्वं विद्धि ॥

वृत्तिः—एवमुक्तो मृत्युराह (प्रतेब्रवीमीति) प्रार्थितव तुभ्यं प्रब्रवीमि । उच्यते इति उच्यते इति प्रयोगः । न

उपदेशाज्जानीहीत्यर्थः । ज्ञानस्य फलं दर्शयति । (स्वर्ग्यमग्निमिति) अनन्तस्य विष्कीर्णोक्तस्तत्प्राप्तिम् । तद्विष्णोः परमंपदमित्युत्तरवक्ष्यमाकृत्यात् । अथो तत्प्राप्त्यनन्तरं प्रतिष्ठां अपुनरावृत्तिं च लभत इति शेषः । तद् ज्ञानस्येदृशसामर्थ्यं कथं सम्भवतीति मन्यमानं प्रत्याह (विद्हीति) ब्रह्मोपासनाङ्गतया एतद् ज्ञानस्य मोक्षहेतुत्वलक्षणमेतत्स्वरूपं गुहायां निहितमन्ये न जानन्ति । त्वं जानीहीतिभावः । यद्वा ज्ञानार्थस्य विधेलाभार्थकत्वं सम्भवात् । अग्निं प्रजानं स्त्वम् । अनन्तलोकासिंप्रतिष्ठां लभस्वेत्युक्ते हेतुहेतुमद्भावः सिद्धो भवति । प्रजानन् । लक्षणहेत्वोरिति शतृप्रत्ययः ॥

प्र pra, (an upasarga, qualifying ब्रवीन्. Placed out of context as a Vaidika form).

ते te (तुभ्यं) to thee.

ब्रवीन्नि bravīni (ब्रवीन्) I tell : explain.

तद् tad, that.

उ u, (यद्) which (M. एव) alone (thou hast asked)

मे me, (नमवचसा M. अद् वकाशात्) from me or from my (words).

निबोध (बुध्यस्व वकाशमनाः सन् M. जानीहि) understand (with concentrated mind), know, learn.

स्वर्ग्यम् svargyam, (स्वर्गायहितं, स्वर्गसाधनं) heavenly, leading to heaven.

अग्निम् agni (M. चितस्थं अग्निमानकं हरिं) Agni, or the God Hari.

नचिकेतः Nachiketaḥ (हे नचिकेतस्) O Nachiketa !

- प्रजानम् prajānan, (विज्ञानवाद् अहं एव) (I) knowing of
Thou knowing (this fire, wilt reach endless
worlds).
- अनन्त-लोकाप्तिं ananta-lokāptim, (स्वर्गलोकाप्तिसमाप्तिवाचनम् M. अनन्तर
विष्णोर्लोकाप्तिश्च आदिवाचनम्) the means for the
attainment of the un-ending world or the
Heaven-world: or the world of Vishnu. Lit
Infinite world-attainment.
- अथो atho, (अपि, M. किंच) also, moreover. R. after
reaching the Heaven-world.
- प्रतिष्ठां प्रतिष्ठām, (आश्रयं जगती विराट् रूपेण तन्महिम्, M
सर्वलोकप्रतिष्ठाहेतुं) support (of worlds in the form
of Virāt); the cause of the maintenance of all
worlds. R. अप्रतारुति च लभते Non-return to
Samsāra: fixity.
- विद्धि viddhi, (जानीहि) know.
- त्वम् tvam, thou
- एतम् etam, this (fire)
- निहितं nihitam' (स्थितं M. नितरां स्थितं) placed, completely
placed, M. M. hidden.
- गुहायां guhāyām, (विदुषां बुद्धौ M. सर्वप्राणिहृदयगुहायां) in
the cavity, in the Buddhi of the Wise, in the
cavity of the heart of all creatures. M. M. in
darkness.

I tell thee, that verily from me learn thou. O Nachiketa
knowing this Heavenly Fire, which leads to the eternal
world, (get thou) then fixity. Know thou it to be placed in
the cavity.

MANTRA 15.

लोकादिमग्निस्तमुवाच तस्मै

या इष्टका यावतीर्वा यथा वा ।

स चापि तत्प्रत्यवदद् यथोक्त-

मथास्य सृत्यः पुनरैवाह तुष्टः ॥ १५ ॥

अन्वयः—तं लोकादिं अग्निं तस्मै उवाच ॥ याः इष्टकाः यावतीः वा यथा वा च अपि तत् यथोक्तम् प्रत्यवदत् ॥ अथ अस्य (शिष्यस्य ग्रहणसामर्थ्यदर्शनेन) तुष्टः (सन्) सृत्यः पुनर् एव आह ॥

वृत्तिः—अनन्तरं श्रुतिवाक्यं (लोकादिमग्निमिति) लोकस्यादिं हेतुं स्वर्ग्यमितियावत् । तमग्निमुवाच । यल्लक्षणा इष्टकाश्चेतव्याः । यत्सङ्ख्याकाः । येन प्रकारेण चेतव्याः । तत्सर्वमुक्तवानित्यर्थः । यावतीरिति । पूर्वसर्वार्थशृङ्खान्दसः । सचापीति) सच नचिकेताः तत् । श्रुतं सर्वं तथैवानूदित-
नित्यर्थः (अथास्येति) शिष्यस्यग्रहणसामर्थ्यदर्शनेन
तुष्टः सन् सृत्यः पुनरप्युक्तवान् ॥

लोकादिं lokādim (लोकाणाम् आदिं प्रथमयरीरित्वाद् M. सर्वलोका-
नाम आदिम् कारणभूतं) the world beginning, MM
the beginning of all the worlds (because of
its being the first embodied), or the beginning
of all worlds, as being their cause, R. The
cause of the worlds.

अग्निं agnim. The fire or Havi.

- तत् tam (प्रकृतं नचिकेतसा प्रार्थितं M. चित्तिस्थं अग्निनाम हृदि) that (fire about which Nachiketa had questioned) or Hâri who is in the heart and called Agni.
- उवाच uvâcha (उक्तवाद् ह्ययुः) he (Yama) said.
- तस्मै tasmai (नचिकेते) to him (Nachiketa).
- याः Yâh, what. 20312
- इष्टकाः ishṭakâh (चेतव्याः स्वरूपेण M. देवताः) bricks (to be put in forming the altar); M. or Devatas (to be invoked).
- यावतीः Yâvatîh (संख्याया M. यावत् संख्याकाः) how many (in number : i. e., 360.)
- वा vâ or, and
- यथा वा Yathâ vâ (कीदृशेऽग्निर्देन प्रकारेण M. यादृशपरिमाणवा) and how (they are to be placed) or how (much they should be in quantity).
- स sa, He (Nachiketas)
- च cha, and
- अपि api, also
- तत् tat, that (which was told by Yama).
- प्रत्यवदत् praty-avadat (प्रत्ययेन अवदत् प्रत्युच्चारितवान् M. अमुदतिवान्) uttered again, repeated.
- यथोक्तम् Yatha-ukṭam (वनेन) as it had been told (to him by Yama)
- अथ atha (तस्य प्रत्युच्चारणेन M. अनुवादानन्तरं) then (because of his aptness in repeating it, or after the repetition).

अस्य asya (नचिकेतसः) (pleased) with him (Nachiketas)

मृत्युः mrityuh (यमः) The Death or Yama

पुनरप्य आह punar eva âha, again then said (in order to give another boon over and above the three.)

तुष्टः tusthah, M. (संतुष्टः) pleased.

He told him that Universe-cause Fire, what bricks, and how many, and how. He also, repeated that as told. Then Death being pleased with him again said (to him).

MANTRA 16.

तमब्रवीत्प्रीयमाणो महात्मा

वरन्तवेहाद्य ददामि भूयः ।

तवैव नाम्ना भविताऽयमग्निः

सृङ्गाञ्चेमामनेकरूपाङ् गृह्णास ॥ १६ ॥

अन्वयः—प्रीयमाणः महात्मा (मृत्युः) तं (नचिकेतसं) अब्रवीत् । भूयः इव (तुभ्यं) वरं अद्य ह्यहं ददामि । तव एव नाम्ना अयं अग्निः (प्रसिद्धः) भविता । इमांश्च अनेकरूपांश्च सृङ्गांश्च गृह्णास ॥

वृत्तिः—(तमब्रवीदिति) सन्तुष्ट्य महामना सृत्युः नचिकेतसमब्रवीत् । पुनश्चतुर्थं वरं ददामि । प्रयच्छामीति । किं तत् । तन्नाह (तवैवेति) मयोच्यमानोऽग्निस्तवैवनाम्ना-नाचिकेत इति प्रसिद्धो भविता । विभिन्नां सृङ्गां शब्दवर्तीरत्न-मालां स्वीकुर्वित्यर्थः ।

- तम् tam (नचिकेतम्) to him (Nachiketas.)
- अब्रवीत् abravīt, (he) said.
- प्रीयमानः priyamānaḥ (प्रीतिमनुभवम् M. प्रीतिवान् सन् अनुभूय)
pleased, M. M. being satisfied (at finding him
an apt pupil) R. Being satisfied.
- महात्मा Mahâtma (अद्भुतबुद्धिः M. महावक्त्रः) the Great
Souled, M. M. the generous: the high-
minded.
- वरं varam (चतुर्थं) a (fourth) boon. M. तयाद्वयं
- तव tava (तुभ्यं) to thee.
- इह iha (प्रीतिनिमित्तं M. वितिविषये) here (because I am
pleased with thee) or here (relating to the
Fire altar).
- अद्या adya (हृदानीं) today, now.
- ददामि dadāmi (प्रयच्छामि) I give R. ददामि "Let me
give."
- भूयः bhûyah (पुनः) another (other than the three.)
- तव tava (नचिकेतसः) thy (Nachiketa)
- एव eva, alone.
- नाम्ना nâmuâ (अभिधानेन M. नाचिकेताग्निरित्येवंरूपेण) by
name (known or called after thy name, as
Nâchiketâgni).
- भविता bhavitâ (भविष्यति) will be (famous) or M. भवतु
let it be.
- अयम् ayam, this (whose bricks &c. have been detailed
above.)
- अग्निः agniḥ, (दहृक्कचित्करोऽग्निः) fire.

MANTRA 17

चक्रं ankāṁ (अङ्कली रत्नदी माला, M. garland,
tinkling jewelled neck-lace : chain or मङ्गलिका माला
कर्मपथ (this honoured) Path (the Path of
Karma.)
च cha, and

इमां imāṁ, this,

अनेकवर्णं anekarūpāṁ (विविधां M. बहु रूपां स्वर्णवर्णं) of many
colours, wonderful, variegated. M. golden.
Multi-form.

गृह्णतु grihaṇā (स्वीकृतु) take, accept.

Being pleased, the high-minded Death spoke to him :—
“ Let me give thee here another boon to-day. By thy name
alone this fire will be (known among men.) Accept this
multiform Path (of Karma.)”

MANTRA 17.

त्रिधाचिकेतस्त्रिभिरेत्य सन्धिं

त्रिकर्मकृतं त्रितरति जन्मसुतम् ।

ब्रह्म जन्मदेयमीदं विदित्वा

निचाययेत्तच्छान्तिमत्यस्तमेति ॥ १७ ॥

अर्थः— त्रिधाचिकेतः त्रिभिः सन्धिषु इत्येव जन्मसुतम् त्रितरति ।
यत्र देवं ईदम् विदित्वा ब्रह्म निचाययेत्तच्छान्तिमत्यस्तमेति ॥

वृत्तिः— पुनरपि (त्रिधाचिकेत इति) त्रिधाचिकेतः ।

अथवा— पवत इत्याद्यनुवाकत्रयाध्याया । त्रिकर्मकृतं—
जन्मदेयमनन्तम्, पाकयज्ञहविर्यज्ञसेनयज्ञकृदा ॥

अर्थः— त्रिधाचिकेतैरिति । सन्धिं परमात्मेपासनेन सन्धि-

न्यम् । एतच्च ग्राह्यं जन्मसुखमुत्तरतीत्यर्थः । करोतिस्तद्येन पुन-
र्न जायत इत्यनेनैकाग्र्यात् । एवमेव ह्ययं मन्त्रः । त्रयाणामेव
देवमिति सूत्रेभाष्ये ॥ त्रिभिरेत्यसन्धिमिति निर्दिष्टमंगीभूतं
परमात्मेोपासनमाह (ब्रह्मय मिति) अयं मन्त्रः । विशेषणाच्चे-
तिसूत्रेभाष्ये । ब्रह्मजः जीवः ब्रह्मणो जातत्वात्, ब्रह्मजज्ञं=
जीवज्ञं, तदेव गीद्वयं विदित्वा जीवात्मानमुपासकं ब्रह्मात्म-
कत्वेना वगम्येत्यर्थः । इति विवृतम् । देवशब्दस्य परमात्म-
वाचितया जीवपरयोश्चैक्या सम्भवात् । अत्र देवशब्दस्य
परमात्मात्मकत्व पर्यन्तार्थ इति भाष्याभिप्रायः ॥ निचाय्य
ब्रह्मात्मकं स्वात्मानं साक्षात्कृत्य । इमाम् । त्रिकर्मकृत-
रतीति पूर्वमन्त्रनिर्दिष्टां संसाररूपानर्थशान्तिमेतीत्यर्थः ॥

त्रिणाचिकेतः Tri-nâchiketaḥ (त्रिकृत्यो नाचिकेतोऽग्निहितोयेन अ or तद्
विद्वानस्तदध्ययनस्त दनुष्टानकम् ॥ M. नाचिकेतोऽयं नाचिकेतः ॥
“नाचिकेतसः” इति वक्तव्ये चान्दसः सलोपः ॥ त्रयोनाचिकेता-
यस्य अलौ-त्रिनाचिकेतः ॥ त्रिवाराहुत नाचिकेतनामाग्निचयनः
पुनश्च) He who has performed thrice the Nachi-
ketas fire-sacrifice; or he who is its thrice mas-
ter—i. e., who knows, who studies and who
practises this sacrifice. M. The proper gram-
matical form is Nachiketasah; the elision of
is a Vedic irregularity. He who has thrice per-
formed this fire-sacrifice.

त्रिभिः trinih. (नातृपिताचार्यैः M. त्रैः) with the three
(father, mother and teacher), or M. with the
three (Vedas, or the Vedas, Rik, Yajush and

Saman, or the Vedas, the Smritis and the Shish-tachara. (the customs of the good men) and also the three proofs i. e., Direct Perception, Inference and Revelation. R. With the three Fires.

सत्य (माय) having obtained.

इति सः Sandhim (संधानं, संबन्धं, नात्रादि अमुयावनं यथावद् भाष्य
M. वेदत्रयाविबद्धो वर्तते, वेदत्रयोक्तुर्नामैव भगवन् तत्त्वादिकं
जानन्) union, (the Eternal Triad) relationship i.e., he who has been properly taught and brought up by his father, mother and teacher : M. He who follows the three Vedas and knows the three Principles (God, the Jiva, and the Matter) as taught in the three Vedas.

त्रिकर्तृत्वं tri-karma-krit (त्रयाभ्यवनदानाणां कर्ता M. यच्च दानतपः
कर्ता) three-duty-done. M. i. e., who has performed the three duties i. e., sacrifice, study (or austerity) and alms-giving R. who has performed the three sacrifices called Pâka yajña, Havir yajña and Soma yajña.

तरति tarati (अतिक्रानति M. मुक्तो भवति passes over, crosses over—becomes free from ; MM over comes.

जन्म मृत्युः Janma mrityu, birth and death.

ब्रह्मजं Brahma-ja-jnam (ब्रह्मस्यो हिरण्यगर्भाज् जातः = ब्रह्मजः ॥
ब्रह्मजस्य अखी सत्युः = ब्रह्मजस्यः ॥ सर्वज्ञः M. ब्रह्म = वेदः ॥
तत्र व्यक्तत्वाद् ब्रह्मजः = विष्णुः ॥ जानाति इति जः = सर्वज्ञः)
the Brahmâ—born and omniscient. The All-knowing child of Hiranygarbha. M. The Veda-revealed-all-knower i.e. the omniscient Vishnu. M.M. Fire which knows (or makes us

KATHA

know) all that is born of Brahman. R. Brahman born is the Jiva. He who knows or rules the Brahman-born is Ishvara.

देव devam (सोतनाह्वा वागादिगुणवत्त्वं M. श्रीवादिगुणविशिष्ट)
God (because he illumines all, knows all, because he sports in all, the whole universe whose play-ground), divine. R. The suprem self, the God.

ईदम ईदम (इदम) worshipped, praised (by Brahma &c.) M. M. venerable. R. should be adored

विदित्वा viditvā (वाचतः M. वाचादिकृत्य) having known (through scriptures) or directly realised. M. learnt. R. Having known that the jivatma is the worshipper and the God the worshipper

निश्चाय निश्चाय (इष्टत्वा च आत्मसाधनेन M. निश्चाय)
Having realised, discriminated, having seen (as identical with one's self); having reflected over. M.M. understood. G. T. seven hundred and twenty is the number of ishtakas in a year during the morning and evening sacrifice. One should meditate thus "I am that Fire worshipped daily, morning and evening." R. Having realised his self as part of Brahman, or indweller of Brahman, or animated by Him.

इमां imān (स्वबुद्धि मर्यादां, बुद्धिबोधनादया वाचाद् वा M. वेदादि वक्ता पूर्वोक्तमन्त्रमन्त्रमन्त्रमन्त्रमन्त्र) this (realised in one's Buddhi; realised through the meditation in Buddhi;) or M. this (taught in the ved &c.)

MANTRA 19.

23

सन्तिः śāntim (शान्तिः) peace.

अत्यन्तः atyantam (अतिशयः) M.M. everlasting, extreme.

एति eti (प्राप्नोति) goes to, attains, obtains (the status of a Virāj by uniting knowledge (jñāna) with karma).

The performer of three Nachiketas sacrifice, the performer of three karmas, having attained union with the three, passes over birth and death. Having (more over) known (that) the Ishwara should be worshipped (by the jīva), because He rules (this jīva) the child of Brahmā, and having realised (his self as part of Brahm) he attains this extreme peace.

MANTRA 18.

त्रिणाविकेतस्त्रयमेतद्विदित्वा य एवं विद्वान्श्रियन्ते
नाविकेतम् । स सत्यपाशान् पुरतः प्रयोद्य शोकातिगो
मोदते स्वर्गलोके ॥ १८ ॥

अर्थः—यः त्रिणाविकेतः विद्वान् एतद् त्रयं विदित्वा एवं नाविकेतं श्रियते,
पुरतः सत्यपाशान् प्रयोद्य शोकातिगः स्वर्गलोके मोदते ॥

वृत्तिः—(त्रिणाविकेत इति) त्रिणाविकेतः सत्कार्यः ।
त्रयमेतद्विदित्वा । ब्रह्मजज्ञंदेवमीदृयमिति मन्त्रनिर्दिष्टं
प्रत्येकं तदात्मकस्वात्मस्वरूपं । त्रिभिरेतस्य सन्धिमिति
निर्दिष्टाणि स्वरूपं च विदित्वा गुरुपदेशेन शास्त्रतोया
एवं विद्वान् । एतादृशार्थत्रयानुत्तम्यान्पूर्वकं नाविकेत-
त्वं श्रियन्ते । सः सत्यपाशान् । रागद्वेषादिलक्षणान्

पुरतः शरीरपातात्पूर्वमेवप्रकीर्त्यतिरस्कृत्य । जीवद्दश-
पामेवरागादिरहितः सन्नित्यर्थः (शोकातिगामेदतेः स्वर्ग-
लोके इति) पूर्वमेवठ्याख्यातम् ॥

वृत्तिः—यः एतां चितिं ब्रह्मात्मभूतां विदित्वा ब्रह्मात्म-
कस्यस्वरूपतयाऽनुसन्धायनाधिकेतमग्निं चिनुते । स एव
ब्रह्मात्मकस्वात्मानु सन्धानशालीसन् अपुनर्भवहेतुभूतं यद्-
भगवदुपासनम् । तदनुतिष्ठति । ततश्चाग्नीभगवदात्मक-
स्वात्मानुसन्धानपूर्वकमेववयनम् । त्रिभिरेत्यसन्धिं त्रिकर्म-
कृत्तरतिजन्ममृत्यू इति पूर्वमन्त्रेभगवदुपासनद्वारामोक्षसा-
धनतया निर्दिष्टत्वात् । नान्यदिति भावः । अयच्च मन्त्रः
केषुचित्कौशेषुनदृष्टः । कैश्चिदठ्याकृतश्च । अद्यापि आ-
चार्यादिभिरेव ठ्याख्यातत्वात्प्रक्षेपशंका कार्या ॥

त्रिकाचिकेतश्च Trinâchiketas. The Tri-Nâchiketa M M H
who knows the three Nâchiketa fires (M. त्रिका-
चाचिकेताग्निचुतिष्ठन्) He who has thrice performed
the Nachiketa fire-sacrifice.

त्रयं trayam (ययोक्तं या इष्टं वा यावतीर्वा यथा वा M. या इष्टं
इत्यादिनीलं विष्णुस्वरूपं कादेवता इष्टकाद्यैश्च इष्टकापरिणा-
कृतं त्रयं) the three (the bricks, their number
and arrangement. M. the nature of Devata
their number, and attribute.) R. The three
i.e. the essential nature of Brahm; the essential
nature of one's Self; and the Heavenly Fire.

इतद् etad, this.

विदितः viditah (ज्ञातः) having known (R. through being taught by a Guru or through scriptures.)

यः yah : who.

एवम् evam (आत्मनोऽपि M. आत्मनोऽपि) thus (by identifying the Fire with the Self) or (by knowing it thus). R. with the above three-fold knowledge of God, Jīva and Fire.

विद्वान् vidvân, the wise.

चिनुते chinute (निर्वर्तयति) accomplishes M.M. piles up. नाचिकेतं nâchiketam. The Nâchiketa dhyana (or mode of contemplation) (M. who makes the Fire-altar in the shape of a falcon, tortoise &c. with the bricks).

स sa, he.

मृत्युपाशान् mṛtyu-pâsân (अथर्ष-अश्व-राज-हृषादि मृत्युपाशान् M. मृत्युपाशान्) the death-ropes (or lassos). M.M. chains of death (in the shape of sin, ignorance, attraction and repulsion).

पुरतः puratah, (अग्रतः, पूर्वमेवमरीरपाशात् M. पुरश्चितान्) from before, first, before the falling off of the body or the passions &c.; placed in front (or in the heart).

प्रनोद्यः pranodyah, (अथवाय M. प्रनोद्य, निरस्य) thrown off, shaken off.

शोकान्तिनः sokâtigah (आनन्दोऽन्तःशोकान्तिनः M. शोकान् शान्तिनाम्) passed over sorrow M.M. beyond the reach of grief. See verse 12.

मोदते modate (मुक्तं अनुभवति) rejoices.

स्वर्गलोके svarga-loke (वैराज, विराजमानस्वर्गप्रविष्टः M. हरि लोके) in the Heaven-world (the world of Virāj or Hari).

That wise Three-fold-performer of Nachiketas sacrifice, who having known these three, thus raises the Nachiketas fire, he having thrown off the toils of death, lurking in the heart, sorrow—transcended rejoices in the Heaven-world.

MANTRA 19.

एष तेऽग्निर्नचिकेतः स्वर्गोऽयमवृक्षीया द्वितीयेन वरेण ।
एतमग्निं तवैव प्रवक्ष्यन्ति जनास्त्वृतीयं वरमचिकेतो
वृक्षीष्व ॥ १९ ॥

अन्वयः—(हे) नचिकेतः । हे एषः स्वर्गः अग्निः (उपदिष्टः) यं द्वितीयेन वरेण अवृक्षीया ॥ जनाः (जनाः) तव एव नाम्नां वरं अग्निं प्रवक्ष्यन्ति नचिकेतः । तृतीयं वरं वृक्षीष्व ॥

वृत्तिः—(एष तेऽग्निर्नचिकेतः स्वर्गः) उपदिष्ट इति शेषः
(यमवृक्षीयाद्वितीयेन वरेण) स्पष्टोर्थः । किंच (एतमग्नि-
मिति) जनास्तत्रैव नाम्ना एतमग्निं प्रवक्ष्यन्तीत्यर्थः ।
(तृतीयमित्यादि) स्पष्टोर्थः ।

एषः aśah, this.

हे (हे) to thee M.M. thy. (M. कथित इति शेषः
" Has been said "—should be supplied.

अग्निः agniḥ (वरः) fire (other boon.)

नचिकेतः Nachiketaḥ (हे नचिकेतः) O Nachiketaḥ !

स्वर्गः Svargyaḥ (स्वर्गवर्षः) heavenly, means of reach-
ing svarga.

- अग्निं वृषाम् (अग्निं) which (fire.)
 अदृशीयाः avrīṣhāh (अदृषितवाम् अग्निं M. वृषवाम् अग्निं) thou
 didst ask or choose.
 द्वितीयं dvitīyena (M. द्वितीयं) by the second.
 वरं vareṇa (M. वरं) gift, boon.
 एतम् etam, this.
 अग्निम् agnim, fire.
 तव tava, thy (त्वत्त्वंवदियमेव) i.e. by thy name alone.
 एव eva, only.
 प्रवक्ष्यामि pravakshyanti (प्रवक्ष्यामि) will call or M.M.
 proclaim.
 जनाः janāṣaḥ (जनाः, जाव् वषेरहुक्) people. This is an
 archaic form of plural.
 तृतीयं tṛtīyam; third.
 वरं varam, boon.
 नचिकेतः nachiketāh, O Nachiketāh.
 वृषामि वृषामि vṛṣāmi, ask. Choose.

O Nachiketas! to thee this Heavenly Fire has been
 aught, which thou didst ask by thy second boon. The
 people will call this Fire by thy name alone. O Nachiketas
 ask the third boon.

MANTRA 20.

येयमग्नेते विविक्षिता मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति
 चेके । एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाऽहं वराशामेष वरस्तृ-
 तीयः ॥ २० ॥

अन्वयः—येते मनुष्ये वा इव विविक्षिता एके अस्ति इति, एके च न अस्ति
 इति चेके (कक्षयति) ; त्वया मनुशिष्टः एतत् विद्याम् (विद्यामीमांसा) ;
 वराशामेष वरस्तृतीयः ॥

वृत्तिः—प्रकृतमनुसरामः न चिकीर्षता आह (येयं प्रेत इति
 अराचराचरग्रहणादित्यधिकारणे इमं मन्त्रं प्रस्तुत्येत्यंति
 भगवताभाष्यकृता । अत्र परमपुरुषार्थं रूपब्रह्मप्राप्तिलक्षणा
 मोक्षं याथात्म्यविज्ञानायतदुपायभूत परमात्मोपासनपरा
 वरात्मतत्त्वजिज्ञासया अयं मन्त्रः क्रियते । एवं च येयं प्रेत
 इति न शरीरमात्रवियोगाभिप्रायम् । अपितु सर्वबन्धविनि
 मोक्षाभिप्रायम् ।

या yâ (सर्वसाधारणा) that which (well-known)

इयम् iyam, this

प्रेते prete (वृते मनुष्ये ; M. वृतपुरुषे वृत्ते च मनुष्ये) about
 the dead M. The wise say that the God
 rules even the "dead" i. e., the men who have
 become fully liberated ; the unwise say the
 "liberated" are not under God's control. R
 Going off, departing, i. e., the falling off of
 all bondages, i. e., in the state of Moksha
 about the liberated.

चिकीर्षता vichikitsâ (संशयः M, सन्देहः) doubt. Enquiry.

मनुष्ये manushye, among men (वृत्ते च मनुष्ये) about
 (the liberated) men. "Man" includes all
 living beings.

अस्ति इति एके asti iti eke. "Is" say one. S. There is an
 Atma, beyond the body, the senses, the Mana
 and the Buddhi—(above the physical, astral
 mental and Buddhi planes). M. Some wise
 one say that there is a God who rules an

controls the souls of the dead persons and of those who are liberated.

अयम् अस्ति na ayam asti iti cha eke "and it is not" (say)
इति च ह्येते the others. S., There is no such separate
entity as the Atmā besides the above four. M.
That God is not the ruler of souls.

यतद् etad. This (doubt or knowledge) M. (विचि-
न्विष्यामिष्य, यत पुनर्जीवयोः प्रेरकत्वदर्श) M. This
subject of doubt regarding the director of the
dead and liberated souls.

विद्याम् vidyam (विज्ञामीयाम्)—I may know

अनुश्रियतेः anuśiṣṭah (ज्ञापितः M. उपदेश्यस्व यम्) taught, in-
formed, instructed.

त्वया tvayā, by thee.

अहं aham, I.

वराणां varanām, among the boons.

इषः eṣah, this (boon, this teaching or instruction
about the dead and liberated.)

वरः varah, boon. Madhva's reading is वृत "chosen."

तृतीयः tṛtīyah (अथश्रियतेः) third.

There is this doubt, when a man dies, some say that the
soul exists, others that it does not. May I know this being
taught by thee. Among the boons this is the third.

M. Over the dead and the (liberated) men, some say that
there is (a God who controls); others say that He is not.
(Therefore) this doubt (has arisen in my mind). May I know
this being taught by thee: of the boons, this is the third.

B. There is this doubt regarding (the condition of the) man in moksha, some say there is (still an Individual self or form or centre in Moksha) other say it is not. May I learn, being taught by thee, this (true nature of Moksha). Of the boons this is the third.

MANTRA 21.

देवैरत्रापि विचिकित्सितं पुरा न हि सुविज्ञेयमकुरेव
धर्मः । अन्यं वरं नविकेतो वृषीष्व मा मोपरोत्सीरिति
मा सृजैनम् ॥ २१ ॥

अन्वयः—अत्र देवैः अपि पुरा विचिकित्सितं, हि न सुविज्ञेयं, वरः धर्मः
असृजः । (दे) नविकेतः अन्यं वरं वृषीष्व ॥ मा मा उपरोत्सीः । मा (मां) वरं
अविसृज्य ॥

वृत्ति—एवं मुक्तस्य रूपं पृष्टो सृष्ट्यु रूपदिश्यमानार्थस्य
अतिगह नतयाधारं प्राप्तुमप्रभवते मध्येपतयाशयेनोपदेष्टव्य-
मिति नत्वाह (देवैरत्रापीति) बहुदर्शिभिरपि देवैरस्मि-
न्मुक्तात्मस्य रूपेविचिकित्सितम् । संशयतम् । (नहीति)
आत्मतत्त्वं ननुज्ञानमितिसूक्ष्मो धर्मः । समान्यतो धर्मएवदु-
र्ज्ञानः । तत्राप्ययंदुर्ज्ञान इति भावः (अन्यंवरमिति)
स्पष्टोऽर्थः (मांमोपरोत्सीरिति) मामा इति निवेधेवीप्सीयां
द्विर्वचनम् । उपरोधं माकार्थीः । एवं नामनिरूपं जमुञ्च ।

देवैः Devaih. By the Gods (बहुदर्शिभिः) by the sages
who look into the far.

अत्र atra (इदमित् वस्तुन त्वत् कृत प्रसन्नविषये) here (with
regard to this matter, the subject of thy ques-

tion). R. पुत्रात्मवदने Regarding the form of the liberated self or Mukti.

अपि api, also.

विचिकित्सितं vichikitsitam (चंयितं M. संदिग्धम्) doubtful, undecided.

पुरा purā (पुर्वे) before.

न na, not

हि hi, verily or (यतः) because.

सुज्ञेयम् sujñeyam or सुज्ञं यः (सुपुं ज्ञेयं सुतनपि प्राकृतैर्जनेः सुज्ञेयं ज्ञेयः) well-understood or easily understood.

अणुः anuh (सूक्ष्मः M. अणून् स्वभावाः) atomic, subtle, unmanifested nature.

एष esha, this (relating to Atmā)

धर्मः dharmah (M धारकत्वाद् धर्मः = भगवान्) nature, or Lord (because he upholds or is Dhāraka-of all, therefore He is called Dharma).

अन्यं anyam (अन्यदिग्बलं मेदनिमानकोपदेशवशात् अन्य) other

वरं varam, boon.

नचिकेतः nachiketas, O Nachiketas

वृणीष्व varnisha, choose,

मा mā (मां) me R. The two मा both denote negation in a strong and double form, do not press ie. do not press, do not press.

मा ma, not.

उपरोक्षीः uparotsih (उपरोक्षं मा कार्षीः) (do not) press (as the creditor presses the debtor to discharge the promise).

अति ati, an upasarga to be connected with वृक्ष

वा mā (वा प्रति) to me, not. M.

वृक्ष srija or अति-वृक्ष (विमुक्त वरं वरं) let go. (this boon

वृक्ष enam (वरं) this boon. According to Mādhva the phrase अति &c. is the reply of Nachiketas. H explains अतिसृजैव mātisrijaivam = वरं (वरं प्रकारेण thus (in the above mentioned method) वा अतिसृज (अतिसृजनेन परिश्रयं वा कार्थीः) do not resile or go back (on thy promise O Death).

About this by the Devas, even of ore there was doubt; because it is not easy of understanding. This nature is subtle. O Nachiketas! ask another boon, do not press me; let go to me this (boon).

M. This (question) was left undecided even by the gods of old, because it is not of easy comprehension. This God is subtle (of unmanifested nature). O Nachiketas ask any other boon. Do not press me. Free me from this (pledge of answering thee.)

MANTRA 22.

देवैरत्रापि विचिकित्सितं किल त्वञ्च सृष्टो यन्न सुवि
ज्ञेयमात्मन् । वक्ता चास्य त्वादूगन्धो न लभ्यो नान्य
वरस्तुल्य एतस्य कश्चित् ॥ २२ ॥

अन्वयः — (नाचिकेताः उवाच) । दृष्टो ! अन्नं किल विहितं पुरा देवैः अपि विचिकित्सितं, यत् एवं च न सुविज्ञेयम् आत्मन् (कथयसि) अस्य (तत्त्वस्य) वक्तुं त्वादूगन्धः (तत्त्वदूगन्धः) न लभ्यः, (अतः) एतत्सुखस्य अन्वयः कश्चित् वा न (अस्ति इति नान्ये) ॥

वृत्तिः—एवमुक्तो बभिविक्लिता आह (देवैस्त्रापिबिचिकि-
तेषतं किलेति) स्पष्टीर्षः० (त्वमेति) त्वंचमृत्योम नुज्ञे-
मिति यदात्मस्वरूपमुक्तवान् । (वक्तुमिति) त्वादृक् त्वादृश
त्यर्थः अन्यत्स्पष्टम् ।

देवैः devaiḥ, by the Gods

अत्र atra, in this (matter)

अपि api, even

बिचिकित्सतं vichikitisitam, doubtful or had doubted

किल kila, verily. (I hear from Thee O Death that
Devas had even doubted about it)

त्वं tvam, thou.

च cha, and.

मृत्यो mṛityo O Death

यत् yat (वस्तुत्) because

न na, not.

सुज्ञेयं sujneyam, well-understood.

आह ātha (कथयस्यतः M. वदति) sayest. S, I hear from
thee that Devas even doubted as regards this,
and because thou O Death also sayest that the
truth about self is not well-understood, therefore
I ask it from thee. M. Do not try to renege
from thy promise. why ? Because, O Death ! thou
even sayest that Devas doubted it and it is not
well understood, therefore &c.)

वक्ता vaktā, speaker

च cha, and

अस्य asya (यस्येति M. अत्रास्य विषयः) of this
or the subject of my question).

त्वादृक् tvāḍrik (त्वत् तुल्याः) like Thee.

अन्यः - anyah (परिहृतश्च) another.

न na, not

लभ्यः labhyaḥ (अन्विष्यमातोऽपि) to be found (even a
search among the learned)

न अन्यः na anyah, not any other.

वरः varah, boon.

तुल्यः tulyah (सदृशः) equal, like

एतस्य etasya, of this

कश्चित् kaschit, what so ever

(Nāchiketa said) O Death ! about this certainly of
the Devas even were in doubt and thou also sayest that it
is not easy of understanding ; if this truth, a speaker like thee
no other can be obtained, therefore, like this there is no other
boon.

MANTAR 23.

शतायुषः पुत्रपौत्रान् वृक्षीष्व बहून् पशून् हस्तिहिर
मश्वान् । भूमेर्महदायतनं वृक्षीष्व स्वयञ्च जीव शर
यावदिच्छसि ॥ २३ ॥

अन्वयः—(यमः उवाच) शतायुषः पुत्रपौत्रान् वृक्षीष्व, (तथा) बहून्
हस्ति हिरण्यं मश्वान् भूमेः महत् आयतनं वृक्षीष्व, स्वयञ्च (अपि) यावत् य
(वर्त्तते) जीविषुश्च) इच्छसि, तावत् जीव ॥

वृत्तिः—एवं नचिकेतसोक्तो सुत्युर्विषयस्यदुरभिमनत
मज्ज्येन त्यज्यतीति निश्चित्य सत्यं पितृहृत्सामर्थ्ये विषया

इकचेतसै एतादृशंमुक्तात्म तत्त्वं नोपदेशार्हमितिमतवा
मुह्यार्यामुक्त्यर्थं प्रलोभयन्वाच । (शतायुष इति) स्पष्टो-
र्धः (भूमेरिति) पृथिव्याः विस्तीर्णमायतनं नवदलं राज्यं
क्रीड्य । अथवा भूमेः संबन्धिनहृदायतनं विचित्रशाला
सादादियुक्तंनहं क्रीड्य (स्वयंचेति) यावद्भवर्षाणि
वितुमिच्छसि तावज्जीवेत्यर्थः ।

शतायुषः *sātāyushah* (शतं वर्षाण्यावृत्तिं येषां वाच M. शतवर्षावृत्तिं)
centegenarian, or hundred lives or years.

पुत्र-पौत्राश्च *putra-pautrān*, sons and grand-sons.

वृत्तिश्च *vrinishva*, choose.

बहून् *bahūn*, many.

पशून् *pasūn*, cattle.

हस्ति *hasti*, elephants.

हिरण्यम् *hiranyam*, gold. *Hasti-hiranyam* is a compound
Dvandva-ekavad-bhāva.

अश्वान् *asvān*, horses.

भूमेः *bhūmeh* (पृथिव्याः) of earth.

महद् *mahat* (विस्तीर्णं) wide, very broad.

आयतनं *Āyatanaṁ* (आयतनं M. अतिविस्तीर्णभूतस्थलं) piece, or
abode or portion, or नवदलं राज्यं circle of empire
R. a mighty empire, or a glorious palace.

वृत्तिश्च *vrinishva*, choose.

स्वयं *svayam*, thyself.

च *cha*, and.

जीव jiva (जन् जीव प्रारब्ध परितः समस्त जिवजन्मान्) live (thou)
 सरदाः saradaḥ (वर्षाणि) autumns (or rains).
 यावत् yāvat (यावत् कारुण्यं जीविष्यत्) as long as
 इच्छसि icchhasi, thou wishest (to live).

(Yama said) choose sons and grandsons living for a hundred years; many animals, horses, elephants and gold. Choose a wide empire of earth and live thou thyself as many autumns as thou desirest.

MANTRA 24.

एतत्तुल्यं यदि मन्यसे वरं वृक्षीष्व वित्तं विरजीति
 कारुण्यं । महाभूमौ नचिकेतस्त्वमेधि कामानान्त्वा कामभा
 करोमि ॥ २४ ॥

अन्वयः—यदि एतत्तुल्यं वरं मन्यसे वृक्षीष्व । वित्तं विरजीषिकां च । तं
 देवः । महाभूमौ त्वं एधि । त्वा कामानाम् कामभाजं करोमि ।

वृत्ति—(एतत्तुल्यमिति) उक्तेन वरेण सदृशमन्यमानं
 वरं मन्यसे चेत् । तदपि वृक्षीष्व । प्रभूतं हिरण्यरत्नादिकं चि
 जीवनं चेत्यर्थः । एधि भव । राजेतिशेषः । अस्तेर्लोहमध
 नपुरवैजयन्तम् । कामानाम् । काम्यमानानामपसरः प्रभृ
 विषयाकाम् । कामभाजं कामः कामना । तां विषयता
 नजतीति कामभाक् तम् । काम्यमानापसरः प्रभृतीनामां
 कामनाविषयं करोमीत्यर्थः ।

एतद् etat (एतेन वक्ष्यमिदम्) this (to these as mentioned
 above).

- तुल्यं tulyam (तुल्यं M. तुल्यं भाषितं वारुण्यं) equal to; like
(un-to the boon asked by thee, or equal to those
mentioned above).
- यदि yadi, if.
- मन्यसे manyase, thou thinkest.
- वaram, a boon (any other boon).
- व्रिषिष्व vrishva. choose (that also).
- वित्तं vittam, wealth (प्रभूतं हिरण्यवज्जादि) large quantity
of gold, gems &c.
- चिरजीवितां च chira-jivikām cha (चिरजीवनहेतुं) and the means
of living long.
- महाभूमौ mahā-bhūmau (महात्मां भूमीं राजा M. पुत्रभूमी)
(king) in a mighty land M. (born in a sacred
land.
- नचिकेतः Nachiketah O Nachiketas !
- त्वम् tvam, thou.
- एधि edhi (एव or M. वर्धेत्) be (Imperative of वृध् to
be). Be thou (born or a king) in a big (or) sa-
cred land. Or the word "edhi" may be derived
from वृध् 'to increase' and then, एधि would mean
वर्धेत् 'increase'. That is 'be thou prosperous in
a sacred land'; another reading according to M.
is महात् भूमीः Then the meaning would be "Be
thou mighty in the land."
- कामानां kāmānām (दिव्यानां मानुषाणां च M. कामानामानां
चरते) of desires (divine and human), amongst
those who are wished for,

तां त्वं (त्वं) then.

करुणकर्म karuṇa-bhājam. (करुणकर्मिणं, करुणार्थं M. करुणकर्मणः)
enjoyer : sharing in desires, worthy of having
objects of desire. M. a sharer amongst those who
are desired i.e. One of the " adored " or " desired
ones " of earth.

करोमि karomi, I make (for I am One whose will is
never frustrated).

If thou thinkest (there is) any other boon like this, choose
that also. Choose wealth and long life, O Nachiketa, be thou
a king of wide world. I shall make thee an object of desire
even to those whom the world desires.

MANTRA 25.

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान् कामान्श्चकन्दतः
प्रार्थयस्व । इमा रागाः सरथाः सतूय्या नहीदृया लम्बनीयाः
मनुष्यैः । आभिर्मेतद्वत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो नरच
नानुप्राप्तीः ॥ २५ ॥

अन्वयः—ये ये कामाः मर्त्यलोके दुर्लभाः (तां) सर्वान् कामान् चकन्दतः
प्रार्थयस्व ॥ इमाः सरथाः सतूय्याः रागाः, नहीदृयाः नहि मनुष्यैः लम्बनीयाः ॥ ना
मनुष्याभिः आभिः परिचारयस्व । नचिकेतः नरचं ना नानुप्राप्तीः or नरचं आ
ना नाप्तीः ॥

वृत्ति—(येयेकामा इति) चकन्दतः यथेष्टमित्यर्थः (इमाराम
इति) रथवादित्रसहिताः मया दीयमानाः स्त्रियः, मनुष्याश्च
दुर्लभा इत्यर्थः । (आभिरिति) आभिः मया दत्ताभिः परिचारि
काभिः पादसंवाहनादिशुश्रूषांकारयेत्यर्थः । नरचमनु नरचा

मुक्तैः परवात् । मुक्तात्मस्य रूपमिति यावत् । नरक-
राजस्य देहवियोगं कामान्यवाचिभ्योऽपिप्रकरवशेन विशेष
वाचित्वं न दोषायेति दृष्टव्यम् ।

ये ये ye ye. what what is. what-so-ever.

कामाः kāmāḥ (मार्चनीयाः) objects of desire or solicitation

दुर्लभाः durlabhāḥ, difficult of attainment.

मर्त्यलोके martyaloke (M. भुल्लोके, पापुवदेहे वा) in the mortal
world, in the Bhûr-loke or in the human body.

सर्वां sarvān, all (those).

कामान् kāmān, desires (or objects of desire and solici-
tation).

चक्षतः chhandataḥ (चक्षतः M. स्वेच्छामुदारेव) R. यथैवं as
desired. according to (thy) measure, R. as
wished.

प्रार्थयस्व prārthayasva, ask thou.

इमाः imāḥ, these (divine apsaras, angelic beings, beau-
tiful, accomplished, dwellers of Death world).

रामाः rāmāḥ (रमयन्ति पुत्रवान् M. स्त्रियः) women, lit. de-
light-givers ; charmers. M. M. fair maidens.

सरथाः sa-rathāḥ (सह रथैर्वर्तन्ते) with chariots.

सतृयाः sa-tûryāḥ (सवादित्ताः M. वाद्यकरा इत्यर्थः) M. M.
with musical instruments.

न na, not

हि hi, verily

ईदृशाः idrisāḥ or ईदृशी idrisī (एवं विधा M. ईदृशी वस्तवः)
like these,

y. ms. O Nachiketas: Do not enquire after death. Or R. Do not enquire about the after-Mukti condition.

MANTRA 26

इषो भावा नश्यस्य यदन्तकैतत् सर्वेन्द्रियावाञ्जर-
मिति तेजः । अपि सर्वेन्द्रजीवितमल्पमेव तवैव बाह्यास्तत्र
मृत्युगीते ॥ २६ ॥

अन्वयः—(नचिकेताः उवाच) हे ब्रह्मन् । (भोगाः) इषोभावाः ; नश्य-
स्य इन्द्रियाणां यत् यत्तत् तेषां (तत्) यदन्तकम् ॥ सर्वे अपि जीवितं अल्पं यत् ; तत्र
बाह्याः, मृत्युगीते तत्र यत् (निश्चिन्तम्) ॥

वृत्ति—एवं प्रलोभ्यमानोऽपि नचिकेता अनुभूतिबद्धय
ब्राह्म । (इषोऽभावा इति) हे अन्तक । त्वदुपपन्नस्ता ये मर्त्यस्य
तानाः ते इषोभावाः । इषः अभावो येषां ते तथोक्ताः दिन-
पल्यायिनो न भवन्तीत्यर्थः । सर्वेन्द्रियावां यदेतत्तेजः । तत्
तत्रयमिति । अन्तरः प्रवृत्तिभोगाहि सर्वेन्द्रियेदौर्बल्यावह-
मिति भावः (अपिसर्वे मिति) ब्रह्मणोऽपि जीवितं स्वल्पं किमुता
ब्रह्मसदादिजीवितम् । अतश्चिरजीविकापि नवरत्नार्हमिति
भावः । बाह्याः । रथादयः । तिष्ठन्ति त्रितयेव ।

इषः *avah* (नचिकेता न चिकेता इति संदिग्धनाम यत् येषां
भावः M. परेणुः) to-morrow (whether they will
or will not last till to-morrow; things whose
existence is so doubtful R. इषः अभावो येषां "not
lasting till to-morrow.")

भावाः *bhāvāh* or M. R. अभावाः *abhāvāh* (भवन् M. परेणुः
अभावाः नश्यन्ति इति भावाः, अभावाः, अभावाः, अर्थः,

अस्तिवरः) lasting. M. R. not-lasting; not-existing, not stable, transitory R. which do not last for two days even. °

मर्त्यस्य martyasya (मर्त्यस्य) of the mortal (man).

यत् yat, because (M. ये) = these. (यद् यत् = ये ये all these)

अन्तः antaka (ई हृदये) O Ender ! O Death !

एतत् etat, this (M. एते पुत्रादयः) these sons &c. Singular for Plural.

सर्वेन्द्रियाणां sarvendriyānām, of all the senses.

जरायन्ति jarayanti (जरायन्ति M. जरायन्ति) (they) cause decay. M. M. wear out; exhaust; take away. M. The effort in preserving these objects of enjoyment causes the decay of the vigour of all senses. S. The apsaras &c. and other sensual enjoyments are all evil.

तेजः tejah (M. बीजं) M. M. vigour. The heat, the energy, the fire, the vital fluid.

अपि api, also

सर्वम् sarvam (यद् ब्रह्मणः) all (even of Brahmā)

जीवितम् jīvitam (प्रायुः) life.

अल्पम् alpam, short.

एव eva, even. (as the life of a Brahmā even has an end; not like those of the Muktas which has no end).

तव tava, thy

MANTRA 26.

67

एव eva, even (वस्तु or विषयम्)

वाहाः vāhāḥ (रथादयः M. रथादिवाहनानि इवेदवस्तु) chariots,

वय tava, thine

नृत्यगीते or M. नृत्यगीतं Nritya-gīte or nritya-gitam
(इन्द्रैकनृत्तमायः, रानानिः कृपमाचं तवास्तु) dancing and
singing (let be).

O End-maker (all these enjoyments) are transitory. They exhaust all this energy of the senses of man. The longest life is indeed short. Thy vehicles, thy dancers and singers remain with thee.

MANTRA 27.

न वित्तेन तर्पणीयो ननुष्यो लप्स्यामहे वित्तमद्राक्ष्ण
त्वा । जीविष्यामो यावदीशिष्यसि त्वं वरस्तु मे वरणीयः
। एव ॥ २७ ॥

अन्वयः—ननुष्यः वित्तेन न तर्पणीयः । चेत् (यदा) त्वा (त्वां) वद्राक्ष्णो
त्तं लप्स्यामहे । जीविष्यामः यावत् त्वत् द्वेषिष्यसि । तु (किन्तु) वः एव वरः
वरणीयः ॥

वृत्ति—(न वित्तेनेति) नहि वित्तेन लब्धेन कस्यचित्तृप्तिः
पटचरी । न ज्ञातुकामः कामानामुपभोगेन शाश्वतीति न्या-
दिति भावः । किंच (लप्स्यामहे वित्तमिति) त्वां वयं द्रष्टु-
मर्हते । वित्तं प्राप्स्यामहे । त्वं दर्शनमस्ति चेत् । वित्त-
मेवो नार इति भावः ॥ तर्हि चिरजीविकामार्थनीयेत्यत्राह
जीविष्यामो यावदिति) यावत्कालं यावत् पदेत्वमीश्वरतया-
र्हते । उपत्ययेन परस्मैपदं तावत्पर्यन्तमस्माकमपि जीविष्यं

विदुमेव । नहि त्वदाश्रयितुं यत्नं प्रसन्नमिवितान्तकार
 कश्चिदस्ति । वरलाभालाभयोरपि तावदेव जीवनमिति भावः ।
 अतः । येन मेन इति प्राक्प्रस्तुतोऽवर एव वरणीय इत्यर्थः ।

न na, not.

वित्तं vitta, by wealth.

वरणीयः tarpaniyah (M. आयाचनीयः) Satisfied M. M.
 made happy.

मनुष्यः manushyah, man.

अप्त्यामहे lapsyāmahe (प्राप्स्यामहे) we shall obtain (if we
 have the thirst for wealth).

वित्तं vittam, wealth.

अद्रक्ष्मः adrākshma (दृष्टव्यमो वपः) when we have seen.

चेत् chet, if (S. If we have desire of wealth, we shall
 surely get it, as we have seen thee. M. If or
 when we have seen thee, then certainly we shall
 get wealth, for life, wealth &c. are secondary
 rewards that necessarily follow the sight of a
 God like Thee—they need not be asked for separ-
 ately. R. Where is the difficulty in obtaining
 wealth when we have had the good fortune of
 seeing Thee, which is more difficult).

त्वा tvā (त्वाह) thee.

जीविष्यामः jivishyāmah, we shall live

यथावत् yāvad (याम्ये परे M. यत्नं यथावत्तुः इत्यन्ते यथावत्तुः
 यथावत्तुः) so long (as on the post of Yama art
 thou the occupant, M. So long as of my life
 thou art the lord, up to that time I shall live
 for thou art the lord of life.

Mantra 27. *trīṇyaṣaḥ* (*trīṇyaṣaḥ* यत्रः साः M. इत्यनेन वचिषिः)
 thou wilt rule (thou remainest lord, M. or art
 God of my life). R. So long as thou holdest the
 office of Yama. So long as the lordly authority
 of Yama is vested in thee, there is no one
 who can take away our life, by disregarding thy
 command.

तु tvam, thou.

वरा varah, boon.

तु tu, only, verily (M. This indicates the supremacy
 of this boon).

मे me, mine.

वरणीयः varanīyah, to be chosen

य sa, that (*यद् वाचित् एव*) which I have already
 asked.

एव eva, indeed. That is, how can a man who has
 the good fortune of seeing thee or getting thy
 favor, have short life or wealth.

The man is not satisfied with wealth. When we have seen
 e, we shall obtain wealth. We shall live, so long as thou
 test (as Yama). But that indeed is the boon chosen by me.

MANTRA 28.

अजीर्यतामसुतानामुपेत्य जीर्यन्मर्त्यः कृधःस्वः प्रजा-
 १ । अभिधवावन् वरतिप्रमोदानतिदीर्घं जीविते को
 ति ॥ २८ ॥

अजीर्यतामसुतानामुपेत्य जीर्यन्मर्त्यः कृधःस्वः प्रजा-
 १ । अभिधवावन् वरतिप्रमोदानतिदीर्घं जीविते को
 ति ॥ २८ ॥

वृत्ति—(अजोयेतानिति) जरावरह भूत्यानां मुक्तान्
स्वरूपं ज्ञात्वा प्रजानम् । म्रियेकी जरावरहोपमुतोऽयंजनः
तदास्वः । जरावरहद्युपमुताप्तरः प्रनृतिविषयविष
कात्यावान् क । कश्च भवेदित्यर्थः (अभिध्यायजिति
वर्णाः आदित्यवर्षत्वादि रूपविशेषाः । रतिप्रमोदा
ब्रह्मभोगादि अनितानन्द विशेषाः । तान् सर्वानभिध्यायन्
निपुणतया निरूपयन् । अत्यल्पे हि केजीविते कः प्रीतिना
स्यादित्यर्थः ।

अजीर्यताम् ajīryatām (वयोदाग्निनाप्राप्नुवतां M. उपलब्धं ; वयः प्रनृति
व्यपत्ति यतां) of not-decaying, those whose life
period never shortens: those who are lords of
life &c. M. M. free from decay.

अमृतानां amritānām (M. देवानां R. मुक्तानां = of the Liberat
ed) of the immortals, of the Devas.

उपेत्य upetya (उपलब्ध M. प्राप्य R. ज्ञात्वा, the word उपलब्ध
should be supplied) having reached (the com
pany.) M. M. having approached. R. Having
understood (the nature of the Muktas who are
free from death and decay).

जीर्यन् jīryan (जरावरहवाच्) decaying.

मर्त्यः martyah, mortal.

ह्रवास्वः kvadhahsthah or M. ह्रवास्वः kvādhastah (S. कुः =
पृथिवी अथवा अन्तरिक्षादिसोकापेक्षया; तस्यां तिष्ठति इति =
ह्रवास्वः : M. ह्रवास्वलो मनुजश्च ; ह्र. कुम्भः ; न कुम्भाणि, किं
नदानेन अजीर्यन् एव ज्ञातव्ये इति अर्थः :) S. Earth-lower

staying. A compound of three words पृथ्वी = Earth; निम्नः = low or down i. e. lower than the astral and other regions, स्थितः = staying. That is a person who lives on the lower earth; a denizen of the lower sphere. Another reading by S. is कृतदासः = "who, given to these (pleasures of having sons.) M. कु = where, अवस्तः = has been drawn down. Where has the man who has approached the Immortals ever fallen down? Never. He always becomes or remains great and undecaying. R. कृतदासः = *How have faith in these (apsaras &c. understanding their unstable nature).*

प्रज्ञानम् prajānan (उपलब्धमानः M. हे प्रज्ञानम् विद्वद्), standing, knowing, M. O wise one! R. विवेकी 'the discriminating.'

अभिध्यायम् abhi-dhyāyan (निरुपयद् यथावद् M. स्मरद्) reflecting over, meditating over M. M. pondering on. M. Remembering. Wisely understanding.

वर्णं varna—(गीतिः M. ब्राह्मणादिः देहगतयोना विशेषोना) Colour, Song, M. M. beauty M. Castes like Brahmana &c. or the beauty of the body. R. A particular form like the colour of the Sun: the glorious super-physical form.

रति रati—(मीढा M. विषयानुभवज्ञं पुलं) play, love, M. the pleasure derived from sensual gratification. R. Joy produced by enjoying the bliss of the condition of being a Brahmā: रति-प्रमोदाः is a compound word-meaning the ecstasy of union (with Brahm)."

प्रमोदः pramodan. M. (मनुष्यविषयसुखं इति) pleasure
 M. the pleasure derived from the experience
 of higher objective gratification, intellect
 pleasures. Or the pleasures of music (var
 and sports (rati).

अति-दीर्घं ati-dīrgha, in a prolonged. R. reads अति-क्षल्पे
 a very short.

जीविते jivite, living.

का रामे kah rameta, who delights.

3. Reaching the presence of the undecaying and the undying, and knowing (that higher gifts can be obtained from them than wealth &c.), how a decaying mortal, a denizen of the lower sphere, (can ask lower gifts) ? Who can delight in life while contemplating (the transitory nature of) the pleasures of beauty and love ?

R. Knowing (the nature of the Muktas who are) free from decay and death, how can the decaying Mortal, who has realised (his own imperfection), put any faith in these (saras) constantly meditating over the Radiant-Form, the Bliss-of union, who can find joy even in the long (earthly) life.

M. O wise (Yama) ! Having (once) approached (the vicinity) of the Undecaying and the Undying where (has ever a decaying mortal been drawn down ? (Even a long life is not desirable for) remembering (the bye-gone) beauty, pleasures and joys, who can find happiness in a long life ?

MANTRA 29.

यस्मिन्निदं विचिन्तित्सन्ति मृत्यो यत्साम्पराये नहि

हि तस्मात् । योज्यं वरी गूढमनुप्रविष्टो नाभ्यस्तस्मात्पवि-
ता वृक्षीते ॥ २८ ॥

अन्वयः—यत्नो ! यस्मिन् इदं विचिकित्सन्ति न हति साम्प्रदाये वत् अस्ति
[न ब्रूहि । यः कथं वरः गूढं अनुप्रविष्टः, तस्मात् कथं पविष्येताः न वृक्षीते ॥

(यस्मिन्निति) न हतिपारलौकिके यस्मिन्मुक्तात्म
प्ररूपे संशेरते । तदेव मे ब्रूहि (येयमिति) गूढं आत्मतत्त्व
मुप्रविष्टः येयंवरः । तस्मादभ्यं पविष्येता न वृक्षीतेस्म ।
ति अन्तेर्वचनम् ।

यस्मिन् (म्रिते) इदं (विचिकित्सन्) विचिकित् सन्ति, (हे कृत्या सांप्रदाये
[ति वत्, तत् ब्रूहि नः (अल्पभवं) ॥ योज्यं वरी गूढं अनुप्रविष्टः, तस्मात्
[त्) कथं पविष्येता न वृक्षीते ॥

यस्मिन् yasmin (म्रिते M. विषये) in which (after death or
in which subject), *about which*.

इदं idam (विचिकित्सन् M. इत्थं म्रित म्रैकतया अस्ति. न. वा)
such ; *this*, (doubt : M. whether there is such
ruler of dead).

विचिकित्सन्ति vichikitsanti (M. संदिहते जनाः) People make
enquiry or *raise doubt*.

युह्यो mrityo, *O Death !*

वत् yat, what (M. has not this वत् in the text).

साम्प्रदाये sâmparāye (परलोकविषये M. मुक्तौ “ निमित्तवृत्तयो मोक्षार्थं
R. मुक्तात्मन्यप्ये ”) S. about the next world. M.
For the sake of liberation. In the matter of
the Hereafter. For the sake of Supreme libera-

KATHA.

tion. R. The great Hereafter (state of the liberated).

महति mahati, (महद् प्रयागवनिनिसे) in the great, Supreme.

ब्रुहि brûhi (ब्रूय M. उपदिष्ट) Say, teach.

नः nah (नालम्बद्) to us.

तद् tat, that. M. तद् तु नः = तदेव प्रेतप्रेरकस्वरूपं that- is the essential form of the Lord who rules the dead.

यः yah, what, as.

अयम् ayam (मङ्गल आत्म विषयः) this (about the Atmâ)

वरः varah (M. प्रेतप्रेरकस्वरूपोक्तिप्रार्थनरूपः) boon.

गुहं gûdham (गहनं दुर्लभेयम् M. गोप्यतां) occult, deep secret, hidden.

अनुप्रविष्टः anupravishta (प्राप्तः) has entered or attained or is related to.

न na, not.

अन्यं anyam (परं) any other (boon).

तस्माद् tasmât, than that (boon); or therefore.

नचिकेता Nachiketâ, Nachiketas.

वृणीते vrinîte, Chooses.

O Death, as with regards to the Great Hereafter (the condition of the Muktas), they have raised this doubt, the indeed tell thou to us. As this boon relates to the Hidden therefore Nachiketas does not choose any other boon.

About which (people) have raised such doubts, that (God) indeed, O Death, reveal thou to us (that we may get) the Supreme Liberation. As (the subject of) this boon has been kept a secret (so long), therefore, no other boon does achiketa choose.

अथ प्रथमाध्याये द्वितीया वल्ली ।

MANTRA I.

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थे पुनश्च
नीतः । तयोः श्रेय आददानस्य साधु भवति ह्यियतेऽर्थाद्य
प्रेयो वृणीते ॥ १ ॥

अन्यतः—श्रेयः अन्यत् उत (तथा) प्रेयः अन्यत्, ते उभे नानार्थे पुनर्न
नीतः (वरणीतः) ॥ तयोः श्रेयः आददानस्य (प्रसीदुः) साधु (शिवं)
ति ॥ यः उ प्रेयः वृणीते (उपादत्ते) अर्थात् (परनार्थात्) ह्यियते ॥

अन्यत् anyat (चुयनेव) other, different.

श्रेयः preyaḥ (निः श्रेयसं M. प्रयस्तत्तत्तं ब्रह्मज्ञानं) M. M.
Good. S. Sumnum Bonum, liberation. M most
praiseworthy, the knowledge of Brahman R.
the Moksha. The Path of Wisdom or Vidyā.

अन्यत् anyat, different, other.

उत uta (अपि) also.

एव eva, indeed M. इव iva, as if.

प्रेयः preyaḥ (प्रियतरम् M. प्रियतरम् दारापत्यादिकाम्यनानं
वस्तुष्वपि अन्यदिव इति न जानतां दारापत्यादिकप्रेयसोऽपि
बहुमहारा श्रेयस्त्वनेव इति ब्रुवन्नाय एव यजः) M. M.
pleasant. M. most pleasing, the desired objects.

like wife, children &c. are as if another. The man who thus knows the difference between Brahma—jñāna and worldly blessings, for him these worldly things, wife, children &c. become means of liberation, through right understanding. This is the force of "even." One gives future, and the other present happiness. R. The enjoyment of The Path of Avidyā or Action, leading to endless births and deaths, but not liberation.

ते (श्रेयः श्रेयसी) 'these two (the good and the pleasant).

उभे ubhē, both.

नानार्थे nânârthe (nânâ and arthe) (भिन्नप्रयोजने or भिन्नप्रयोजनके) different objects.

पुरुषं purusham (अधिकृतं यज्ञात्मनादि विशिष्टं M. देहिन् man, a qualified person, having particular castage of life &c. M. the embodied Soul.

बिभीतः sinītaḥ (बध्नीतः) bind. There are two attachments of the Soul—one towards the Spiritual and the other towards the Temporal.

तयोः tayoh (M. श्रेयः श्रेयसीर्नयो) of these two (good and pleasant).

श्रेयः sreyaḥ (M. ब्रह्मविदां) the good, (the Brahmin Vidyā).

आददानस्य âdādânasya (उपादानं कुर्वतः M. उपासीतस्य) of who accepts, who worships. M. M. who struggles for or endeavours towards Moksha.

साधु sādhu (योगिनं शिवं M. भद्रं भवभोगं) well, auspiciousness, M. freedom from rebirth and worldly existence.

भवति bhavati, is or becomes.

हीयते hiyate (विद्युन्यते M. हीनो भवति भवपाशे एव बद्धो भवति) M. M. misses, loses or becomes low, (is bound in the chains of rebirth).

अर्थात् arthāt (पुनरावृत्त्यात् पारमार्थिकात् प्रयोजनात् निर्यात् M. परमपुनरावृत्त्यात्) M. M. end; the supreme object of man, the Eternal.

यः yaḥ, who (short-sighted person).

उ u (एव) indeed.

प्रेयः preyaḥ, pleasant (wife, children &c.)

वृणीते vṛṇīte (उपादत्ते) chooses.

Different is the Good and different indeed is the Pleasant; these two towards diverse objects draw down the man. Of these two, for him who accepts the Good, there is freedom; for him who chooses the Pleasant, misses the object.

MANTRA 2.

श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतस्तौ सम्परीत्य विविनक्ति
रः । श्रेयो हि धीरोऽभिप्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो योग-
तादृश्वृणीते ॥ २ ॥

अर्थः—श्रेयः च प्रेयः च मनुष्यस्य एतः । धीरः इतो सम्परीत्य विविनक्ति ।

प्रेयसः श्रेयः हि अभिप्रेयसो ॥ मन्दः योगक्षेपेनात् प्रेयः वृणीते ॥

श्रेयस् sreyaś, good.

च cha, and

प्रेयः preyaḥ, pleasant

- च oha, and
 मनुष्यम् manushyam (मनुष्यं) mān
 इतः etah (आ इतः It is a compound verb; the upsarga
 आ is added to the Present, 3rd Pers. Dual इतः
 from इ "to go") approach (M. प्राप्य तिरुतः or S.
 प्राप्नुतः) These two stay approaching him. Pro-
 miscuously surround.
 तौ tau, these two (the Good and the Pleasant, the
 Brahma Vidyâ and the Kâma objects) Dharma
 and Adharma.
 सत्परोक्ष्य samparîtya (सत्यकूर्परिगम्य, मनसा आलोच्य M. सत्य
 चात्सा) fully understanding, reflecting with mind
 fully knowing. M. M. going round about
 examining.
 विविनक्ति vivinakti (वृथक् करोति M. ज्ञेयो मोक्षकं, प्रयोक्ष्यकं इति
 विवेचयति) separates, distinguishes (that the
 Good causes liberation, and the Pleasant cause
 bondage).
 धीरः dhîrah (धीर्वाङ् M. विवेकी R. प्रज्ञाशाली) the wis-
 the discriminating one. R. धिया रन्ते=धी
 "who delights in wisdom."
 श्रेयः sreyaḥ, the good, the Brahma-vidyâ. The Pa
 of Liberation.
 हि hi (एव) only.
 धीरः dhîrah, the wise one.
 अब्धि (वृक्षे) abhi. An upasarga to be joined to the ve
 vrinîte. According to M. it governs the no
 preyasah and means अवसाद्य "rejecting,"

प्रेयसः preyasah, (प्रियतनान् दारापत्यादि कामान्) the pleasant.

वृणीते vrinīte, chooses.

प्रेयः preyah the pleasant.

मन्दः mandah (अल्पबुद्धिः M. विवेकहीनः) the dull, the fool, the man of small understanding, devoid of discrimination.

योगेनान् or न् yoga-kshemāt or yoga-kshemān M. M. greed and avarice. योगक्षेमनिमित्तं शरीरादि स्वपचय रक्षकनिमित्तं M. अग्राह काममाप्तिर्योगः; तस्य अगमगतेन स्थिरत्वं हेतुः) for the sake of growth and preservation (of body &c.); acquisition (of new wealth) and preservation of old; the Path of samsara.

वृणीते vrinīte, chooses.

The Good and the Pleasant promiscuously surround the man. The wise fully examining them, distinguishes (them). The wise chooses the Good over the Pleasant. The ordinary man chooses the acquisition-preservation (Path of Action).

MANTRA 3.

स त्वं प्रियान् प्रियरूपांश्च कामानभिध्यायन्नचि-
तोऽत्यस्त्राक्षीः । नैतांश्च सृङ्गां वित्तमयीमवाप्तो यस्याम्म-
न्ति बहवो मनुष्याः ॥ ३ ॥

अन्वयः—न चिन्तितः त्वं प्रियान् प्रियरूपांश्च कामान् अभिध्यायन् अत्रय-
क्षीः । एतां वित्तमयीं सृङ्गां न अवाप्तः । यस्यां बहवो मनुष्याः मज्जन्ति ॥

{ च sa, he (merely emphatic, not to be translated).
{ त्वं tvam, thou

प्रियान् priyān (पुत्रादीन् M. दारापत्यादीन्) the pleasures
(objects like sons and wives.)

प्रियरूपाद् priya rūpān, M. M. are delightful (अप्सरः प्रभृति-
 लक्षणाद् M. सुदारानवेष्टीन्) seeming pleasant,
 (such as apsaras &c. or houses, gardens, &c.) M.
 M. seem delightful.

च cha, and.

कामान् kāmān (M. काम्यमानान्) desires. M. M. pleasures.
 M. Objects of desires.

अभि-ध्यायन् abhi-dhyāyan (चिन्तयन् तेषां अनित्यत्वं असारत्वादि
 दोषान् M. अद्विपरतया चिन्तानः) meditating, pondering,
 thinking over (their transitoriness and worth-
 lessness).

नचिकेतः O Nachiketas !

अत्यस्माहीः atya-srākshīh (अनिसृष्टवान् परिरयत्तवान् अस्मि M. त्यक्त-
 वान् अस्मूः) hast rejected. M. M. dismissed.

अन्यत्प्राहीः anyat-prākshīh (अन्यत् = प्रकृत्यर्थं, प्राहीः = अस्माहीः =
 पृष्टवान् अस्मि, अ omitted as a Vedic irregularity)
 thou didst ask the other (about Brahman)

न na, not

एतम् etām, this (worthy of putting on the neck).

शृङ्गं srīṅgām (शृङ्गिं कुरिषतां शृङ्गमनप्रवृत्तां M. शृङ्गां शृङ्गलां)
 road, the neck-lace, the chain.

वित्तमयी vīttamayim (धनप्रायाश्च M. सुवर्णं मयी) leading to
 wealth. M. golden (chain), strong.

अवप्राप्तः avāptaḥ (स्वीकृतवान्) didst accept. M. M. hast
 gone.

यस्यां yasyām, in which (road or chain).

जल्पन्ति majjanti, (षीदन्ति M. आरुक्ताः भवन्ति) sink, fall
 or are attached, perish, go astray.

बहवः bahavaḥ, many.

मनुष्याः manushyāḥ, men.

O Nachiketa ! Thou having pondered over all desires —
pleasing forms, hast renounced (them). Thou didst not
opt this Path of Wealth, in which go astray many men.

• MANTRA 4.

दूरमेते विपरीते विषूची अविद्या या च विद्येति
ता । विद्याभीष्टितनन्त्रविकेतसं मन्ये न त्वा कामा बहवो
लुपन्त ॥ ४ ॥

अन्वयः—या च अविद्या विद्या इति ताता, एते दूरं विपरीते विषूची ।
नविकेतसं विद्याभीष्टितनं मन्ये । त्वा (त्वां) बहवः कामाः न लोलुपन्त ॥

दूरम् dūram, (दूरेक महतान्तरेक M. अन्योन्यं विदूरतो वर्तमाने)
M. M. wide apart ; distant ; separated from one
another by a great interval.

एते etc, these two.

विपरीते viparīte, (अन्योन्यं व्यावृत्तंरूपे M. परस्परं विरुद्धे)
opposite M. M. leading to different points.

विषूची vishūchī, (विषूची, नानावही, भिन्नफले M. विषूचिने
विरुद्ध फलहेतुं) different directions, different
fruits, causing different results: pointing to
different directions.

अविद्या avidyā, (प्रेयोविषया) ignorance (objects of
pleasure) R. consisting of actions led by
desire.

या yā, what.

च cha. and.

या इति vidyā iti, (प्रेयोविषया) Wisdom (leading to
emancipation) (M. या अविद्या विद्याभिन्ना ऐहिक

तुल्यं वाचने न ज्ञाता वा न विद्या इति ज्ञाता एते दूरं)
That which is avidyā i. e. other than vidyā,
known as a means of attaining temporal plea-
sures, and that which is vidyā, these two are
far apart.) R. Consisting of Vairagya, Wisdom.

ज्ञाता jñātā (निर्ज्ञाता ज्ञानता वैविद्वतेः) is known (by
the wise)

विद्या-अभीप्सिन् or तं vidyā-abhīpsinam or-tam (विद्यार्थिनं M
विद्याभिलाषिणं) Wisdom—desirer. Seeker of
knowledge.

नचिकेतसं Nachiketasam, Nachiketa.

मन्ये manye, (जानामि) I think, I believe or know.

न na, not.

त्वा tvā (त्वां) thee.

कामाः Kāmāḥ (अप्सरः प्रभृतयः) Desires (like Apsaras &c.)

बहवः bahavaḥ, many.

अलोलुपन्त or लोलुपन्तः alolupanta or lolupantaḥ (न विन्दते
कृतवन्तः M लोलुपन्तः अपेक्षां जनयन्तः न वर्तन्ते) M M
tear away; M. causing expectation or desire
i. e. the various Kāmāḥ did not produce any
desire or expectation or inclination in thee. R
did not attract thee away from the Path of
the Good.

These two are distant, opposing and different-pointed
Avidyā and what is known as Vidyā. I think Nachiketa
to be a seeker of wisdom, (for) the many desires did not
distract thee.

MANTRA 5.

अविद्यायामन्तरे वर्त्तमानाः स्वयन्धीराः पण्डितम्-
न्यमानाः । दन्द्रम्यमाणाः परियन्ति मूढा अन्धेनैव
यमाना यथाऽन्धाः ॥ ५ ॥

अन्वयः—अविद्यायां अन्तरे वर्त्तमानाः, स्वयं धीराः पण्डितमन्यमानाः,
ः दन्द्रम्यमानाः परियन्ति, यथा अन्धेनैव नीयमानाः अन्धाः ॥

अविद्यायाश्च avidyāyām M. (ब्रह्मविद्येतरस्मिन्) in ignorance,
(in study of sciences other than that of
Brahma) R. In ignorance, in the shape of
actions motivated by personal desires &c.

अन्तरे antare, (मध्ये घनःभूत इव तमसि) midst (as if of
deep darkness.)

वर्त्तमानाः vartan ānāh, (वेद्यमानाः M. केवलं तन्मात्रोपासकाः)
dwelling, being surrounded, those who worship
Tanmātras alone.

स्वयं svayam, (स्वयं) themselves.

धीराः dhīrāh. (प्रह्वयन्तः M. स्वयमेव धीमन्तः) wise
(saying ' we alone are wise '). M. M. wise
in their own conceit.

पण्डितं paṇḍitam, (पण्डिताः शास्त्रकुलयाः M. ज्ञात्मानं पण्डित)
learned (versed in scriptures)

मन्यमानाः manyamānāh, (M. जानन्तः) considering. M. M.
(puffed up with vain knowledge).

दन्द्रम्याः dandramyamānāh, (अश्वयं कुटिलां अनेक रूपांगतिं
गच्छन्तः M. वक्रगतवः) going crooked. M. M. stag-
gering to and fro. Distressed by the sorrows of
decay, disease &c. R. Another reading is " dan-

dravyamānāḥ " constantly running; minds *always swiftly running*, propelled by the fire of kâma.

परियन्ति pari-yanti (परिगच्छन्ति M. परितः स्वर्गनरकादीन् गच्छन्ति) go round and round (to heaven and hell) : wander, go up and down :

मूढाः mūḍhāḥ (अविवेकिनः M. ज्ञानभोगेन मोहिताः) fools, non-discriminating, deluded by the enjoyments of kâma .

अन्धेन andhena, (दृष्टिबिहीनेन) by the blind.

एव eva, indeed.

नीयमानाः nīyamānāḥ, led.

यथा yatī ā, as.

अन्धाः andhāḥ, blind men.

Dwelling in the midst of Ignorance ; but thinking themselves wise and learned, the fools wander about hither and thither, as blind men led by the blind.

MANTRA. 6

न सांपरायः प्रतिभाति बालमप्रमाद्यन्तं वित्तमोहेः
मूढम् । अयं लोको नास्ति पर इति मानी पुनः पुनर्ध्वंश
मापद्यते मे ॥ ६ ॥

अन्वयः—प्रमाद्यन्तं वित्तमोहेन मूढं, बालं प्रति सांपरायः न भाति । अ
लोकोः (अस्ति) परः (लोकः) न अस्ति इति मानी, पुनः पुनः मे (मम) वा
आपद्यते ॥

न na, not.

सांपरायः sâmparāyah, (संपरेयत इति सांपरायः, परलोकः
तत्प्राप्तियोगिनः साधुनवियेषः शार्ङ्गः सांपरायः

येषु वाचनीयुता भगवाद्) the Here-after ; the Next World, the particular training necessary to reach that. M. God ; the means of liberation. R. The means for the attainment of the Next World. वच्-परा-ईयते = वच्परायः, परलोकाः literally complete-supreme-gone : the next world ; the scriptural practice (sâdhan) leading to sam-parâya, is called Sâmparâya. Or that which is attained (ईयते गम्यते) fully, (sam,) after (para) the falling off of the body is called samparâya, the next world. The means of attaining it is Sâmpârâya. May not Sâmparâya mean " the complete (sam) merging (iya) into the Supreme (Para)," and Sâmparâya the science that teaches this complete merging.

प्रति-भाति prati-bhâti, (प्रकाशते M. न भाति न तज्ज्ञानविषयो भवति) appears, manifests, (God does not become the object of knowledge.)

बालं bâlâm, (अविवेकिनं M. बालमदुशं) the child, or who is like a child (ignorant and non-discriminating)

प्रमादयन्तं pramâdyantam (प्रमादं कुर्वन्तं पुत्रपश्वादिप्रयोजनेषु आचक्षते M. प्रमादोपेतं) acting carelessly ; heedless, whose mind is attached to sons and cattle &c.

वित्तमोहः vitta-mohena, (वित्तनिमित्तेन अविवेकेन) by the delusion of wealth.

मूढं mûdham, (तमसाऽच्छन्नं यत्नं) deluded (surrounded or enwrapped in Tamas)

- अयं ayam, (दृश्यमानः स्त्री अन्न-पानादि विनिष्टः M. भूलोकः
this (visible 'consisting of wife, food, drink
&c.) M. The physical plane or Bhû-loka.
- लोकः lokaḥ, region, world.
- न अस्ति na asti, there is no.
- परः paraḥ (अदृश्यो लोकः M. आधुनिकः) M. M. the
other. The invisible world. M. The world
above the Bhû.
- इति iti, thus. R. another reading is उत " also.
For him there is neither this loka nor the
next.
- आनी uñāṇī (मननशीलः M. ऐश्वर्यं स्थिरं इति आनी, अभिमानो
thinking; M. the proud, who thinks the world
wealth &c. is permanent. R. दुर्नानी = Wrong
thinking, deluded.
- पुनः पुनः punaḥ punaḥ (जनित्या) again and again (by being
born).
- वशं vasaṁ, (अधीनतां) control, M. M. sway ; su-
ordination.
- आपद्यते âpadyate, falls.
- मे me (मम, मत्स्योः M. मनस्य) my,

The way to supreme Liberation does not appear to the
child deluded by the illusion of wealth and acting carelessly.
For him there is (peace) neither (in) this world nor the next.
Such a deluded person falls again and again under my control.

MANTRA. 7.

अवगायापि बहुभिर्यो न लभ्यः शृण्वन्तोऽपि बहुषोऽपि
विद्युः । आश्चर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लब्धाऽश्चर्यो ज्ञा-
कुशलानुशिष्टः ॥ ७ ॥

अन्वयः—यः (भगवाद्) बहुभिः अवसाय न लभ्यः, श्रुत्वन्तोऽपि बहुषः । न विदुः ॥ कुशलोक्ता आश्चर्यः ॥ कुशलाशुमिदुः अस्य (वक्तुः) लक्षणा गता, यथावत् ब्रह्मस्वरूपवक्तृभूताचार्यमाहिनात्) दाता मोता च आश्चर्यः ॥

अवसाय Sravanâya (अवसाह् मोदुस् M. अवसज्जन्तानविषयो न भवति) for the sake of hearing, to hear. M. What does not become object of knowledge produced by hearing. R. many persons have not the good fortune of having heard even of the Supreme or the Supreme-liberation.

अपि api, even.

बहुभिः bahubhih, (अनेके) by many.

यः yah, who (the God called here the Sâmparâya or Liberator or Here-after) R. The Supreme Self.

न लभ्यः na labhyah. (ज्ञान विषयो न भवति) not to be obtained. M. not become the object of knowledge.

श्रुत्वन्तः } Srinvantah M. (श्रद्धात् तं जानन्तोऽपि)
अपि } api, even hearing ; knowing only by word.

बहुषः bahavah (अनेके अन्ये) many (others).

यं yam, whom (the Atman).

न विदुः na vidyûh (न विदन्ति अभागिनः, असंस्कृतात्मानो न विज्ञानीयुः M. न जानन्ति कास्म्येन or यथावत्वेन) did not know (fully or rightly).

आश्चर्यः âscharyah (अद्भुतवदेव अनेकेषु कश्चिदवभवति M. दुर्लभः) wonderful, (rare among the many), difficult to obtain : rare.

वक्ता vaktâ, the speaker. M. (यथावत्स्वरूपोपदेष्टा) who

teaches (Him as He really is) ; teacher, expounder.

कुशलः Kusalah (निपुणः एव अनेकेषु) able, competent (is the person who after hearing of Atma finds it)

अस्य asya (आत्मनः M. वक्तुः) His (of the Atman or M. of the Speaker).

लब्ध्वा labdhâ, finder M. (प्राप्तः).

आश्चर्यः âscharya, wonderful.

ज्ञाता jnâtâ, knower. M. M. he who comprehends.

कुशलानुशिष्टः Kusâlâ'-nusishta (निपुणेन आचार्येण अनुशिष्टः क M. यथावदनुशिक्षितः) taught by an able teacher M. M. taught properly or ably.

MANTRA 8.

न नरेणावरेण प्रोक्त एष सुविज्ञेयो बहुधा चिन्त्यमानः । अनन्यप्रोक्ते गतिरत्र नास्त्यणीयान् ह्यतर्क्यम् प्रमाणात् ॥ ८ ॥

अवयवः — एषः अवरेण नरेण प्रोक्तः न सुविज्ञेयः भवति, बहुधा चिन्त्यमानः अनन्यप्रोक्ते अत्र गतिः न अस्ति । अनुप्रमाणात् अणीयात् अतर्क्यम् ॥

न na, not.

नरेण narena (मनुष्येण M. अज्ञानि मनुष्येण) by man (M. by an ignorant man)

अवरेण avarena (हीनेन, प्राकृतिबुद्धिना R. अज्ञेयेन,) by an inferior, by a person of uncultured intellect. R. By a person who studies Vedanta, merely to acquire learning, not realisation. अवराः avarah (M. अपरकृष्टः) not excellent.

- प्रोक्तः** proktaḥ, taught.
- एष** esha, (आत्मा) this (self).
- सुज्ञेयः** or सुविज्ञेयः *sujneyah* or *Suvijneyah* (सुदुसम्बन्धिज्ञेयः विज्ञातुं शक्यः M. सु = सम्बन्ध् यथावत्तया ज्ञेयः) able to be understood well and completely ; M. well understood. M. M. easy to be known.
- बहुधा** bahudhâ (अनेकधा M. नानाप्रकारेण) in many ways, in diverse modes (such as, whether the self is or is not, is it agent or non-agent, is it pure or non-pure &c. Is it in its aspect of Prakriti, the subordinate, possessed of small attributes, having a natural (un-refined body &c). M. M. often.
- चिन्त्यमानः** chintyamānaḥ (यादिभिः) thought upon (by the controversialists).
- अन्य — प्रोक्ते** ananya-prokte, not another taught (अनन्यं न अप्रयुक्तं दर्शिता आचार्येण प्रतिपाद्यब्रह्मात्मभूतेन or स्वात्मभूते अनन्यस्मिन् आत्मनि or प्रोक्ष्यमानब्रह्मात्मभूतेन आचार्येण M. अहं ब्रह्मबोधनस्य इति ज्ञानम्, स्वात्मब्रह्मबोधनज्ञानम् ऐक्यमेव ज्ञानम् अनन्य उच्यते) by a teacher who does not see another, any thing (separate from himself,) who has realised Brahman. M. who knows "I am not other than Brahman," who knows no difference between Brahman and himself, who knows only the unity. S. The non-other or ananya-Self when the Self is taught.
- गतिः** gatiḥ (अस्ति नास्ति इत्यादिसंज्ञा चिन्ता or अवगतिः or संसारगतिः or अगतिः = अनवबोधः, अपरिज्ञानं M.

ज्ञानं) going, doubts (whether it exists or not &c), or knowledge of transmigration or (if the reading be अनति) want or failure in understanding. M. knowledge. M. M. way. R. चक्रं constant coming and going.

अत्र atra (अस्मिन् आत्मनि M. ब्रह्मविषये) here (in the Self or Brahman). R. संसारे here (in this sar sâra).

न अस्ति na as'ti is not.

अस्मीयान् anîvân, 'smaller (अतिदुर्बलं)

हि hi verily, because.

अतर्क्यम् atarkyam (स्वबुद्ध्याऽभ्युद्भूतेन केवलेन तर्केण M अनुमानाद्योचरद्वा) not conceived by reason : not to be argued upon, not subject of inference by arguing with untaught reason only; but reason not illumined by guru. M. M. inconceivable.

अणु-प्रमाणात् anu-pramânât (M. (अनुवर्तिनामृतः अस्मीयान्) that the measure of an atom.

It is not understood when taught by an inferior man because It has been diversely thought of. When taught by a non-Teacher there is then no going into It. Because it is subtler than the measure of an atom, and not to be argued.

It is not understood well when taught by a person of Lower Intellect), for It has been diversely discussed (by such scholars without coming to any satisfactory conclusion. When taught by a non-spiritual Teacher, there is no going into (understanding) It. Because It is subtler than the measure of an atom, and not to be argued.

The sentence *ananya prokte gatih atra nasti*, has been the subject of different explanations. Shankara gives the following four explanations.

1. *Ananya*—one who does not see another, who sees all as one, *anivaiti*. *Gatih*=doubt. "When taught by an *Advaiti*, there is left no doubt about It."

2. *Ananya*—not—another, not different from *Brahm*, the *atma* being the same as *Brahm*. *Gatih*—knowledge or object of knowledge. "When taught as non-different from *Brahm*, then there remains no other object of knowledge here"—for that is the highest state of knowledge when the identity of the self is realised.

3. Or *gatih* may mean *Samsara gatih*, going the round of transmigration. "When the non-otherness is taught then there is no coming back here."

4. Or the word might be *agatih* "want of penetration or comprehension." "When taught (by a teacher who has realised) the non-otherness, then there is no want of comprehension here." For such a teacher does not merely teach by words, but opens the interior faculty of the learner, by which he is made capable of understanding the non-duality.

According to *Madhva* School, this verse means: When taught by a learned but not a (*jñānt*) person, it is inferior teaching, because it has been merely discussed and is not easy of understanding. But when taught by a non-difference-seer (an *Advaiti*), there is no knowledge at all (not even of an inferior kind) about it. It is subtler than the measure of an *an* (and therefore is not subject of perception); It is not to be understood by reasoning (and therefore not subject of inference.)

The word "*anya*" should be taken in this verse in the same sense, as in the next verse. There *Shankara* explains *अन्य* to mean a Teacher mentioned in scriptures (*agamas*) not merely a scholar and a sophist, but a possessor of sacred science. *Ananya अन्य* therefore would mean, any one other than such a Teacher; a mere learned man, a non-spiritual teacher. *Madhva* is consistent in both verses—in verse 9 he takes *anya* to mean "another"—i. e. one who knows himself other than or separate from *Brahm*. In verse 8 therefore "*ananya*" means one who identifies himself with *Brahm*.

The Ramanuja School explanation is "The understanding (ava-gati) which a person gets about the Atma, when taught by a person who has realised Brahm and Atma, is impossible to be attained when taught by a person of lower capacity. Or, when taught by a person who has realised Brahm and Atma, then there is no wandering (gati) in Samsara. O ananya may mean not other i.e. one's own self i.e. when one tries to learn it by his own effort, he cannot enter into It. Or ananya may refer to *avara* of the first line : when taught by a lower mind there is no understanding of It."

MANTRA 9.

नैषा तर्केण सतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय प्रेष ।
यान्त्यमापः सत्यधृतिर्वतासि त्वादृङ्मनो भूयान्नधिकेत
प्रष्टा ॥ ९ ॥

अन्वयः—यां त्वं प्रापः, यथा नतिः तर्केण नापनेया । अन्येन एव प्रोक्तं
सुज्ञानाय (नयति) वतः (अनुकम्पायात्) सत्यधृतिः अस्ति त्वादृङ्मनो प्रष्टा न
भूयात् ॥

न na, not.

यथा eshā (M. ब्रह्मनोचरानतिः) this (understanding of Brahman.)

तर्केण tarkena स्वबुद्धि—अभ्युदयान्तेषु, by argument (evolved out of one's own brain, untaught by spiritual teacher)

नतिः matikā M. M. doctrine, belief.

प्रापनेया āpaneyā (प्रापकोया or अपनेतव्या, दातव्या, प्रापनीयः
M. या अपनेया इति पदद्वन्द्वः । ज्ञानेया अपनेया) to be
obtained, to be destroyed, to be fetched.

प्रोक्ता proktā, declared, taught.

अन्येन anyena, by another (S. ज्ञानन-अभिज्ञेन आचार्येण, ।
ब्रह्मचोऽप्योद् इति ज्ञानया प्रोक्ता नतिः अनुपदेयकस्याबुद्धिः

by a person who knows "I am other than Brahman"; the understanding obtained by being taught by such a person). S. By a teacher who knows the Scriptures.

एव eva, verily, even.

सुज्ञानाय Su-jñānāya (M. सत्यज्ञानायनति) full understanding or easy to understand, to realise.

प्रेष्ठ preshta (हे प्रियतम) O dearest.

यं yān (नति) which (doctrine or belief)

त्वं tvam, thou.

आप्तः āptaḥ (प्राप्तवानति) hast obtained.

सत्य-धृतिः satya-dhritih (अविनश्यति सत्य धृतिः सत्य तव च M. अवात्यधैर्यवानति) M. M. true resolve, fixed in truth, M. whose patience is never shaken.

बत bata, oh ! (आश्चर्ये) an exclamation of wonder pity.

असि asi, thou art.

त्वा-द्रिक् tvā drik (त्वद् मुख) like thee.

नो भूयाद् no bhūyāt (नः = अस्मभ्यं, भूयाद् = भवताद्, नवतु) M. न भवेद् or न स्याद्) for us may be. M. there will not be.

नचिकेतः Nachiketaḥ, O Nachiketas !

प्रष्टा prashtā (पृच्छतः) questioner. M. M. inquirer.

This mental attitude, which thou hast got, should not be destroyed by argument. When taught by the Other (u) indeed the Self becomes easily understood, O dearest. Strong is thy resolution. May we have inquirers like O Nachiketas !

MANTRA. 10.

जानाम्यहं शिवधिरित्यनित्यं न ह्यध्रुवैः प्राप्यते हि
ध्रुवस्तत् । ततो मया नाचिकेतश्चित्तोऽग्निरनित्यैर्द्रव्यैः
प्राप्तवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥

श्रीरघवः—शेवधिः अनित्यं इति अहं जानामि हि अध्रुवैः तद्भुवं न प्राप्यते
ततः मया अनित्यैः द्रव्यैः नाचिकेतः अग्निः चित्तः नित्यं प्राप्तवान् अस्मि ॥

जानामि अहं jânâmi aham, I know.

शेवधिः इति sevadhîh iti (निधिः) a treasure.

अनित्यं anityam (M. अः=अन्य; अकारवाच्यं च तत् नित्यं ।
इति अनित्यं) transient. M. the Eternal—Brahman
(अः=Brahman). The Brahman known by the
letter A is eternal, and is like a treasure.

न हि na hi, not verily.

अध्रुवैः adhruvaih (अध्रुवैः M. न विद्यते भुवं द्रव्यं यथा ते
द्रव्यस्थानभक्त्यादिजीवैः) by the transient or non-
permanent. M. by (those who have) not the
(knowledge of the) eternal (Brahman).

प्राप्यते prâpyate, is obtained.

हि hi, because (यतः ततः)

भुवं dhruvam (निधं M. यावत्तद्भुवः) the eternal, I
the Ancient Brahman.

तत् tat, that.

ततः tatuh, therefore (तस्मात् कारणात्)

मया mayâ, by me.

नाचिकेतः nâchiketaḥ, the Nachiketa Fire or M. C
Nachiketas.

चित्तः chitah, has been laid.

अग्निः agnih Fire.,

अनित्यैः anityaiḥ (पुरुषादिभिः स्वर्गदुल्लासकप्रतीतिभिर्निर्वाहैः
M. or अनित्यवद्भूतैः M. अः ब्रह्म नित्यं वदायेषां विषयतयास्ति
or अकारवाच्यं ब्रह्मरूपनिरयंवस्तु विषयतयावेवानस्ति; तैः)
by the not eternal M. by those who have
Brahman (अ) always (नित्यं) as an object of
meditation, or those who meditate on A as
eternal Brahman.

द्रव्यैः dravyaiḥ (पशूनादिभिः M. द्रव्याणि च जनाः प्रपृतीनि तैः)
things (like cattle &c.) ; M. substances or facul-
ties (like Manas &c. as enumerated in logic).

प्राप्तवान् अस्मि prāptavān asmi, I have obtained.

नित्यं nityam (याच्यं स्वानं स्वर्गाख्यं नित्यं आदिषिकं M. याच्यत
ब्रह्म) eternal (the status of Yama in the Heaven
world, which is comparatively eternal). M. or
the eternal Brahman.

I know that the Eternal Brahman is a "Treasure"; and
that the Permanent is not obtained by (those who have)
no (devotion to that) Permanent. Therefore O Nachiketaḥ !
even have performed the Agnihotra, (in order to learn
devotion). And with faculties (mind, senses &c) fixed on
the Eternal Brahman, I have obtained the Eternal.

MANTRA. 11.

कामस्यासिञ्जतः प्रतिष्ठां क्रतोरनन्त्यमभयस्य पारम् ।
मिमं महदुक्तं गायन् प्रतिष्ठान्ब्रूत्वा धृत्या धीरो नचिकेतो-
यस्मात्तैः ॥ ११ ॥

अन्वयः—नचिकेतः धीरः (उक्तं कामस्यः आसिञ्जतः प्रतिष्ठां ततो

(फलम्) अनन्तम् अनन्तम् पारं स्तोत्रम् महत् उरुगम्यं प्रतिष्ठां वृक्षम्
अनन्तम् ॥

कामस्य kāmasya (विच्छादेः) of Desire.

आप्तिं Aptim (उपनिषि M. अप्तिं) fulfilment, attainment

जगत्सः jagatah, of the world.

प्रतिष्ठां pratishthām (आश्रयं M. प्रतिष्ठापकं) the refuge
the founder, the foundation.

क्रतोः kratoh (फलं ईश्वरगर्भम् M. अनन्तदीपकर्मणः of
अनन्तदीपकर्मणः of good deeds (the reward like
the states of being a Hiranyagarbha or the
First Logos). M. of the works or knowledge
(relating to God)

अनन्तम् anantyam (अनन्तम् M. अनन्तम् देतुं, अनन्तफलम्) the
endless, (M. giving) unexhausting (fruit).

अभयस्य abhayasya, of no fear.

पारं pāram (परं निष्ठां M. तीरं अभयम्) the shore
(where there is no fear).

स्तोत्रम् Stoma (स्तुत्यं M. स्तोत्रम् स्तोत्रम्
praise M. the Mantras or hymns of praise.

महत् mahat (अस्मिन्नादि श्रेष्ठ्यादि अनेकगुणसहितं स्तोत्रं च तत्
महत् च निरतिशयत्वाद् M. महान्तं स्तोत्रम् वाक्यम्
प्रतिपादयितुं अशक्यं) great. The Praised One pos-
sessed of many attributes like yogic powers of
animā &c. and Lordship &c. That Mighty Praised
one. M. That Mighty which cannot be demons-
trated by all the Praise-songs of the Vedas.

उरुगम्यं urugāyam (विस्तीर्णं गतिं M. उरुगम्यं उरुगम्यं
उरुगम्यं वा गीयते इति उरुगम्यं) the spacious way

(M. That which leading to Hiranyagarbha) is sung by the Great ones (like Brahmā &c.)

प्रतिष्ठः pratisṭhām (स्थितिः, आत्मनोऽनुत्तमानपि M. पुक्ताचरं)
the foundation, the rest. M. the refuge of the liberated.

द्रष्टवो drisṭvā M. (ज्ञात्वा) having seen, or known.

धृत्या dhṛityā (धैर्येण मनोदाहर्त्तुम्) with firmness of mind
M. M. with firm resolve.

धीरः dhīrah (जीनाम्) the wise.

नचिकेतः O Nāchiketas.

अत्यसक्शीः atyasaṁkṣhīh (अतिदुष्टवानपि) rejected (M. अत्यन्तं
दुष्टवान्भूः) thou hast thoroughly renounced.

O Nachiketas ! thou art wise ; for with firm resolve thou hast renounced the attainment of desires, having seen the Brahman who is) the Foundation of the world, the giver of endless rewards of good deeds, the Shore where there is no fear, the Mighty one praised by hymns, chanted by the Great Ones, the Refuge of all.

MANTRA. 12.

तन्दुर्दर्शङ्गूढमनुप्रविष्टं गुहाहितं न हरेत्तं तं पुरातनं देवं
ध्यात्वा धीरो हर्षशीलौ भवति ॥ १२ ॥

अन्वयः—धीरः दुर्दर्शं गूढं अनुप्रविष्टं गुहाहितं न हरेत्तं तं पुरातनं देवं
ध्यात्वा योगाधिगमेन न सदा हर्षशीलौ भवति ॥

तं tam, That.

दुर्दर्शं durdarsam (दुःखेन दर्शयन्त्यस्य, अतिदुष्टमत्वाद् M.

अतिशयश्रमेणचैवं) difficult to be seen. M. known with great exertion.

गूढम् अनुप्रविष्टं Gūḍham anupraviṣṭam (गूढं अनुप्रविष्टं माकूतविषयविकारविज्ञानैः प्रपञ्चम् M. गूढं = अनभिज्ञं अनुप्रविष्टं = प्रेरकतया सर्वत्रगन्तः प्रविष्टं) who has entered into the dark ; M. who is unmanifest and pervades (the whole universe). See I. 29

गुहादिषु guhāhitam (गुहायां बुद्धौ स्थितं तत्र उपलभ्यमानत्वात् M. सर्वत्रादिबुद्धयगुहायां हितं संस्थितं, M. M. hidden in the cave ; placed in Buddhi, remaining in the hearts.

गह्वरेषु gahvareṣu (गह्वरे विषये अनेकानर्थसंकटे तिष्ठति M. मुक्तजीवे स्थितं ॥ संशयगम्यत्वात् मुक्तो गह्वरोऽयः) M. M. who dwells in the abyss ; who stays in great difficulties and dangers ; M. who dwells in the Mukta-jivas.

पुराणं purāṇam (पुरातनं) the ancient.

अध्यात्म-योगाधिगमेन adhyātma-yogādhiḡamena (विषयेभ्यः प्रतिबुध्यते तच्च आत्मनि समाधानम् = अध्यात्म योगः, तस्य अधिगमः M. ध्यानयोगेन ज्ञातोऽधिगमः, तेन) by the understanding obtained from Adhyātma-Yoga or with drawing the mind from all objects, and fixing it in the self. M. by the knowledge obtained by Dhyāna-yoga or the yoga of meditation. M. by means of meditation on the self. Or अध्यात्म-योग = निदिध्यासनं

देवं devam (आत्मानं M. श्रीशिवमुपविशितं) the God (the Atman)

मत्वा matvā (ज्ञात्वा वाचाद्वाक्यमत्वा) having thought over or known or realised

धीरः dhīrah (बुद्धिमान्) the wise (having the qualifications of sravana, manana &c.)

हर्ष-शोकौ harsha-sokau, joy and sorrow ; joy at the attainment of objects of desire, sorrow at their non-attainment : being fully satisfied with the bliss of divine knowledge.

जहाति jahāti, leaves behind.

The wise leaves behind joy and sorrow, having known God by the yoga of concentration of self,—Him who is difficult to be seen, who pervades the universe, who is the heart of all, who dwells in the Mukta, the Ancient Days.

MANTRA. 13.

एतच्छ्रुत्वा सम्परिगृह्य सत्यं प्रवृक्ष्य धर्म्यमनुमेतमाप्य ।
मोदते मोदनीयं हि लब्ध्वा विवृतं सद्य नचिकेत-
ः मन्ये ॥ १३ ॥

अश्वय—(यः) सत्यं सतत् श्रुत्वा सम्परिगृह्य धर्म्यं प्रवृक्ष्य इतं अनुं आप्य
अनुति सः धर्म्यः) हि मोदनीयं हि लब्ध्वा मोदते । नचिकेतं (प्रति)
विवृतं मन्ये ॥

इतद् etad (आत्मतत्त्वं यदहं ब्रह्माणि M. ब्रह्म) this (doctrine of Self or Brahman)

श्रुत्वा śrūtvā (जहात्यः श्रुत्वा) having heard.

सम्परिगृह्यः sam-pari-grihyaḥ (आचार्यप्रवादात् सत्यब्रह्मनामेन परिब्रूयतोपादाय M. सत्यब्रह्मज्ञात्वा जीवाद्भेदेन शुद्धजीवेश्वरित्व-
ज्ञात्वा आदत्ते) fully embraced it, or known it.

Having known It as separate from Jiva,
dwelling in the Mukta jiva.

मर्त्यः martyuh (मरुचमर्त्य) mortal.

प्रवृत्तः pravrihya (उदास्य, दृक्कृत्यं शरीरादेः M. अं
दृक्कृत्यं) having separated or known by dis-
crimination. M. having separated it from the
various sheaths and from the various jivas,
being distinct from them.

धर्मश्च or M. धर्मश्च dharmyam or M. dharmam (धर्म-
नयेत धर्मं M. जगद्धारकं) Being M. the uphold-
(of worlds)

अनुं anum (सूक्ष्मं) subtle.

एतन् etam (आत्मानं) this (Atman) or M. एतन् (भगवन्)
God.

आप्य āpya (प्राप्य) having reached.

स sa, he.

मोदते modate, rejoices.

मोदनीयं modanīyam (हर्षणीयं आत्मानं) what causes rejo-
icing i. e. the Self or God.

हि hi, because.

लब्ध्वा labdhvā having obtained.

विवृतं vivritam (अपावृतद्वारं, अभिवृत्तीभूतं M. प्रकटितं) open

ब्रह्म sadma (ब्रह्मब्रह्म भवनं M. वैकुण्ठद्वारं) the house of
Brahman, M. the door of Vaikuntha Heaven.

नाचिकेतसं nachiketasam, for Nachiketas.

मय्ये manye (जानामि) I know.

Having heard this (teaching of Brahman), and fully com-
prehending it, the mortal, who separates (It from the Jiva

has this Subtle Upholder, and rejoices because he has
 the Source of all joy. I think that for Nachiketas
 abode of *Brahma* is open.

MANTRA. 14.

अन्यत्र धर्मोदन्यत्राधर्मोदन्यत्रास्मात्कृताकृतात् । अ-
 भूताच्च भव्याच्च यत्तत्पश्यसि तद्वद ॥ १४ ॥

प्रत्ययः—यत् तत् चर्नात् अन्यत्र अधर्मात् अन्यत्र, अस्मात् कृताकृतात् अन्यत्र
 च भव्याच्च अन्यत्र पश्यसि तद्वद ॥

अन्यत्र anyatra चर्नात् dharmât (याज्ञीकात् चर्नादुद्यानात्
 तत्कृतात् तत् कारकभ्यश्च पृथगभूतं M. धर्मं अधर्मेदीनं)
 other than Dharma (the performance of scrip-
 tural duties, their fruits and their agents) R. End
 अधर्मात् anyatra adharmât, other than non-dharma. R.
 Means.

अस्मात् anyatra asmât (प्रजितात्) other than this (manifest)
 कृताकृतात् kṛitâkṛitât (कृतं=कारणं, अकृतं=कारणं M. कार्य-
 कारकात्) effect and cause.

भूतात् anyatra bhûtât (अतिक्रान्तात् कालात्, M. अतीतात्)
 other than the Past.

च cha and.

भव्यात् च bhavyat cha (भविष्यद्भ्यश्च तथा वर्तमानात् M.
 आगामिनश्च) than the future and (the present)

यत् yat (ईदृशं वस्तु सर्वव्यवहारगोचरातीतं) what (thing
 which transcends all experience.)

तत् tat that.

पश्यसि pasyasi (जानासि) thou seest or knowest.

तत् tat that.

वद vada (वदं) say thou (to me).

Different from Dharma, different from Adharma, different from this *chain* of cause and effect, other than past, future and (present time), that which thou seest, that say thou.

MANTRA. 15.

सर्वे वेदा यत्पदमात्मनन्ति तपांसि च य
दन्ति । यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं व्रजन्ति तत्ते पदं सङ्गं
ब्रवीम्योनित्येतत् ॥ १५ ॥

आशयः—सर्वे वेदाः यत्पदं आत्मनन्ति तपांसि च यद्वदन्ति
इच्छन्तः ब्रह्मचर्यं व्रजन्ति तत्पदं ते सङ्गं देहं ज्ञोष्येतत् ब्रवीमि ॥

सर्वे sarve, all.

वेदाः vedāḥ, The Vedas.

यत् yat, what (M. यस्य) whose.

पदं padam (पदनीयं, गणनीयं M. स्वङ्गं) word (pl
goal) M. nature or real form.

आत्मनन्ति ātmānanti (अविभागेन प्रतिपादयन्ति M. मुख्यं
बोधयन्ति) uniformly declare or demonstrate
express principally M. M. record.

तपांसि tēpānsi (M. यत्प्रीत्यर्थं तपांसि कर्माणि वेदाः यदा
penances or sacrifices or for attaining wh
penances are taught.

वदन्ति vadvāni, ali.

च cha, and.

यत् yat, what.

वदन्ति vadanti, they say.

यत् yat, what or whose.

इच्छन्तः icchhantaḥ (M. यत् प्रीतिर्वा इच्छन्तः गच्छन्तः)

desiring. M. The great ones desiring Whose satisfaction or wishing to please Whom.

ब्रह्मचर्यं Brahmacharyam (गुरुकुलवासनञ्च M. ब्रह्मचर्यं
ब्रह्मचर्यादिकं चर्चरेतस्त्वादिव्रतं वा) the life of a religious
student living in the house of his preceptor M.
the hearing, meditating etc. in order to realise
Brahman ; or the vow of celibacy.

चरन्ति charanti (M. अमुतिष्ठन्ति) perform

तत् tat. (पदं) that (word to goal)

ते te (तुभ्यं) to thee

पदं padam, the word, the state

संग्रहेण sangraheṇa (संक्षेपतः M. संक्षेपेण) concisely, briefly.

ब्रवीमि bravīmi, I tell

ओं Om (ओं शब्दवाच्यं ओं शब्दप्रतीकञ्च M. ओंकारवाच्यं
ओंकारः) It is either the sound or the thing
signified by it. M. Om I swear or solemnly
promise to tellt his to thee.

इति iti

एतत् etat, this

The Goal or the Word which all the Vedas declare, and
Whose sake they lay down austerities, desiring Whom
great ones perform Brahmacharya, that Goal or the Word
ill briefly tell thee, it is Om. (M. That Goal I shall
ily tell thee : be sure of it).

MANTRA. 16.

एतद्ध्येवाक्षरम्ब्रह्म एतदेवाक्षरम्परम् । एतद्ध्येवाक्षरं
वा यो यदिच्छति तस्य तत् ॥ १६ ॥

आवयः—एतत् हि एव अक्षरं ब्रह्म (अक्षरं) एतत् हि एव अक्षरं परं (ब्रह्म
एतत् हि अक्षरं आरम्भायो यत् (परं अक्षरं वा) इच्छति तस्य तत् (भवति
विद्यमिति) ॥

एतत् etat M. (त्वया ब्रुहं) this (which thou hast asked

हि hi, verily (हि इदम् अतः इत्यर्थे) or M. (हि यत्
उपपन्नमादिष्टु इत्येवम्)

एव eva, even (qualifying ब्रह्म i. e. ब्रह्मैव)

अक्षरं aksharam (M. अविनाशितं) syllable M. Indestruc-
tible M. M: Imperishable. .

ब्रह्म Brahma, Brahman (Inferior Brahman)

एतत् हि एव etat hi eva, for this even.

अक्षरं aksharam (M. परमाक्षरं नामकं) syllable or Indes-
tructible.

परं param, the supreme, highest

एतद्ब्रुहि एव अक्षरं etat hi eva aksharam, this verily even
Imperishable.

ज्ञात्वा jñātvā (उपाख्यमानोति M. बोधित्वा) having
known.

यः yah (अधिकारी) who

यत् yat (परमपरं M. ब्रह्म) whatever (higher or lower

इच्छति ichchhati, (जानयते) desires

तस्य tasya for him

तत् tat, that (takes place or is obtained).

This Indestructible is verily Brahma (as manifested). This
Indestructible One is the Highest, (Unmanifest Brahm also
having known this Indestructible One, whatever any one
desires that he has,

MANTRA 17.

एतदालम्बनं, श्रेष्ठमेतदालम्बनम्परम् । एतदालम्बनं
या ब्रह्मलोके नहीयते ॥ १७ ॥

अन्वयः—एतत् आलम्बनं श्रेष्ठं, एतत् आलम्बनं परं (अपरं च) एतत्
लम्बनं चापवा ब्रह्मलोके (परस्मिन् अपरस्मिन्) नहीयते ॥

एतत् etat (ब्रह्मप्राप्तिः M. त्वयापुष्टं) this (attainment of
Brahman or this question asked by thee.)

आलम्बनं ālambanam (M. आश्रयं) support, refuge.

श्रेष्ठं Sreshtham (प्रशस्त्यतः, M. सर्वेषां सुत्याश्रयं) best,
most praise-worthy, the principal (goal of all).

आलम्बनं etat ālambanam, this support.

परं param (अपरं च परापरं ब्रह्मविषयत्वात् M. परमाश्रयः
विश्वव्याप्यं) highest

आलम्बनं ज्ञात्वा etat ālambanam jñātvā, having known
this support.

ब्रह्मलोके नहीयते Brahma-loke mahīyate (परस्मिन् ब्रह्मणि
अपरस्मिन् च ब्रह्मभूतो ब्रह्मवद् उवाच्यः भवति M. भगवद्
लोके पुण्यते) M. M. is magnified in the world of
Brahmā. Becomes Brahman, merged in the
Higher Brahman, or is worshipped as a Brah-
mā if merged in the lower Brahman. M. is
respected or honored in the world of the Lord.
Or ब्रह्मलोकः=ब्रह्मलोकः, तस्मिन् नहीयते पुण्यो भवति
Brahma-loka means Brahman itself as the world.

Is honored in Brahman.

This refuge is the best, this refuge is the highest,
if known this refuge, he is hailed as "O great One,"
Brahma-loka.

MANTRA 18.

न जायते म्रियते वा विपश्चित्नायं कुतश्चिन् न बभूव कश्चिद्
कश्चित् । अजो नित्यः शाश्वतोऽयम्पुराखो न हन्य
हन्यमृते शरीरे ॥ १८ ॥

अन्वयः—अयं विपश्चित् न जायते म्रियते वा कुतश्चिद् न बभूव कश्चिद्
कश्चित् । अयं अजः नित्यः शाश्वतः पुराखः हन्यमाने शरीरे न हन्यते ॥

न na, not.

जायते jāyate (उत्पद्यते) is born.

म्रियते mriyate, dies.

वा vā, or.

विपश्चित् vipaschit (नेषाधी M. जाधी) the wise, the know-
ing.

न na, not.

अयं ayaṁ (आत्मा M. भगवान्) this (Atma) or Lord

कुतश्चिद् kutaschit (नायनात्मा कुतश्चिद् कारणात्तराद् वा

* M. अयं भगवान् कुतश्चिदपि न जायते) from any
where (this self does not come out from any
other cause) or this Lord is not born from any
where, nor does it die, as the Lord is without
birth and death, so those who know the Lord
transcend birth and death.

न बभूव कश्चिद् na babhūva kaschit (स्वस्यात् न आत्मनः न वा
कश्चिद् अर्थान्तरभूतः M. स्वरूपतो जन्माद्यभावात् न
उत्तररूपजन्ममृती ज्ञानिनः इति भावेन हेतोर् विद्विन्निराद्यात्
साधयितुं स्वरूपेण जननममृतममृतताया अपि नास्ति विपश्चित्तुल्यो र
आह “न बभूव &c.”) nothing sprang from it
From the Self nothing different from it can

into existence. M. Essentially there is no birth and death, the wise have no such birth and death : but even while in bondage there is no birth for It.

अजः *ajah*, unborn (essentially, though appearing to be born)

नित्यः *nityah*, eternal, perpetual.

अक्षयः *sâsvatah* (अक्षय विवर्जितः M. अविकारः) eternal, everlasting, without change or decrease.

अयं *ayam*, this (M. जीवः *jiva*)

पुराणः *purânah* (पुराणं नव एवेति M. पुराणं = पुरंदेहं, अक्षयि गच्छति) M. M. Ancient. S. Though old yet ever new. M. That which enters (*anati*) into *bodies* (*pura*) i. e. embodied.

न *na*, not.

हन्यते *hanyate* (हिन्यते) is killed or injured.

हन्यमाने *hanyamâne*, being killed.

शरीरे *sarîre*, the body (Locative Absolute) or .

अपि देहे *api dehe*, even the body.

e is not born, nor doth he die ; nor having been, ceaseth y more to be ; unborn, perpetual, eternal, and ancient, not slain when the body is slaughtered.

MANTRA 19.

अज्ञा चेन्नन्यते हन्तुं हतश्चेन्नन्यते हतम् ।

भीती न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

वयः—अज्ञा हन्तुं अन्यते चेत् हतः हतश्चेन्नन्यते चेत् (तर्हि) तो अभी न
ज्ञः अयं न हन्ति न हन्यते ॥

हन्ता hantâ, the killer. (M. The jîva is essential unborn &c. How then one gets the idea that is the killer or the killed? This idea is mere a delusion as shown in this verse).

चेत् chet (यदि) if. •

मन्यते manyate (विन्ययति) thinks, or meditates.

हन्तुं hantum (हन्तिष्यामि हनं हन्ति) to kill (If I think " I will kill him the Atman ") or M. I will kill the essential nature of jîva

हताः hatah, the killed or injured.

चेत् chet, if.

मन्यते manyate, thinks.

हतं hatam (आत्मानं हतोऽहं) killed (i. e.) I am kill my Atma is killed or injured.

उभौ ubhau, both.

तौ tan, they.

विजानीतः na vijānītaḥ, do not know or understand (the true self or Jîva)

न अयं na ayam, neither this.

हन्ति hanti, kills.

न हन्यते na hanyate, nor is killed.

If the slayer thinks to slay, if the slain thinks him to be slain, they both do not understand (its nature). this one neither slays nor is slain.

MANTRA. 20.

अशोरखीयान्सहतो सहीयान्

आत्मास्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् ।

तमद्रुतुः पश्यति वीतशोको

धातुः प्रसादान्सहिमानमात्मनः ॥ २० ॥

अन्वयः—अस्य जन्तोः गुहायां निहितः आत्मा अक्षोरक्षीयात् महतः महीयात्
[ः बाहु प्रसादात् तं आत्मनः बुद्धिमानं (यदा) पश्यति (तदा) वीतशोकः
ति) ॥

- अक्षोः *anoh* (*अक्षणात्*) than an atom.
 अक्षीयात् *aniyān* (*अनुत्तरः*) more subtle.
 महतः *mahatah* (*महत् परिभाक्तात्*) than the great.
 महीयात् *mahiyān* (*महत्तरः*) greater.
 आत्मा *Ātmā*, the Self.
 अस्य *asya*, of this.
 जन्तोः *jantoh* (*प्राणिजातस्य M. जीवस्य*) of the creature,
 of the jīva.
 निहितः *nihitah* (*आत्मभूतः, स्थितः M. निवसति स्थितः*)
 placed ; remained as self ; entirely placed M. M.
 hidden.
 गुहायां *guhāyām* (*हृदये M. हृदि*) in the cavity, in the
 heart.
 तम् *tam* (*आत्मानं*) Him (the self)
 अक्रतुः *akratuh* (*अक्रान्तः M. अकारवाच्य विष्णु विषयक क्रतु
 अद्वित निवृत्तवात्*) free from desire M. Believer
 (*kratu*) in Vishnu (*अ*).
 पश्यति *pasyati* M. (*बाह्यात् विजानाति अयम् अहमस्मि ध्यानद्वारा
 बाह्यात् करोति*) sees, realises in meditation, or
 realises I am that.
 वीतशोकः *vīta sokah*, free from grief or sorrow.
 बाहुः *dhātuh* (*जनादीनि करकानि वातवः शरीरस्य धारकात् M.
 हरेः*) of the senses (like Manns &c.), M. of the
 Hari or Creator. Sankara reads *dhātu prasada*
 as a compound word. Madhva reads it as
dhātuh genitive singular of *dhātri*.

प्रसादात् prasādāt, by the grace, or by the tranquility.

महिमानं mahimānam (M. महान्तं, बड़ागुण परिमाणं) the greatness (the great qualities).

आत्मनः ātmanah M. (स्वस्मात्) of the self. M. from himself, as compared to himself.

More subtle than the subtle, greater than the great the Atman of this Jīva is placed in the cavity: he who is free from desires and beyond grief, beholds by the tranquility of his senses *that* majesty of the soul.

MANTRA. 21.

आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्वतः ।

कस्तम्भदामदन्देवं सदन्यो ज्ञातुमर्हति ॥ २१ ॥

अर्थः—(यः) आसीनः दूरं व्रजति शयानः सर्वतः याति तं मदानन्दं देवम् ।
नत् अन्यः कः ज्ञातुं अर्हति ॥

आसीनः āsinaḥ (अवस्थितः, अचलः एव सन्) sitting still.

दूरं dūram, far.

व्रजति vrajati, he walks.

शयानः sayānaḥ, lying down.

याति yāti, he goes.

सर्वतः sarvataḥ, every where.

कः kaḥ, who.

तं tam, That.

मदानन्दं madāmadam (समदोऽनन्दम्, सर्वदोऽनन्दम् M. मदस्वाप्तं सुखं अमुखं ततोभवति इति मदानन्दं सुखासुखहेतुं) M. who rejoices and rejoices not. M. Who is the cause of rejoicing and grief.

देवं devam, the shining one, the god.

नह अन्यः mat anyah, Another than. my self.

ज्ञातुं jñātum, to know.

अर्हति arhati, is able, or is worthy.

Unmoving it goes afar, resting it moves everywhere
who other than my Self is able to know that shining One,
he dispenser of pleasure and pain.

MANTRA. 22.

अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् ।

महान्तं विभुमात्मानं सत्त्वा धीरो न शोचति ॥२२॥

अन्वयः—धीरः अनवस्थेषु शरीरेषु अशरीरं अवस्थितं महान्तं विभुमात्मानं
एवा न शोचति ॥

अशरीरं asarīram (स्वेन रूपेण आकाशकल्प आत्मा तं) bodiless.

शरीरेषु sarīreshu (देवपितृमनुष्यादि शरीरेषु M. प्राणिदेवेषु)
in the bodies (physical, astral and devachanic.)

अनवस्थेषु anavastheshu (अवस्थिति रहितेषु, अनित्येषु M. नश्यतेषु
प्राणिदेवेषु अशरीरं तत्परीरनिमित्तकविकाररहितत्वा अव-
स्थितं) in not permanent, among the chang-
ing M. In the transient bodies of living crea-
tures, that bodiless one exists, free from the
changes that are inherent in bodies. According
to Madhva, this word qualifies शरीरेषु.

अवस्थितं avasthitam (नित्यं, अविकृतं) eternal, unchang-
ing. M. existing, or staying in.

महान्तं mahāntam (M. देशकालगुणतः महान्तं) great (in
regard to Time, space and qualities)

विभुं vibhum (व्यापिनं M. चमयं) all pervading M.
all powerful.

आत्मनः ātmānam M. (स्वानिं आत्मा प्रदं स्वतोऽनन्तं
प्रदर्शनायै) the self M., the Master, the Lord.

मत्वा matvā (अवत् अवत् इति) having known (It
"I am this")

धीरः dhīrah (धीनाम्) the wise.

न na, not.

शोचति sochati, grieves, M. मुक्तो भवति, He becomes
liberated.

The wise, having known that Self as resting unembodied
in these changing bodies, as great and all-pervading, becomes
fully liberated.

MANTRA. 23.

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन
यमेवैष दृक्षुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विदृक्षुते तन्
स्वाम् ॥ २३ ॥

अन्वयः—अयं आत्मा प्रवचनेन न लभ्यः । मेधया (न लभ्यः) बहुना वा
(न लभ्यः) एषः यमेव (स्वात्मानं) दृक्षुते तेन लभ्यः तस्य एषः आत्मा
तन् विदृक्षुते ॥

न अवत् आत्मा na ayam ātmā, not this self, or This self is not

प्रवचनेन pravachanena (अनेकवेदस्वीकरणेन M. व्याख्यानैः
studying many Vedas or sciences M. by com-
mentaries, lectures.

लभ्यः labhyaḥ (ज्ञेयः M. दर्शनीयः) obtained, known
seen.

न मेधया na medhayā (ग्रन्थार्थधारणशक्त्या M. स्वकीयप्रज्ञाशक्त्या
nor by understanding, by the power of quick

apprehending the sense of books. M. by the power of one's own intelligence.

न na, not.

बहुना bahunā, by much.

श्रुतेन śrutena (श्रवणेन) by hearing or learning.

यम् yam (यमेव स्वात्मानं) whom.

एव eva, even.

एष esha शरणकः M. (भगवाद्) this .(seeker of self or M. God)

वृणुते vṛinute (प्रार्थयते M. स्वीकरोति यस्मै प्रसीदति इति यावद्) prays to, M. accepts or elects. i. e. on whom He shows His grace : with whom He is pleased.

तेन tena (तेनेवात्मना वरिणा स्वयमात्मा लभ्यः प्रायते इवम्) by him.

लभ्यः labhyaḥ (प्रायते, M. दर्शनीयः) (is) obtainable, knowable, visible.

तस्य tasya, of him or by him (आत्मकानस्य who desires Self alone or M. who is the object of Divine grace प्रवाद विषयस्य)

एष esha, this.

आत्मा ātmā, the Self.

विवृणुते vi-vṛinute (प्रकाशयति M. दर्शयति) reveals, shows.

तन् tanūm body.

स्वां svām, (स्वकीयां स्व याचात्म्यम्) own (Its true nature,) M. The direct knowledge can be obtained through the grace of God alone.

This Atma is not to be obtained by many explanations, or by the Intellect, nor by much learning. It can be

obtained by the Soul by whom it is desired. His soul reveals its own truth. (Madhwa's reading is:—whom alone this Atma selects, by him is it obtained: for him this Atma reveals its own nature)

MANTRA. 24.

नाविरतो दुश्चरितान्नाशान्तो नासनाहितः ।

नाशान्तमानसो वापि प्रज्ञानेनैवमाप्नुयात् ॥ २४ ॥

अन्वयः—दुश्चरितात् अविरतः एनं न आप्नुयात् अशान्तः (एनं) न (आप्नुयात्) असनाहितः (एनं) न (आप्नुयात्) अशान्त मानसो वा अपि (एनं) न (आप्नुयात्) (किन्तु उक्त विमर्शः) प्रज्ञानेन एनं आप्नुयात् ॥

M. If He is visible by His grace only, what is the use of Vairāgya &c. ? To this the Shruti replies that jñāna is necessary in order to get that grace.

न na, not.

अविरतः a-vi-ratah, (अनुपरतः M. अनिवृत्तः) ceased to be attached, not turned away.

दुश्चरितात् duscharitāt (प्रतिषिद्धात् कृतिस्वृति-अविहितात् पाप-कर्मणः) from evil-conduct, from sinful works prohibited by the Vedas and Dharma sastra. M. wickedness. Who has not controlled his conduct, not learned एनः ॥

न na, not.

अशान्तः asāntah, (अनुपरतः M. अवल-मनन-ध्यानेः भगवात् निष्ठा-रहितः) not tranquil (who has not controlled his mind). M. who is devoid of devotion to the Lord and does not practise study, meditation and contemplation, who has not एनः ॥

न na, not.

समाहितः a-samāhitah (अनेकाग्रमनः, विविह्वलचित्तः M. अवावस्तु
तथा ज्ञानहीनः) not concentrated, not-one-pointed-mind ; mind-dispersed. M. who is devoid of the true knowledge of things. Who does not possess the attribute of समाधानः ॥

न na, not.

अन्तर्मानसः a-sānta-mānasaḥ (व्यावृत्तचित्तः M. विषय भोगे मग्नं
बुद्धिहीनः, विषय संपटः) not-tranquil-mind, M. who being immersed in the enjoyment of sense objects, is devoid of right understanding.

वा अपि vā api, or also.

प्रज्ञानेन prajñānena (ब्रह्म विज्ञानेन M. प्रधानद्वारा) by knowledge. S. by Brahma-knowledge.

एनं enaṁ (प्रकृतं आत्मानं M. भगवंतं तत्प्रसादं) this (Self or M. God and His grace)

आप्नुयात् āpnuyāt, he obtains.

Whosoever has not ceased from wicked ways : is not controlled (in his senses), not concentrated (in his intellect), is not controlled (in mind) does not obtain this Atma ;) even by knowledge.

Another reading is.—

He who has ceased from evil deeds and is controlled (in senses), concentrated (in intellect) and controlled (in mind) obtains this Atma through the knowledge (of Brahma.)

MANTRA. 25.

यस्य ब्रह्म च क्षत्रञ्च उभे भवत ओदनः ।

सृत्पुर्वस्योपसेवनं क इत्या वेद यत्र सः ॥ २५ ॥

आत्मन्मः — यस्य ब्रह्म च क्षत्रं च उभे ओदनः भवतः सत्यं मृत्युः उपसेचनं च (वर्तते) इत्याहः वेदः ॥

यस्य yasya S. ज्ञातव्यः (M. जनयतः) of whom whose (the Self or God)

ब्रह्म Brahma (ब्राह्मणत्वं आशयाक्रान्तं च) the Brahmana (caste)

च cha, and.

क्षत्रं kshatram (क्षत्रियत्वं आशयाक्रान्तं च) the Kshatriya

च cha, and (इतरैतरं सन्तुष्टये च यज्यो उभे ब्रह्मणे च सर्वधर्मविचारके अपि, सर्वभोगभूते)

उभे ubhe, both.

भवतः bhavatah (स्याताम्) are.

ओदनः odanah (अन्नं M. खन्नं) food.

मृत्युः mrityuh (प्राणिनां नाशः) death.

यस्य yasya, whose.

उप सेचनं upa-sechanam (ओदनस्याशनत्वेऽप्यवर्षणः M. अन्नं त्वेति अन्नादनस्य च उपसेचनं) over-sprinkling.

कः kah, who.

इत्था itthâ (इत्थं एवं यद्योक्तवाचनवानिव, M. इत्थं प्रकारेण तद्विधियेवः) thus.

वेद veda (विजानाति) knows.

यत्र yatra (यत्र तिष्ठते) where.

स sa (ज्ञाता M. एवं जगत् संहरंशुक्तो महाबलः) (the Atma or the great Destroyer of the verse)

Who thus can know where that (Self) dwells, of whom the Brahmana and Kshatriya both are as food, and I, Destroyer am but a sprinkling over it.

अथ प्रथमाध्याये त्रितीया वल्ली ।

MANTRA 1.

श्रुतं पिबन्तौ सुकृतस्य लोके

गुहाम्प्रविष्टौ परमे परार्द्धे ।

ह्यायातपौ ब्रह्मविदो वदन्ति

पठवाग्नयो ये च त्रिणायिकेताः ॥ १ ॥

अर्थः—ये ब्रह्मविदः पठवाग्नयः तृणायिकेताः च (ते) परमे परार्द्धे लोके
तं प्रविष्टौ सुकृतस्य श्रुतं पिबन्तौ ह्यायातपौ वदन्ति ॥

श्रुतं ritam (रत्यं, कवश्यं भावित्वात् कर्मफलं M. सुकृतवत्)
Truth, the fruit (of work) M. the fruit of good
work.

पिबन्तौ pibantau M. (भुञ्जानौ) both drinkers (S. The
word is in the dual number, but should be
construed as singular. The real "drinker" is
jīva only, not Ishwara S. The two particular
"forms" or aspects of Vishnu, called Ātmā and
Antarātmā.)

सुकृतस्य sukritasya, (स्वयंकृतस्य कर्मणः श्रुतं M. सुकृतस्य लोके =
पुण्यसंबन्धिनिलोके पुण्यनिर्मित शरीरे हृदयगुहायां) of one's
acts, of good deeds. S. to be construed with
ritam. Sukritasya ritam = fruit of good deeds or
of one's own deeds. M. To be construed with
"loke". Sukritasya loka = in the world of the
doer of good deeds, in the body formed from the
merits of good deed, in the cavity of the heart.

लोके loka (अस्मिन् शरीरे) in the world (in this body)

गुहां guhām (गुहायां बुद्धौ) in the cavity (Buddhi).

प्रविष्टो pravishtan, entered.

परमे parame (बाह्यपुरुषाकार्यंस्थानापेक्षया परमम् चर्चणीयोत्तमे) in the highest (as compared with the external ether) M. in the best of Jivas.

परार्धे or ध्ये parārdhe or dhye (परस्मै ब्रह्मणोऽर्धं स्थानं; तदिह परस्मै ब्रह्मोपलभ्यते; हार्दिकाग्रे M. परं उत्तमं यत्नं इति वा, आसनान्तात् श्रद्धे अभिवृद्धे ज्ञानादिपुण्यैः पुण्यवान् the abode of the Supreme (Brahman) i.e. ether of the heart. M. In the most excellent exalted, in the Principal Vāyu M. M. Summa

जायातयो chhāyatapau (M. चायु- अचाययो, शुभदुःखयोः like shadow and light. M. good and bad, giving pleasure and pain S. one transmigrating, the other free from it.

ब्रह्मविद्ः Brahma-vīdāḥ (M. ब्रह्मज्ञानिनः) the knowers of Brahman.

वदन्ति vadanti (कथयन्ति) say.

पञ्चाग्नयः panchāgnayah (गृहस्थाः M. देवयज्ञ-पितृयज्ञ-भूतयज्ञ-मनुष्ययज्ञ-ब्रह्मयज्ञ रूपं पञ्च महायज्ञवन्तः or द्यु-पर्वण्यं पृथिगुं स्त्री रूपं पञ्चाग्नि विद्या निष्ठावा) the householders M. the keepers of five fires—i.e. performers of Deva, Pitri, Bhuta-Manushya and Brahman Sacrifices. Or who tend the five fires Chhândogya Upanishad T S. Those who control their five fires or senses or Gārhapatya Dakṣhiṇāgni, Ahavanīya, Sabhya Āvasathya.

ये ye, who.

च cha, and.

त्रिनाचिकेताः tri-nāchiketāḥ (त्रिः कृत्वो नाचिकेतोऽग्निश्चितो ये

M. त्रिवार हुतनाचिकेताग्रवः) who perform the triple nachiketa fire sacrifice.

There are two souls (the Higher and the Lower self) both purified by truth, existing in the world of their own deeds (their self-made environment) having both entered into the sky, the highest place of the Supreme. *Them* the knowers of Brahma as *also* the performers of the five fold fires and triple nachiketa sacrifice, declare to be as light and its action.

MANTRA. 2.

यः सेतुरीजानानामक्षरम्ब्रह्म यत्परम् ।

अभयं त्रितीर्षताम्पारं नाचिकेतश्च शकेमहि ॥ २ ॥

अन्वयः—यः ई जानानां सेतुः (तं) नाचिकेतं अभयं पारं त्रितीर्षतां यत्
अक्षरं ब्रह्म (तत्) यकेमहि (प्राप्तुं)

यः yah, who.

सेतुः setuh. (सेतुरिव M. चर्वादा) bridge, M. boundary, limit.

ईजानानां ījānānām (यजमानानां कर्मिणां दुःखदंशरक्षयत्वात्) of the sacrificers (M. This word is formed from the root यज्, to sacrifice, with the affix जानच् causing the change of य into ई u विष्णु याजिनां of the performers of karma ; M. the worshippers (of Vishnu).

अक्षरं aksharam (आत्मस्थं) Imperishable, indestructible.

ब्रह्म Brahma, the Brahman.

यत् yat, or तत् tat, which or that.

परं param (परमात्मन् M. उत्तमं) the high (refuge), the best, Supreme.)

अभयं abhayaṃ (अवयुष्यं M. अभयं पारं = अभयपदं तीरं
the free from fear, or fearless; M. the shore
which gives security from fear.

तितीर्षतां titīrṣatām (तर्तुं च्छतं ब्रह्मविदां M. संसारान्
सर्तुं निष्कृतां) who wish to cross (the ocean of
Samsāra, births and deaths)

पारं pāram (तीरं) shore.

नाचिकेतं nāchiketam (नाचिकेताग्निः, तं ज्ञातुं चेत्तुं च । M.
नाचिकेतसं प्रति चापनं वक्तुं) the Nāchiketa fire
to Nachiketa, i.e. according to S. may we be able
to know and collect the Nāchiketa fire. And
according to M. "we may be able to tell
teach Nachiketa".

सक्रेमहि or सक्रेमसि sakre mahi or sakre asi (सक्रुवन्तः M. सक्रेमः
The सक्रे declension is a Vaidic irregularity. The
affix क्रे is added by Pāṇini VII. I. 46,) may
we be able. The higher and the lower Brahmas
are respectively the refuge of the karma-kāṇḍa
and Brahma-vidas.

May we be able to know both the nachiketas fire and
that One who is the aim of all worshippers, the imperish-
able Brahma, the place where no fear is, for those who wish
to cross Samsara.

MANTRA 3.

आत्मानश्च रथिनं विद्धि शरीरश्च रथमेव तु ।

बुद्धिन्तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥ ३ ॥

अथवाः—आत्मानं रथिनें विद्धि शरीरं तु रथं एव (विद्धि) बुद्धिं तु
चिं विद्धि मनः एव च मग्नं (विद्धि) ॥

आत्मानं ātmānam (अतः संबन्धितं M. शरीरांतर्वापिणं जीवनेव)
the Self (the individual transmigrating evol-
ving, rita-drinking Ego). M. the jiva (perva-
ding throughout the body).

रथिनें rathinan (रथस्वानिनं) the seated in the chariot
or the lord of the chariot.

विद्धि viddhi (जानीहि) know thou.

शरीरं sarīram, the body.

रथं ratham, the chariot,

एव eva, even.

तु tu, verily.

बुद्धिं buddhim. (अथवावसायकवृत्तिं) the Buddhi; the
Pure Reason, the power of determining.

तु tu, verily.

शरीरिणं śārīraṭhinaṃ, the driver or charioteer.

विद्धि viddhi, know thou.

मनः manaḥ, the Manas, the mind.

मग्नं maghnam (रथनां) the reins.

एव . eva, even.

च cha, and.

Know thou the Atma as seated in the chariot, the body
as the car ; Buddhi is the driver and Manas as the

13.

MANTRA 4.

इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयाश्चस्तेषु गोचरान् ।

आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ ४ ॥

अश्वयः—मनीषिणः इन्द्रियाणि इवाह आहुः तेषु गोचरान् विषयान्
(आहुः) आश्रयेन्द्रियमनोयुक्तं (आत्मानं) भोक्ता इति आहुः ॥

इन्द्रियाणि indriyāṇi (चक्षुरादीनि) the senses (like eye, &c.), The astral body or the body of sensation.

इवाह hayān (अश्वान्) horses.

आहुः āhuḥ (प्राचक्षुः) say (the wise).

विषयान् viśayān (रूपादीन् M. चक्ष्मादीन्) the objects (senses).

तेषु teṣhu (इन्द्रियेषु M. तेषां) their.

गोचरान् gocharān (मार्गान् M. अश्वसंचारानुक्तलक्ष्यान्) the roads M. the places on which horses can run. The race-course.

आत्म इन्द्रियमनो-युक्तं ātma indriya mano yukta (शरीरेन्द्रियमनोभिः सहितं संयुक्तं M. आत्मानं इन्द्रियमनोभिः युक्तं) body-senses-mind-joined. M. The Atma in union with senses and mind (astral and mental, is called bhokta or enjoyer).

भोक्ता bhoktā (संसारी M. सुखदुःखानुभवकृत् उच्चस्थनीचस्थभावं) the enjoyer, the transmigrating ego, the experiencer of pleasure and pain, high and low states.

इति iti, thus.

आहुः āhuḥ, say.

मनीषिणः manīṣinaḥ (विवेकिनः M. ज्ञानिनः) the wise.

They say the senses are the horses and the objects the roads; the wise say that the experiencer is the Atma joined with sense and mind.

MANTRA. 5.

यस्तद्विज्ञानवान् भवत्ययुक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाव्यवस्थानि दुष्टाश्वा इव सारथेः ॥ ५ ॥

अव्यवस्थः—यः (सारथिः) तु अविज्ञानवान् भवति अयुक्तेन मनसा सदा कोभवति) तस्य सारथेः दुष्टाश्वा इव इन्द्रियाणि अवस्थानि (भवन्ति) ॥

यः yah, who (the Buddhi charioteer)

तु tu, but

विज्ञानवान् avijnânavân, (अनियुक्तः M. विवेकहीनः) without wisdom, not dexterous, without discrimination.

भवति bhavati, is.

अयुक्तेन ayuktena, (अप्रयुक्तेन, अव्यवस्थितेन M. अनियुक्तेन) unjoined; without reins, without balance (of mind), without concentration (of mind)

मनसा manasâ. (प्रयवस्थानीयेन) with the mind.

सदा sadâ, always.

तस्य tasya, his (i. e. of such a Buddhi charioteer)

इन्द्रियाणि indriyâni, the senses (i. e. the horses)

अवस्थानि avasyâni, (अव्यवस्थानि-अनिवारणीयानि) unmanageable, un-controllable.

दुष्टाश्वाः dushtâ-svâh (अदाम्ताश्वाः) vicious horses, unbroken or untamed horses.

इव iva, like.

सारथेः sâratheh, of the charioteer.

ut he who is without discrimination, and Manas without harmony, his senses are always uncontrolled, like to broken horses of a driver.

MANTRA. 6.

यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा ।

तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेः ॥ ६ ॥

अर्थः—यः (चारयिः) तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा (तु भवति) तस्य सारथेः सदश्वा इव इन्द्रियाणि वश्यानि (भवन्ति)

यः yah, who.

तु tu, but.

विज्ञानवान् vijñānavān, having understanding, whose mind
rein is firmly held.

भवति bhavati, is.

युक्तेन yaktena, joined, balanced, harmonised.

मनसा manasa, with the mind.

सदा sada, always.

तस्य tasya, his.

इन्द्रियाणि indriyāni, the senses.

वश्यानि vasyani, manageable, under control.

सदश्वाः sadasvāḥ, good horses.

इव iva, like.

सारथेः sārathēḥ, of the charioteer.

But he who discriminates, *has* Manas always harmonised
his senses are controlled, like good horses of the driver.

MANTRA 7.

यस्त्यविज्ञानवान् भवत्यमनस्कः सदाऽशुचिः ।

न स तत्पदमाप्नोति संसारोपाधिगच्छति ॥ ७ ॥

अर्थः—यः (रथी) तु अपिज्ञानवान् भवत्यमनस्कः सदा अशुचिः भवति सः तं
न आप्नोति संसारं न अधिगच्छति ॥

यः yah, who.

तु tu, but

विज्ञानवान् avijnānavān M. (विवेकाख्यबुद्धिरूपचारयिहीनः) who has no understanding. M. who has not Buddhi as charioteer.

भवति , bhavati, is.

अमनस्कः amanaskaḥ (अग्रदृष्टीतमनस्कः M. अवशीकृतमनस्कः) unmindful, who, has not controlled the mind.

सदा sadā, always.

अशुचिः asuchiḥ, (विषयलब्धत्वात्) impure (being immersed in sensual gratifications,)

न na, not.

स sa, he (the charioteer.)

तत् पदं tat padam (पुरोक्तं अद्वयं तत् परं पदं M. सर्वं वेदादभ्युक्तं ब्रह्मत्वरूपं) that place, (that above-mentioned Imperishable highest Brahman). M. The Padam referred to in II. 15. That goal.

आप्नोति āpnoti, reaches.

संसारं saṁsāram, the transmigratory circle, the round of births, the current of births and deaths.

च cha, and.

अधिगच्छति adhi-gachchhati, goes over or enters.

He who is without discrimination, and Manas uncontrolled, being always impure, never reaches that Place, but returns again to Samsara.

MANTRA. 8.

यस्तु विज्ञानवान् भवति समनस्कः सदा शुचिः ।

स तु तत्पदमाप्नोति यस्माद्भयो न जायते ॥ ८ ॥

अन्वयः—यः (एवी) तु विज्ञानवान् समनस्कः सदा शुचिः भवति ।
यस्मात् भूयो न जायते तत्पदं प्राप्नोति ॥

यः yah, who.

तु tu, however.

विज्ञानवान् vijnānavān, of understanding.

भवति bhavati, is.

समनस्कः samanaskah, (युक्तमनाः M. बधीकृतमनस्कः) balanced mind, of controlled mind.

सदा sadā, always.

शुचिः suchih, pure.

स sa, he.

तु tu, verily.

तत् पदं tat padam, that place or goal.

यस्मात् yasmāt, from which (having fallen down).

भूयः bhūyah, (पुनः) again.

न na, not.

जायते jāyate (संसारे) is born (in the world).

But he who discriminates, with manas always harmoni-
and (senses) pure, verily he (reaches) that place from wh-
he is not born again.

MANTRA 9.

विज्ञानसारथिर्यस्तु मनः प्रग्रहवान्नरः ।

सोऽध्वनः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमरूपदम् ॥ ९

अन्वयः—यः नरः तु विज्ञान सारथिः मनः प्रग्रहवान् (भवति) सः स
तं विष्णोः तत्परमं पदं प्राप्नोति ॥

ज्ञान-सारथिः vijnāna-sārathiḥ (विवेक बुद्धि सारथिः M. वा-
द्विवाद्) who has understanding for chario-
Lit. Intelligence-driver.

यः yah, who.

तु tū, but.

प्रग्रहबाह् manah pragrahavan (मनुदीतमनाः) M. M. who holds the reins of the mind बलहितचित्तः balanced mind.

नरः narah, man.

सः sah, he.

आध्वजः adhvanah (संसारपथः M. संसारपथः) of the road or journey (of the rounds.)

पारं pāram (परमेवाधिगन्तव्यं, पुच्यते सर्वसंसारसम्बन्धैः M. तीरंभूतं) the end, the shore.

आप्नोति āpnoti, he reaches.

विष्णोः tad vishnoh, (व्यापनशीलस्य ब्रह्मणः परमात्मनः वासुदेवात्मन्यस्य) of that Vishnu (the all pervading Brahman, the Supreme Self, called Vāsudeva.)

परमं पदं paramam padam (प्रकृतं स्थानं M. स्वरूपं) the highest place M. the same form as that of Vishnu.

But the man who has Vijnāna for his charioeter, and is the reins of Manas, he reaches the end of the road, the highest place of Vishnu.

MANTRA. 10.

इन्द्रियेभ्यः परा चर्या अर्थेभ्यश्च परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान् परः ॥ १० ॥

[अर्थः—अर्याः हि इन्द्रियेभ्यः पराः मनस्य अर्थेभ्यः पराः । बुद्धिस्तु मनसः महान् आत्मा बुद्धेः परः (उच्यते) ॥

इन्द्रियैः indriyebhyaḥ, than the senses. M. According to Madhva the present verse refers to the various divinities presiding over the karmendriyas and jñanendriyas, as shown below.

<i>Indriyas</i>	<i>Presiding Divinities</i>	<i>Arthas or objects</i>
Srotra	Soma	Sanarni { Sabda
Tvach	Kubera	
Chakshuh	Surya	
Rasana	Varuna	Varuni { Rûpa
Gharṇa	Aswinau	
Vach	Agni	
Pani	Indra	Parvati { Gandha
Pada	Jayanta	
Payu	Yama	
Upastha	Daksha	

The three Devis—Sanarnî, Vârûnî and Parvati—preside over arthas ; Samparni on Sabda and Sparsa ; Vârûnî on Rupa and Rasa, and Parvati on Gandha only.

परः parâḥ (वृत्तः M. उत्तमः) higher, subtler, superior. M. That is, the three Divinities presiding over arthas are of superior hierarchy those concerned with the Indriyas.

हि hi, verily.

वर्तः arthâḥ, the objects. M. the three divinities presiding over the objects.

अर्थैः arthebhyaḥ, than the objects. M. Than the three devis.

च cha, and.

परं param, superior.

मनः manah, the Manas. M. The divinities presiding over the Manas, viz. Rudra, Vindra (?) and Sessa.

मनसाः manasah, than the Manas. M. Than the pre-i-
ding Devas of Manas.

तु, tu,

परा parā, superior.

बुद्धिः buddhih, the Buddhi M. The goddess Saraswati presiding over Buddhi.

बुद्धेः buddheh, than the Buddhi.

मा महत् Atmā mahān (सर्वमात्रिबुद्धीनां प्रत्यक्षात्पुत्रत्वाद्
आत्मा, महत् सर्वमहत्त्वाद् आत्मत्वाद् यद् प्रथमं जातं हिरण्यगर्भे
तत्त्वं बोधाबोधाल्लक्षं महानात्मा ॥ M. महत् इत्यादिनामी
आत्मा विरिचः) the great Self. S. The Hiranya-
garbha. M. The Virincha presiding over
Mahat Tattva.

परः parah, superior.

Higher than sensations are perceptions, higher than
ceptions is Manas, Higher than Manas is Buddhi, higher
u Buddhi, is the Mahat Atma.

MANTRA. 11.

महत् परमठयक्तमठयक्तात् पुरुषः परः ।

पुरुषात् परम् किञ्चित्सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ११ ॥

अर्थः—अव्यक्तं महत् परम् पुरुषात् अव्यक्तः परः । पुरुषात् परं किञ्चित्
गतिः सा काष्ठा सा परा गतिः ॥

महत् mahatah, than the Mahat. M. Than the four
faced Brahmā or Virincha.

परम् param, superior, subtler.

अव्यक्तम् avyaktam, (सर्वस्व जगती बीजभूतं अव्याकृतनामरूपवत्)
M. मङ्कति अनिर्दिष्टमीशः) the undeveloped. S
The seed of the whole kosmos, unmanifest by
name or form, the collection of all forces, effect
and causes, variously called Avyakta, Avyaktri
Akasha &c., mixed up with and inherent in
the Supreme Self like the web and warp
the power latent in the acorn that gives rise
to the oak of the universe. M. The Godde
Sri presiding over Prakriti.

अव्यक्ताद् avyaktât, than the Avyakta, M. Than the S
Tattva.

पुरुषः purushah, the Person, the Purusha. (सर्वभूत
M. प्रसृत्यहेतुना पुरुषनामा विश्वः) M. The Vish
(because he pervades all.)

परः parah, Superior, subtler.

पुरुषाद् purushat, than the Purusha.

न na, not.

परं param, superior, subtler.

किञ्चित् kinchit, anything.

सा sâ, he (Feminine pronoun because of the sub
quent feminine noun kâshthâ).

काष्ठा kâshthâ (निष्ठा पर्यवसानं M. अन्तिमः, देवतास्य
विश्रान्तभूतिः) the end, the limit, the goal.
Head of the hierarchies.

सा sâ, he (lit She.)

परा parâ, Supreme, the Great, the best.

मतिः gāthā (गन्तव्यं सर्वगतितमं संवाच्यं परा महिमानतिः
M. परम प्राप्यः) path ; the object of attainment.

The Avyakta is higher than Mahat, the Purusha is higher than Avyakta. There is nothing higher than Purusha. She is the end, she the supreme goal.

MANTRA. 12.

एष सर्वेषु भूतेषु गूढोत्तमा न प्रकाशते ।

दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥ १२ ॥

अन्वयः—एषः सर्वेषु भूतेषु गूढोत्तमा न प्रकाशते सूक्ष्मदर्शिभिः तु अग्रया नया बुद्ध्या दृश्यते ॥

एष esha, (पुरुषः) this (Purusha).
सर्वेषु भूतेषु sarveshu bhuteshu, in all beings (from the highest Brahmā downwards to a tuft of grass)

गूढः gūḍhah (संतुतः M. गूढोत्तमा = प्रतीति स्वरूपः च)
hidden M. the hidden Self = the inmost essence or nature of all.

आत्मा atma, self.

न na, not.

प्रकाशते prakāśate, shines forth.

दृश्यते drisyate, is seen.

तु tu, but. M. The force of " but " is to indicate that the Grace of God is the only means of seeing him.

अग्रया agrayā (अग्रनिवाग्रा तयैकाग्रतयावेतया M. अग्रयादि
अनितया अग्रवत्प्रसादवन्नीचीनया) by sharp, M. by the intellect purified and prepared by the hearing &c. about Brahman, and accompanied by the grace of G d.

बुद्ध्या buddhya, by the Buddhi.

सूक्ष्मया Sūkshmaya, by the *Subtle (by the intellect capable of finding subtle things).

सूक्ष्मदर्शिभिः Sūkshma-darsibhiḥ (परं सूक्ष्मं द्रष्टुं शीलं ये तेः परित्यजेः) by the subtle-seers, by the Paundra

*This is concealed in all beings: *this* Atma does not manifest itself, but is seen through the pointed subtle Buddhi, by men of subtle Sight.

MANTRA. 18.

यच्छेद्वाङ्मनसी प्राज्ञस्तद्यच्छेज्ज्ञान आत्मनि ।

ज्ञानमात्मनि महतिनियच्छेत्तद्यच्छेज्ज्ञान्त आत्मनि ॥१३॥

अर्थः—प्राज्ञः वाङ् (वाचश्च) मनसी (मनसि) यच्छेत्, तत् ज्ञाने आत्मनि यच्छेत्, ज्ञानं महति आत्मनि नियच्छेत्, तत् ज्ञाने आत्मनि यच्छेत् ॥

यच्छेत् yachchhet (वचश्चरेत्) should merge; cause the laya

वाक् vāk (वागलोपलक्ष्यं सर्वेषामिन्द्रियाणां M. इन्द्रियाणि ज्ञानिनः प्रायुक्ताश्च वेनादीश्च वाचि वागभिमानिनीषु पार्ष्णी वाचलोपोपलक्ष्यं यच्छेत् इति आदौ योग्यं ॥ वाचं वागभिमानिनीः उवाचास्तिस्रोदेवीः) the speech. (The speech is taken as a type for all the senses i. e. all the senses must be merged in the manas. M. The Devas presiding over the senses, namely, Soma &c. should be meditated upon, as merging in the three Devis, Parvati etc, the presiding Devis of Vāk or Artha. The the Vāk or the three Devis should be meditated upon as merging in Manas)

- मनसो manasi (मनसि, the long vowel is a Vaidic irregularity) in the Manas M. In the Devas presiding over Manas, viz, Siva, Sesha, and Suparna i. e. Pārvati in Siva, Vārūnī in Sesha, and Sauparni in Sanparna.
- प्राज्ञः prājñah (ज्ञानी) the wise. M. M. A wise man should keep down speech and mind. He takes प्राज्ञमनसो as a compound and in Acc. dual case.
- तत् tat, that (Manas, or M. शिव-शेष-सुपर्ण त्रीन् the Siva, Sesha and Suparna.)
- यच्छेत् yachchhet, should merge.
- ज्ञाने jñāne (प्रकाशस्वरूपे बुद्धौ M. ज्ञाने आत्मनि = ज्ञानाभिधानिस्थोः परस्वतीभारतयोः) in the (luminous) Buddhi, M. In the Devis, Sarasvati and Bhārati.
- आत्मनि ātmani, in the Self (of Jñāna)
- ज्ञानं jñānam (बुद्धिं M. ज्ञानाभिधानिस्थो परस्वती भारती) the Buddhi or M. Saraswati and Bhārati the presiding devis of Jñāna.
- तस्मिन् महति ātmani mahati (प्रथमजे M. महत् तत्त्वानिधानिस्थोः आत्मशब्दोद्दिश्योः विरिञ्चकारयोः) in Mahat Atmā ; in the first-born, M. In Brahmā and Vāyu the presiding Deities of Mahat.
- नियच्छेत् or तदिच्छेत् niyachchhet or M. tad-ichchhet. Should merge or तत् that (Mahat) इच्छेत् should wish (to merge).
- सो आत्मनि sante, ātmani in the Atma of Peace.
- तद् or यच्छेत् यान्ते आत्मनि tad-yachchhet sante atmani, should merge that in the self which is Peace or Quiet

Let the wise merge the speech in mind, and merge the (manas) in the Juana Atma. let them merge the Jnan Atma (Manas) in the Mahat Atma (Buddhi) and merge the Mahat Atma (Buddhi) in the Shanta Atma.

MANTRA 14.

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत ।

क्षुरस्य धारा निशिता क्षुरत्यया दुर्गन्धस्तत्कवे
वदन्ति ॥ १४ ॥

अन्वयः—(हे जन्तवः) उत्तिष्ठत, जाग्रत, वरान् प्राप्यनिबोधत, कस्य तस्यः क्षुरस्य धारा निशिता क्षुरस्य धारा (ध्व) दुर्गन्धवदन्ति ॥

उत्तिष्ठत uttishthata (हे जन्तवः खालिज्ञाननिमुखा भवत M. : साधवः उत्तिष्ठत नानाविध विषयचिंतनात् निवृत्ता भवत ॥

Arise (O creatures ! turn your face towards the acquisition of spiritual knowledge M. O saints cease thinking of various wordly matters.)

जाग्रत jāgrata (ज्ञाननिद्राया घोररूपायः कर्मान्यवीज भूतायाः सपं कुरुतः) awake (destroy the sleep of ignorance deep sleep, the seed of all miseries) (M. जाग्रत जागृत्यमुच्यते) leave of laziness.

प्राप्य prāpya (उपगत्य) having approached. M. Having obtained.

वरान् varān (प्रकृष्टान् आचार्यान्) the elect, the best Teachers M. प्राप्य वरान् = महद्भ्यो वरान् प्राप्य having obtained boons (from the Great ones). Another reading is परान् the Great ones, the High ones.

निबोधत ni-bodhata (जयगच्छत M. निहरां बुध्यन्ते) learn understand.

कुरस्य kshurasya, of a razor M. This describes Sam-
sara.

धारा dhârâ (धार M. धारेण) edge,

निगिता nisitâ, (नीरसीकृता M. अतितीक्ष्णा) sharpened, very
sharp.

दुरत्यया duratyayâ (दुःखेनात्ययोवस्था; वा M. दुःखेनः कत्येतस्या
तर्तव्या भगवद् बोधाद् अन्येन कत्येतुं शक्यया) difficult
to pass over. M. The Samsriti or Samsara is
difficult to pass over like the sharp edge of a
razor.

दुर्गं durgam (दुः संपाद्यं M. This refers to Brahma
knowledge that destroys samsara) difficult to
go ; to be understood with great difficulty.

पथः pathaḥ, the road, the path.

तत् tat, that.

कवचः kavayuh, (वेदादिभिः M. ज्ञानिभिः) the sages.

वदन्ति vadanti, say M. The sages say "the Path which
destroys Samsriti is inaccessible or accessible
with great difficulty."

Awake, arise having approached the great teachers,
n. The sages say that the road is difficult to travel
and that the crossing over (of Samsara) is difficult
the sharp edge of a razor.

Awake, arise, having approached the great teachers,
n. The sages say that that hard Path (of Yoga, for
crossing over Samsara,) is as difficult to travel on as is
sharp edge of a razor.

MANTRA 15.

अशब्दमस्पर्शनरूपमठयं तथाऽरसकित्यमगन्धवच्च यत्
अनाद्यनन्तमहत्तः परंभ्रुवं निधाय तन्मृत्युमुखात्प्रमु-
च्यते ॥ १५ ॥

‘अगन्धः—यत् अशब्दं, अस्पर्शं, अरूपं अठयं तथा अरसं नित्यं अगन्ध-
अनाद्यनन्तं महत्तः परं भ्रुवं तत् निधाय मृत्युमुखात् प्रमुच्यते (निधायिती)

अशब्दं asabdam (M. शब्दगुणहीनं, शब्दविदं च, अस्याश्चर्यवस्तुत्वात्
without sound; not having the attribute
sound, not to be known or perceived through
sound.

अस्पर्शं asparsam (M. स्पर्शगुणहीनं, अतएव त्वग्विषयत्वहीनं
without touch, not to be perceived by touch.

अरूपं arūpam (M. रसुर्गोचरत्वहीनं) without form, there-
fore not to be perceived by the eyes.

अठयं avyayam (न ऋति, न क्षते M. भौतिकरूपराहित्यात्
अठयं = नाशहीनं) without decay, (because he has
no material form.)

तथा tathā, so also.

अरसं arasam, without taste, (रसगुणवर्जितं च अतएव रसे
न्द्रियाविषयः) without the attribute of taste, and
so cannot be perceived through taste.

नित्यं nityam, eternal.

अगन्धवत् agandhavat, without smell, not to be perceived
by smell.

च cha, and

यत् yat, that which. Madhva takes (नित्यं
adjective qualifying agandhavat (नित्यं गन्धवत्)

अतद्वचः प्राणादिवचः) "never has smell: therefore, cannot be an object known through smell."

अनादि anādi (अविद्यमान आदिः कारणस्य तदिदमनादि M. आदि-अन्तर्निर्गतं) without beginning or cause.

अनन्तं anantam (अविद्यमानोऽन्तः कार्यस्य तदन्तम्) without end or effect.

महतः परं mahatah param (महत् तत्त्वाद्बुद्धि-आख्याद् परं विराजत् महत्तत्त्वामिनात्रिचतुर्मुखाद् परं) beyond the Mahat. S. Higher than or different from Buddhi. M. Above the Four-faced, the presiding deity of Buddhi—Tatva.

ध्रुवं dhruvam (कूटस्थं निरर्थं, न पृथिव्यादिवद् अपिचितं निश्चलं M. अक्षयदेवप्रकारं) the fixed, (the absolutely eternal, not relatively eternal like the matter.) M. Always the same.

निचाय्य nichāyya (अयमस्य M. विचार्य निश्चित्य) having understood or reflected upon, or verified by Sravāna etc.

तं tam (आत्मानं) Him.

-मुखाद् mrityu-mukhāt (मृत्युगोचराद् अविद्या कामकले लब्ध्वाद् M. संसृति-बंधाद्) from the mouth of death. M. from the bondage of Samsara.

प्रमुच्यते pramuchyate (विमुच्यते M. प्रकर्वेत् मुच्यते) is fully liberated or freed.

laying reflected on Him, whose nature is not sound, or b, or form, or taste, or smell, who is changeless, eternal, out beginning and without end, beyond Mahat, eternal fixity; he escapes from the mouth of death.

MANTRA 16.

नाचिकेतमुपाख्यानं मृत्युप्रोक्तं सनातनम् । उक्त्वा
श्रुत्वा च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥ १६ ॥

अर्थः—मेधावी मृत्युप्रोक्तं सनातनं नाचिकेतं उपाख्यानं उक्त्वा श्रुत्वा
ब्रह्मलोके महीयते ॥

नाचिकेतं Nāchiketam (नाचिकेतस्य प्राप्तं M. नाचिकेतसः सम्बन्धि
obtained by Nachiketas or relating to Nach
ketas.

उपाख्यानं upākhyānam, the story.

मृत्यु-प्रोक्तं mṛityu-proktam, told by Death.

सनातनं sanātanam (चिरंतनं) the ancient, began
Vaidic.

उक्त्वा uktvā, (ब्रह्मजिज्ञासुभ्यः) having repeated (
Brahma enquirers.)

श्रुत्वा śrutvā (आचार्येभ्यः) having heard (from
Teachers.)

च cha, or.

मेधावी medhāvi, the wise man.

ब्रह्मलोके Brahma-loke (ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः See II. 17)
the world of Brahman.

महीयते mahīyate (आत्मब्रूत उपाख्यो भवति) becomes
shipped.

A wise man, having repeated the ancient Nachiket
story told by Death, or having heard it (from his teacher)
becomes great in Brahma loka.

MANTRA. 17.

य इमं परमं गुह्यं श्रावयेद्ब्रह्मसंसदि ।

प्रयतः श्राद्धकाले वा तदानन्त्याय कल्पते तदानन्त्याय
कल्पत इति ॥ १७ ॥

अन्वयः—यः प्रयतः परमं गुह्यं इमम् (ग्रन्थं) ब्रह्मसंसदि श्राद्धकाले वा
येद् तत् (श्राद्धं) तदानन्त्याय कल्पते ॥

यः yah (कश्चिद्) who.

इमं imam (ग्रन्थं) this (book).

परमं paramam (प्रकृष्टं) best, most, greatest.

गुह्यं guhyaṁ (गोप्य) to be hidden, kept secret,
M. mystery.

श्रावयेद् śrāvayed (श्रवयति, श्रवयति) makes it heard,
repeats.

संसदि Brahmasamsadi (ब्रह्मवादीनां संसदि) Brahma-
session, assembly of persons who are enquirers
of Brahman.

प्रयतः prayataḥ (शुचिभूत्वा) being pure ; M. M. full
of devotion.

श्राद्धकाले śrâldha-kâle (श्रावयेद् भुज्जानानां) at the time of
śrâddha (when the guests are eating)

वा vâ, or

तद् tad, that (śrâldha)

अनन्त्याय ânantiâya (अनन्तफलदाय) infinity or unendingness.
M. M. Infinite rewards.

कल्पते kalpate (संपद्यते) obtains or becomes fitted for
(infinity).

तद्वानन्त्याय कल्पते tad-ānantya-ya-kalpate. that Śrāddha be comes infinite in its effect.

He who recites this upanishad, the greatest of all mysteries, at an assembly of seekers for Brahman, or, being pure, at the time of a Shrāddha, that Shrāddha creates infinite results.

VALLI IV.

MANTRA. 1.

पराञ्चि खानि व्यतृणात्स्वयम्भू
स्तस्मात्पराङ् पश्यति नान्तरात्मन् ।
कश्चिद्द्वीरः प्रत्यगात्मानमैक्ष
दावृतवत्तुमृतमिच्छन् ॥ १ ॥

अन्वयः—स्वयम्भूः (यस्मात्) खानि पराञ्चि व्यतृणात् तस्मात् (प्रष्टुं पराङ् पश्यति) स्तस्मात्तन् न (पश्यति) अमृतमिच्छन् आवृतवत्तुः कश्चिद्द्वीरः प्रत्यगात्मानमैक्षत् ॥

पराञ्चि parāñchi, (पराङ् अञ्चन्ति गच्छन्ति M. पराङ् जुलानि going outwards or forwards, M. turned away face.

खानि khāni (इन्द्रियाणि) the openings; S. M. Senses.

व्यतृणात् or व्यतृणाद् vyatrinat or āt (हिनितवान्, हननकृतम् M. कुर्वितवानि अकरोत् ॥ वृणुणात्करणे) injured, killed M. made light of, treated with contempt, made them ugly or contemptible. T. S. spread out or projected or strewn them out.

स्वयम्भूः Swayambhūh, (परमेश्वरः, स्वयमेव स्वतन्त्रो न कर्तृत्वात् परतन्त्रः M. स्वयमेव भवति, स्वतन्त्रो भवति

the Self born, the Self-existent, the Supreme God. M. Or the Son of God, the Brahmā.

तस्माद् tas-mât M. (कारणात्) therefore.

पराद् parān (पराद् क्वाद् अगोचरताद् यस्यादौ M. बाह्याद् विषयाद्) outside forms, non-subjective things like sound &c. M. the external objects.

पश्यति pasyati (उपलभते उपलब्ध्या M. जीवः) sees, experiences (the Experiencer, the Jivah).

न na, not.

अन्तरात्मान् antar-âtman (अन्तरात्मानं M. आत्मन्=आत्मनः स्वस्य अन्तः न पश्यति, यदा बहिर्दृष्टिरेवास्ते न) The Inner Self. M. The depth (or inmost recesses) of his own Self.

कश्चित् Kaschit, some (strong minded persons, like swimmers against the current of a river).

धीरः dhîrah (धीमान् , विवेकी M. ज्ञानी) wise.

प्रत्यगात्मानं pratyagâtmanam, (प्रत्यक् बाह्ये, आत्मा च इति प्रत्यगात्मा " प्रतीकयेवात्मग्रन्थो ब्रह्मो लोके नान्यस्मिन् " M. प्रत्यक् अन्तः, आत्मानं, स्यात्प्रत्यं भगवन्तं) The Pratyag-âtman, the Subjective Self. M. The Inner Self, the God within.

प्रेक्षद् aikshat (अपश्यद् or पश्यति M. ईक्षते) saw (past used for Present i. e.) sees.

त-चक्षुः âvritta-chakshuh (आवृत्तं व्यावृत्तं चक्षुः ओलादिकं भिन्नविषयगतमपेक्षविषयाद् यस्य स आवृत्तचक्षुः M. विषयेभ्यः परावृत्तचक्षुः) averted-gaze. Eyes turned away from (external objects)

मृतत्वम् (अमरत्ववर्धनं, निश्चयस्वभावता M. मुक्तिः) Immortality M. liberation.

इच्छन् ichchhan, desiring.

The Self-existent turned (the current of) the senses outwards, therefore one sees external objects and not the inner Self; some tranquil minded ones see Pratyag-Atman with eyes turned inwards, desiring liberation.

MANTRA 2.

पराचः कामाननुयन्ति बालास्ते मृत्योर्यन्ति विततस
पाशम् । अथ धीरा अमृतत्वं विदित्वा ध्रुवमध्रुवेष्विह ।
प्रार्थयन्ते ॥ २ ॥

अन्वयः—(ये) पराचः कामान् अनुयन्ति ते बालाः विततस्य मृत्योः पाशं यन्ति अथ धीराः अमृतत्वं ध्रुवं विदित्वा इह अध्रुवेषु (किञ्चित्) न प्रार्थयन्ते ।

पराचः parāchah (बहिर्गताम् M. बाह्याम्) out-going external.

कामान् kāmān (कामान् विषयान्) M. स्वक्-चन्दन-बनितादिविषयं desires (desire) objects, like sweets scents etc

अनुयन्ति anu-yanti (अनुगच्छन्ति M. अनुसरन्ति) go after

बालाः bālāh (अल्पमहाः M. अविवेकिनः) boys; children persons of small understanding, undiscriminating.

ते te, they.

मृत्योः mrityoh (अविद्याकामकर्मेणमुदावस्य) of death (i. works done for rewards and through ignorance.

यन्ति yanti (गच्छन्ति M. प्राप्नुवन्ति) go, obtain (or into)

विततस्य vitatasya (वित्तिलीकस्य, सर्वतो व्याप्तस्य M. बहुकाशी the spread out, all-prevading, M. the worn or eternal M. M. wide-spread.

- पाशं pāśam (पाशस्यै वाप्यस्यै येन तं पाशं, देहेन्द्रियादि संयोग-
वियोग लक्षणं M. बंधं बन्धकृत्वज्ञेयं) the noose; (the
union with and separation from body) M. bond-
age, and the pain thereof. M. M. snare.
- अथ atha (तस्माद्) therefore.
- धीराः dhīrāḥ (विवेकिनः) the wise (the tranquil.)
- अमृतत्वं amṛitatvam, the Immortality, the moksha.
- विदित्वा viditvā (M. ज्ञात्वा) having known.
- ध्रुवं dhruvam. The fixed, the stable, according to
both Sankara and Madhva, this word qualifies
amṛitatvam i. e. dhruvam amṛitatvam.
- अध्रुवेषु a-dhruveshu (अनिश्चयेषु M. विचारादिषु विषये) in the
unstable (things like wealth etc.)
- इह iha, here (in this world or Sansāra.)
- न na, not.
- प्रार्थयन्ते prārthayante, do not ask for, or look for.

Men of small understanding go after external desires, and
y thus fall into the wide-extended nooses of Yama, there-
by, the controlled in mind, having known liberation, do not
seek for the permanent in the unstable.

MANTRA. 3.

येन रूपं रसं गन्धं शब्दान् स्पर्शाश्चैव मैयुनान् ।
एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते ।
एतद्धे तत् ॥ ३ ॥

अन्वयः—येन एतेन एव (विज्ञाता) रूपं, रसं गन्धं शब्दान् स्पर्शाश्च मैयुनान्-
विजानाति अत्र किं परिशिष्यते (परब्रह्मं) तत् वै एतत् ॥

येन yena (विद्यानस्वभावेन ज्ञातव्या M. ब्रह्मण) by whom (according to Sankara this refers to the self having the nature of consciousness. According to Madhva it refers to Brahman. He further says that the first-two verses of this Valli are spoken by Yama, in indirect praise of Nachiketas. This verse is spoken by Nachiketas, who interrupting Yama's complimentary speech asks him about Brahman).

रूपं rūpam, form

रसं rasam, taste.

गन्धं gandham, smell.

शब्दान् śabdān, sounds.

स्पर्शान् sparsān, touches.

च cha, and

वेद्युनाम् vaidhūnām (निपुननिमित्तात् सुखप्रपञ्चात्) couplings pairs. The perception of pleasure arising from the coming together of pairs M. M. loving (touches).'

इतेन एव etena eva, by that even i. e. by that Self even which is separate from the body. Madhva also reads these two words along with येन ; as येन एव इति ब्रह्मण प्रेरितो "ordained by which Brahman (one knows form &c.)" M. M. takes it as the beginning of a separate sentence. "That by which we know form &c. by that also we know what exists besides."

विजानाति vijānāti (विवर्तुं जानाति) knows, perceives.

किम् अत्र परिशिष्यते kim atra pari-sishyate; lit. What here remains. According to S. (आत्मानी ज्ञिष्येयं किम् अस्मिन् लोके परिशिष्यते ? न किञ्चित् परिशिष्यते ॥ सर्वमेव तु आत्मना विज्ञेयं) "Does anything remain unperceived by the Atmā in this world? Nothing remains. All verily are known to the Self." According to Madhva (येन वृत्तेनैव ब्रह्मण मेरितो कदाहीन् विज्ञानाति ब्रह्मेन जीवमेरुतं ब्रह्म अत्र भीये परिशिष्यते ॥ भुक्तजीवमेरुतत्वेन आत्मे किम् इति ब्राह्मार्थः "Became by the command of Brahman the Jīva perceives form &c. while alive; does that Brahman remain *here* (even after liberation) as controller of the Jīvanmukta?"

तत् वै तत् etat vai tat; lit. "This verily That." M. this is the reply of Yama.

By whom (one perceives) form, taste, and smell, sound, touch and love, even by that he knows (everything else.) Does that (individualised consciousness) remain here (in loksha)? yes: This verily is so.

MANTRA 4.

स्वप्नान्तं जागरितान्तञ्छोभौ येनानुपश्यति ।

महान्तं विमुक्तात्मानं सत्त्वा धीरो न शोचति ॥ ४ ॥

अन्वयः—लोकाः येन स्वप्नान्तं जागरितान्तञ्च उभौ अनुपश्यति धीरः (त) ज्ञानं विभुं आत्मानं सत्त्वा न शोचति ॥

स्वप्नान्तं svapnāntam (स्वप्नान्तं, स्वप्नविद्येयं सुषुप्तिं) lit. dream-end. S. in the dream, dream consciousness. M. the Sushupti.

जागरितान्तं jāgaritāntam, (जागरितमन्तं जागरितचित्तं च M. स्वप्न
lit. Waking-end. S. In waking consciousness
M. Dream.

च cha. and.

उभौ ubhau, both (S. waking and dreaming M.
Dreaming and Sushupti.)

येन yena (आत्मना M. प्रेरितो) by whom (S. by who
Self M. by whose command)

अनुपश्यति anu-pasyati (लोकाः M. जीवः) Sees (the Jīva.)

महान्तं mahāntam &c. The same as in II. 22.

Both transcending the state of Swapna and transcending the state of Sushupti that by which both (these states are seen (that centre of consciousness verily remains even in Moksha.) The wise having known that Self as great and all-pervading, does not grieve.

MANTRA. 5.

य इमं मध्वदं वेद आत्मानं जीवमन्तिकात् ।

ईशानम्भूतभठयस्य न ततो विजुगुप्सते ।

एतद्वै तत् ॥ ५ ॥

अन्वयः—यः इमम् मध्वदं आत्मानं जीवं अन्तिकात् पुन मध्वस्य ईशानं नो
तत् (यः) न विजुगुप्सते (यद्वदं) तत् वै इदम् ॥

यः yah (कश्चिद् M. अधिकारी) who.

इमम् imam, or इदम् idam, this.

मध्वदं madhv-adam, lit. honey-eater (कर्मकमनुजं जीवं M.
अनु जुगुप्सते इति मध्वदः तं ॥ अद् प्रत्ययः ॥ तं
दिवत् । आत्मोक्तारं) the experiencer of the fruit
of action, the jīva. M. The drinker (or enjoyer)

of honey(or pleasure); the experiencer of the essence in the body.

वेद veda, (विजानाति or जानाति) knows.

आत्मानं ātmānam, the Atma.

जीवं jivam (प्राणादि कलापस्य धारितारं) the Jiva.

अन्तिकाद् antikāt (अन्तिमे, समीपे M. जीवमन्तिकाद्=जीवसमीपे, तन् निधानकतया स्थितं) near, close by; M. always near the jiva, as its controller.

ईशानं īśānam ईशिवारं M. मेरकं) Lord or Ruler or Director.

भूत-भव्यस्य bhūta-bhavyasya (कालत्रयस्य M. भूत भाविनः) of Past and Future (of the Three Times.)

न na, not.

ततः tatah (तद् विद्यानाद् ऊर्ध्वम् आत्मानं न विजुगुप्सते M. आत्मनो नियानकतया ज्ञातत्वाद्) there after (i. e. after such knowledge. M. after knowing that Ishvara is the Ruler of the Atmā)

जुगुप्सते vi-jugupsate (गोपायितुं इच्छति, अनयमाहत्वाद् M. आत्मानं रक्षितुं चेच्छति भगवानेव सदा सर्वत्र रक्षकत वा आस्ते इति ज्ञात्वा स्वात्म रक्षकायै न प्रयतते) wishes to protect. M. M. fears. S. knowing the Atman, he no longer seeks to save his soul, feeling that he is ever-saved. M. Does not seek to protect his self, fully trusting in the Lord, who always, and everywhere protects him ever.

इ वै तद् etad vai Tat. This verily That.

Who knows this Supreme Lord, the Ruler of the Past and Future, is always standing near the Jiva the experiencer, therefore, does not fear. This verily is that.

MANTRA 6.

यः पूर्वन्तपसो जातमद्भ्यः पूर्वमजायत ।
गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तं यो भूतेभिर्न पश्यत ।
एतद्वै तत् ॥ ६ ॥

अन्वयः—यः अद्भ्यः पूर्वं अजायत पूर्वं तपसोऽजातं गुहां प्रविश्य भूतैः
(यः) तिष्ठन्तं तं यो अपश्यत (यः) तत् एतत् वै पश्यति

यः yah (कश्चिन् पुनरुक्तः M. भगवान्) who (the Desirer
Liberation. M. The God.)

पूर्वं pûrvam (प्रवचं) first M. before.

तपसः tapasah (ज्ञानादि लक्षणाद् ब्रह्मणः M. यो भगवान् वा
पूर्वं = अजातं चतुर्मुखः तपसः तपोनामकात् शिवात् पूर्वः
भ्यः = ज्ञानात्मकेभ्यो भूतेभ्यश्च पूर्व, अजायत = अजनयत्) fi
Tapas M. before Shiva (S. from Brahm
possessing knowledge etc. M. The God,
begot first the unborn (Brahmâ), before
Tapas (Shiva), and before the waters
material universe or T. S. Vishnu.)

जातम् jâtam or अजातं ajâtam (उत्पन्नम्, हिरण्यगर्भं M. n
it as अजातं and explains it as चतुर्मुखं the f
faced Brahmâ) born M. The un-born (Brah

अद्भ्यः adbhyah (अद्भ्योऽद्भ्यः पंचभूतेभ्यः M. अद्भ्यो
भूतेभ्यः) from the waters (elements or the
atomic planes of the cosmos.)

जन्मायत njāyata (उत्पन्नो यः M. जन्मायत्) was born M. who produced or caused to be born.

गुहां guhām (हृदयाकाशं M. हृदयगुहां) in the cavity (of the heart.)

प्रविश्य praviśya, entering.

तिष्ठन्तं tiṣṭhantam (यच्चरद्दीप्तं उपलभमानं) stays there M. M. abides therein. S. who perceives sounds etc.

यः yah, who.

भूतेभिः bhūtebhiḥ (कार्यकारणतत्त्वैः सहतिष्ठन्तं M. स्वानाम् भूतैः सह विशेषेण पश्यति) with the elements. S. who abides with these materials, having the property of cause and effect. M. who perceives his Self along with these elements. M. M. was perceived from the elements.

व्यपश्यत vy-apasyata or तिष्ठति=ti (पश्यति य एवं पश्यति स एतदेव पश्यति पश्यत् कृतं तद्वत् । M. विशेषेण पश्यति । जन्मायतः) was perceived. S. M. perceives.

एतद्वैतत् etad vai tat. This is that.

He who sees the First born (Hiranyagarbha) who manifests himself before Shiva and the cosmos, sees Brahman, (for one can see the Father but the Son: the highest person is of the unborn, the First—begotten—beyond Him consciousness ceases.) As a man who sees a golden ring in gold, so he who sees the Womb-of-Light, sees the

He who first produced the unborn one (Brahmā) before the Word of Apas (Shiva) and the Waters (Vishnu) concealed

in the cavity and abiding therein, *perceives* all things through the elements. This is that. (Spirit is the Perceiver or the consciousness pole of creation.)

MANTRA 7.

या प्राणेन सम्भवत्यदितिर्देवतानयी ।

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं या भूतेभिर्व्यजायत ।

एतद्वै तत् ॥ ७ ॥

अर्थवदः—या देवतानयी प्राणेन सम्भवति या भूतेभिः व्यजायत गुहां प्रवि
तिष्ठन्तीं तां (वो व्यपश्यत सः) तत् एतद् वै (पश्यति) ॥

या yâ, who, (भगवत् तनुः) M. which (body of God).
प्राणेन prânena (हिरण्यगर्भरूपेण मुख्य वायुना सह) with the
Prâna the Hiranyagarbha of the last verse
the Spirit.

सम्भवति sam-bhavati, arises along, or is born; co-born
or

संविशति sam-visati, (तिष्ठति) enters or abides with.

अदितिः aditiḥ (यद्यादीनाम् अदनाद् M. अदनाद् सर्वजनसुखदा
The Aditi, (the eater (or percipient of sound &
or M. the destroyer of the whole universe
Infinite (Matter)

देवतानयी devatâ-mayî (सर्वदेवतानिका M. सर्वदेवतानिका ।
प्राणान्याये M. M. with all dieties. M. the best
all-dieties. T. S. Full of divinity (or Celestial
Powers.)

गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तीं guhâm pravisya tishthantîm entering into
the heart (cavity), abides therein.

या yâ, who or M. what body of the God.

भूतेभिः bhûtebhih S. भूतेः अनन्विता M. (प्राणिभिः सहव्यजायत)
with the elements.

व्यजायत vyajāyata (उत्पन्ना M. विविचक्षया जनयानाव) arose,
M. who produced in manifold ways ; who mani-
fested Herself in the forms of Fish-Avatāra &c.
and produced all living beings.

इदं वै तत् etad vai tat. This is That.

She who is co-born with the spirit, She the Infinity full of
inity, concealed in the cavity of the heart and abiding
in, MANIFESTS herself also in the elements. This is
a. (Matter or Aditi is the form side or pole of creation—
manifestation is from matter).

MANTRA. 8.

अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भ इव सुभृतो गर्भिणीभिः ।
दिवे दिव ईड्यो जागृवद्भिर्हविष्मद्भिर्ननुष्येभिरग्निः ।
तद्वैतत् ॥ ८ ॥

अरण्यः—गर्भिणीभिः गर्भसुभृत इव अरण्योः निहितः (यः) जातवेदाः
जागृवद्भिः ननुष्येभिः दिवे दिवे ईड्यः यतश्चै तद्वैतत् ॥

अरण्योः aranyoh (उत्तराचरारण्योः M. अर is derived from
the verb अ 'to go' by the affix अ causing guna
अरः=जायमानः ; णः=सुखरूपोदरिः, बाभ्यां गुणश्चिष्याभ्यां
तो गुणश्चिष्यो अरणी । समासान्त इकारः ॥ अरण्योः=गुण-
श्चिष्ययोः) between the Aranis or " fire-sticks." M.
This word is a compound of अर and ण ॥ The
final ण is Simāsānta affix. It means the Guru
and Sishya—" the Master and the Disciple "

निहितः nihita (स्थितः M. निहतां स्थितः) placed, concealed.

- जातवेदाः Jāta-vedāh (जग्निः M. जातं वदे वेति इति जातवेदाः
वर्धय इति) The Jāta-vedā, the Fire. M.
knower of all; the omniscient Hari.
- गर्भः garbhaḥ, womb, i. e. the child in the womb.
- इव iva, like
- सुभृतः subhritaḥ (सुदृढं दृष्ट्यन् भृतो लोके M. स्वयम्भृतः) well
guarded, well held.
- गर्भिणीभिः garbhiniḥ (गर्भवन्तीभिः, अगर्हित-अन्न-पानं भोजनं
दिना यथा गर्भे सुभृतः M. स्त्रीभिः) by the mother
pregnant women M. by women.
- दिवे दिवे dive dive (अहनि अहनि M. प्रतिदिनं) day by day
M. every day.
- ईदृशः idyah (स्तुतयः, वन्द्यः) praised, worshipped.
- जागृवद्भिः jāgrivadbhiḥ, (जागरयतीत्यद्भिः, अग्रमत्तैः, M. भगवन्
चानवद्भिः) by the waking; by persons who are
not heedless M. by the knowers of the Lord.
- हविष्यद्भिः havishmadbhiḥ (आग्न्यादिभ्यः, आननाचनवद्भिः
यज्ञवाचनवद्भिः) by the offerers of oblations, by
persons fixed in dhyāna or meditation M.
performers of Sacrifice.
- मनुष्येभिः manushyebhiḥ (मनुष्यैः) by the men
- अग्निः Agni, (M. अद्वयप्रतिमाना इति) the Agni (The God.)

The All-knower is concealed between the Guru and
Sishya: like as the child in the womb is well guarded by the
mother; daily is this Agni adored by men who are awake
and who offer it sacrifices. This verily [is] That.

MANTRA. 9.

यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छति ।

तन्देवाः सर्वेऽर्पितास्तदु नात्येति कश्चन ।

एतद्वै तत् ॥ ९ ॥

अन्वयः—सूर्यः यतः च उदेति यत्र च अस्तं गच्छति तं सर्वे देवाः अर्पिताः
(अर्पिताः) कश्चन तद् (तद्) च न अत्येति तद्ब्रह्म एतत् वै ॥

यतः *yatah* यस्मात् प्राणात् सृष्टिकाले यस्मात् उदेति) from
which Prāna M from which (God, the Sun
arises at the time of creation.)

च *cha*, and.

उदेति *udeti* (N. उत्तिष्ठति) arises M. takes birth or comes
out.

सूर्यः *Sūryah*, the Sun.

अस्तं *astam* (निस्तीवनं M अदर्शनं) setting, M. vanishing
i. e. in which God, the Sun is absorbed at
Pralaya.

यत्र च *yatra cha* (यस्मिन्नेव प्राणे च अहनि अहनि गच्छति M.
यस्मिन् हरी प्रलयकाले अदर्थं गच्छति) and where (in
which Prāna it daily sinks) M. In which (God
it vanishes at Pralaya.)

गच्छति *gachchhati*, goes.

तं *ta.m* (प्राणं, आत्मानं) Him (the Prana, the Self) M.
The God Hari.

सर्वे *devāḥ sarvo* अग्न्यादयोऽपिदेव, वागादयश्च अप्यार्षं, सर्वे=
विश्वे; अरः इव रश्मि नाभौ) all Devās, (whether
cosmic, as Fire &c.; or micro-cosmic, as
Speech &c.

अर्पिताः arpitāḥ (चंद्रवेदिताः स्थितिकाले M तं आश्रित्य दिवताः
are contained, are fixed (as the spokes are fixed
in the nave, so all Divinities are fixed in and
supported by that Hari, from whom arises even
Solar Logos.)

तद् उ tad u तदेवम् चर्चरन्तं ब्रह्म M. तं) Him, verily.

न na, not.

अत्येति atyeti (अतीत्य, M. अतिग्राहति) surpasses, goes
beyond.

कश्चन kaschana, (कश्चिदपि M. कोऽपि) any one.

एतदेवम् etad vai tat. This is that.

(That Brahma) from whom Sūrya arises and in whom
merges, in Him all the Gods are contained. No one can
go beyond Him. This is that.

MANTRA. 10.

यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तदन्विह ।

सृष्ट्योः स सृष्ट्युत्पत्तिरिति य इह नानेव पश्यति ॥ १०

अन्वयः—यत् यत् इह तत् अमुत्र तत् इह अनु (विभाव्यमानं) यः इह न
इह पश्यति सः सृष्ट्योः सृष्ट्युत्पत्तिरिति ॥

यत् yat, what.

एव eva, even.

इह iha, here (M. देहादिषु)

तद् tad, that.

अमुत्र amutra, there (M. वैकुण्ठादिसौख्येण ब्रह्मरूपतया आत्मा)

यत् yat, what.

अमुत्र amutra (ब्रह्मरूपमस्ति) there (as Arche-type)

तत् तद् tat anu (तदेव) that verily.

इह iha, here.

मृत्योः mrityoh (मरणाद् M. मारणाद्) from Death.

स sa, he.

मृत्युं mrityum (मरणं, पुनः पुनः जन्ममरणचक्रं M. मरणं
जनो जन्म) to death (the round of birth and
deaths) M. The death, as Tamas.

आप्नोति āpnoti (अतिपश्यते M. आप्नोति) obtains.

यः yaḥ, who.

इह iha, here.

नाना nānā, many, difference.

इव iva, as if.

पश्यति paśyati, sees.

That which is even here, the same is there; what is
is, that verily is here. From Yama he obtains mortal
ity, who beholds this here with difference.

MANTRA 11.

नस्येदमाप्तव्यमेह नानास्ति किञ्चन ।

एयोः स सुत्युक्लच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥

वयः—इदम् मनसा इव आप्तव्यं इह किञ्चन नाना न अस्ति यः इह
व पश्यति स एतयोः सुत्युक्लच्छति ॥

मनसा manasā (आचार्यागल संस्कृतेन मनसा M. मनस समर्थेन
आप्तः करणेनैव) by mind (purified by instruction
and yoga) M. by the reflective mind or antah
karana.

इव eva, alone, even.

एतद् idam, (ब्रह्मैकरसं M. एवादिषु लेशादिर्ब्रह्म एतदेव प्रत्यक्षं)
this (Homogenous Brahman), M. this (fact-

that there is no difference in essence, though the forms be different). (Brahma) or this (knowledge).

आप्तव्यं āptavyam (M. प्राप्तव्यं) can, or, may be obtained or M. known.

न na, not

इह iha (इहं) here (in the Brahman) M. (पुनरुक्तव्यं वा) M. in the Archetypal form, or in the lower plane forms.

नाना nānā (M. निम्नं) difference, many.

अस्ति asti, is

किंचन kimchana (अत्रुक्तव्यं M. पुनरुक्तव्यं) any.

मृत्योः mrityoh, from Death.

स sa, he

मृत्युं mrityum, to death..

गच्छति gachchhati, he goes.

यः इह नाना इह पश्यति yah iha nānā iva pasyati, who here difference like sees.

Even through the mind can this knowledge be obtained that there is no difference whatsoever here. From death to death he goes who beholds this here with difference.

MANTRA 12.

अङ्गुष्ठमात्रः पुनरो मध्य आत्मनि तिष्ठति ।

ईशानोभूतमध्यस्य न ततो विजुगुप्सते ।

एतद्वै तत् ॥ १२ ॥

अन्वयः—आत्मनि मध्ये भूतमध्यस्य ईशानः अङ्गुष्ठमात्रः पुनरुक्तव्यं तिष्ठति (यः वेत्ति) ततो न विजुगुप्सते एतत् वै तत् (इहं) ॥

अङ्गुष्ठमात्रः angushtha-mâtra (अङ्गुष्ठ-परिमाणः) (of the) measure of the thumb. S. The heart of every creature is of the size of its own fist (thumb). The Jiva in the causal body or auric egg (antah-karana-upâdhi) is said to have this size. M. This particular measure of the Immeasurable is given for the facility of meditation only

पुरुषः purushah (पुरुषं भवेत्पुरुषः) the Purusha (the Man or the all pervader), the Person.

ये आत्मनि madhye Âtmani (यस्मिन् M आत्मनो देहस्य बीजस्य वा मध्ये हृदये) in the midst of the self (Atman here means "body") M. In the heart (madhye = heart) of the Self or Jiva.

तिष्ठति tishtati, is, stands, stays.

ईशानः isânah &c. The same as in IV. 5.

Who so knows the Purusha, (Brahma) of the measure a thumb as dwelling in the middle of the Atma, the ruler of the Past and Future, he therefore does not fear. This is that.

MANTRA. 13.

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽप्योतिरिवाधूनकः ।

ईशानो भूतभठयस्य च एवाद्य च उ श्वः ।

एतद्वै तत् ॥ १३ ॥

अन्वयः - भूत भठयस्य ईशानः अधूनकः व्योतिरिव अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषः च अद्य (वर्तते) च उ श्वः (वर्तिष्यते) इत्येतत् तत् (तत्त्वम्) ॥

अन्वयः पुरुषः angushtha-mâtra purushah, the person of the size of a thumb.

ज्योतिः jyotih, light.

इव iva, like.

अधुनाः adhūnakaḥ (M. निर्मलः) smoke-less, M. pure.

तः भूत भव्यः (same as in the last) Lord of the Past and the Future

स sa, He.

एव eva, even.

अद्य adya (इदानीं) to-day.

स sa, He.

उ u, verily.

इवः svah, to-morrow.

The Purusha, of the measure of a thumb, like to a smokeless fire, is the Lord of the Past and Future; He is verily to-day and He will be so to-morrow.

MANTRA 14.

यथोदकन्दुर्गे वृष्टम्पर्वतेषु विधावति ।

एवं धर्मान् पृथक् पश्यस्तानेवानुविधावति ॥ १४ ॥

अन्वयः—यथा दुर्गे वृष्टं उदकं पर्वतेषु विधावति एवं धर्मान् पृथक् पश्यन् नुः तान् एव अनुविधावति ॥

यथा yathā, as.

उदकं udkam, water.

दुर्गे durge (दुर्गमे देशे, उच्चिष्ठे, उन्नते M. ऊर्ध्वभागे शिखरे) on the inaccessible (summit), mountain-ridge.

वृष्टं vrishtam (चित्तं) rained, fallen.

पर्वतेषु parvateshu (पर्वतवत्षु निम्नदेशेषु) M. reads it as (पर्वतेषु दुर्गे) in the hills (the lower mountain valleys) M. M. the rocks.

विधावति vidhāvati. (विधीर्धं बहु विधावति M. अथो विविधतया
धावति गच्छति) runs down or spreads out in
different directions.

एवं evam, thus.

धर्माद् dharmān (आत्मनो निष्ठाद् M. विष्णो र्धर्माद्) all dhar-
mas (different from the self.) M. all (Vishnu)
qualities.

वृथक् prithak (वृथमेव प्रतिवरीरं M. आत्मवादन्वितं वा भेदेन)
separate (in every body).

पश्यन् pśyan, (जानन्) seeing, knowing.

तान् tān एव eva (वरीरभेदापुनर्वर्तिनः M. भेदेनबुद्धाद्) them
even.

अनु anu (M. बहु वयंनान्तरनेव) after (seeing that.)

विधावति vi-dhāvati (तनः प्राप्नोति) runs on all sides, i. e.
gets embodied state again and again. M.
obtains the Tamas.

As water falling on an inaccessible mountain runs down
among the hills, thus, seeing qualities as separate, a man
runs after them by many ways.

MANTRA. 15.

यथोदकं शुद्धे शुद्धनासिक्तन्तादूनेषु भवति ।

एवमुनेर्विजानत आत्मा भवति गीतम् ॥ १५ ॥

अन्वयः—यथा शुद्धं उदकं शुद्धे आसिक्तं तादृक् एव भवति त्रै लोकेन एवं
एकैव) विजानतः पुनः आत्मा (तादृक् एव , भवति ॥

यथा उदकं yathā udakam, as water.

शुद्धे suddhe (प्रवर्त्ते) in the pure.

सुद्धम् *suddham* (*सुद्धम्*) pure.

आसिक्तम् *Asiktam* (*आसिक्तम्* M. *आसिक्तम्*) poured (into)

साद्रूप एव *tAdrik eva* (*एव* *एवमेव* न *अन्वया* M. *न* *तु* *तदेव*, *एव* *एवमेव*) like that (one homogenous essence, without any difference.) M. like that (but not *identically* that ; because we see that the bull of the water is increased).

भवति *bhavati*, becomes.

एवं *evam*, so.

मुनेः *muneh* (*मननशीलस्य* M. *मुनीनां*) of the sage, the thinker.

विज्ञानतः *vijñānatah* (*विज्ञानतां*) the knowing.

आत्मा *atmā* (M. *आत्मी* *पुनश्चतुर्मुखः* एवं *भवति* ॥ *अनन्तरं* *एव* *भवति*, न *तु* *तदेव* *आप्नोति*) the self (becomes four-faced *like* Vishnu, but does not become *identical* with him.)

भवति *bhavati*, becomes.

गीतम् *Gautama*, O *Gautama* ! i. e. O *Nachiketas* !

As pure water poured into pure water becomes like that O *Gautama*, so the *Atma* of the *Muni* who knows becomes like that (with *Brahma*).

VALLI V.

MANTRA. 1.

पुरमेकादशह्वारमजस्यावक्रवेतसः ।

अमुष्णाय न शोचति विमुक्तश्च विमुच्यते ।

इति ॥ १ ॥

अवक्रः—(अवक्र) अवक्रचेतसः अवक्रस्य वक्रादवक्रात् पुरं (शरीरं) अनुयाय न
वति (पुत्रवत्) पुत्रः च विमुक्तये वक्तुं ये तत् ॥

पुरं puram (शरीरं M. देहं) city (the body).

कादव-द्वारं ekādśa-dvāram (अष्टादशोपानि नाभ्यां अष्टादशोपानि सीध
विरहयेत् M. अष्टादशं चतुर्दशं नाभ्यां पुरं बाहूवये मनो
बुद्धी) eleven-gated (M. Nine in the physical
body, Manas and Buddhi making up the eleven.)

अजस्य ajaśya (ज्ञानस्य, ज्ञानादि विज्ञानादितस्य M. अवयवः)
of the unborn (of the Atman. M. of the Bhaga-
vān the Lord).

अवक्रचेतसः avakra-chetasah (अवक्र=अवक्रुष्टं, वक्रवत्, चेतः=
विज्ञानं ज्ञान, इति अवक्रचेतसः, तस्य रात्रस्यानीयस्य त्रयसः)
of the non-crooked-hearted. M. M. whose
thoughts are never crooked.

अनुयाय anuśāya (यस्य यद् पुरं तं वरनेत्यं पुरस्यानिर्णयं)
अनुयाय=यात्रा ॥ M. अवयवः संवित् तदधीनं अनुयाय=
अवयवधीनतया निहितं ज्ञानं स्यामी न बोधति) S.
having meditated (upon Him the Lord of the
city) M. having firmly settled (in his mind that
he is under the control of God) M. M. He who
approaches it.

न शोचति na śochati, he does not grieve.

विमुक्तः च विमुक्तये vimuktah cha vimuchyate (इति च विमुक्त
कृतं कामं कर्मेवमर्थैर्विमुक्तो भवति । विमुक्तश्च यद् विमुक्तये
पुरं शरीरं न बुद्धति ॥ M. देहानिमानाभावेन अवयव
अवयवतः ज्ञानस्य ज्ञानस्य प्रायेण विमुक्तोऽवरोहणीयं अवयवतः
देहादिनाम् आरुणावयवानि निरुद्धा विमुक्तये । पुत्रं विमुक्तिनाम्
भवति ॥) and freed (even while living) becomes

free (totally, after death, i. e. he is not born again.) M. M. and liberated (from all bonds of ignorance) becomes free.

Having meditated on the unborn, true minded Lord, the eleven-gated city, a man does not grieve, but becoming Jivan-mukta he is thus liberated.

MANTRA. 2.

हृत्सः शुचिषद्भुसुन्तरिक्षसद्गोता वेदिषदतिथिर्दुरीषसत्
मृषद्भुसद्भुतसद्भुतयोमसद्भुजा गोजा अतजा अद्रिज
अतम्भुहत् ॥ २ ॥

अन्वयः—(वाला) हंस शुचि सत् भुजः अन्तरिक्ष सत् गोता वेदि
सतिथिः दुरीषसत् मृषद् भुसद् भुतसद् भुतयोमसद् भुजाः गोजाः अतजा
अद्रिजाः अतम्भुहत् ॥

हंसः hamsah. Swan. S. The Goer or mover. L. Free from faults and the essence of all. (इति नञ्प्रति M. The word हंसः is a compound of ह and सः. 'Ham' is derived from the root जोडाच् स्वणि, by adding the affix भुज्. There is elision of the final syllable. The word सः is derived from सार by the elision of the final and shortening the long आ ॥ हं वादी दोषहीनवादी सत् सार सत्सत् इति हंसः) ॥

शुचिषद् suchi-shad (शुची=सुवि, चीदति=चद् M. शुची=सुवि, इति वाङ्मयः) dwelling in the Pure (sky & Air). According to Madhva शुचिषद् is formed by adding to the noun suchi the verb चद् 'to be

The affix **वसु-** is added; the **व** of **वसु** is elided, and we have **वैव**, and **व** is then changed to **व** ॥

वसुः *vasuh* (*वावसति वसार्त्त=वसुः* ॥ *M.* *वं=वरं, वु=वृक्षं, वस्य व वसुः* ॥ The *र* of *वरं* is elided) *Vasu*, who makes all to dwell. *M.* The best and the joy. *S.* The *Vāyu* or Wind.

अन्तरिक्षवसु *antariksha-sat* (*अन्तरिक्षे वीदति M.* *अन्तरिक्षः*) dwelling in the firmament. *M.* moving in the firmament or sky.

होवा *hotā*, the sacrifice. *S.* The fire *M.* The presiding diety of the senses. (*अग्निः M.* From the root *हु* *दानादानयोः* is formed *होव* by adding the affix *वृप्* ॥ *हु* *होति* *यथादि विषयात् अग्नि, अहुमवति इति, इन्द्रियादित्यः*) ॥

वेदिवसु *vedi-shat* (*वेदां वृत्तिनां वीदति M.* *वेदां प्रत्यक्षता अस्ति*) dwelling in Veda or Earth.

अतिथिः *atithih* (*सोमः M.* It is a compound of *अति* "much" and *थि* "food". *अतिथितं अन्नं यस्य सोऽतिथिः, स अतिथिः*) *guest.* *S.* *Soma M.* the rich in food: the wealthy.

दुरोवसु *durova-sat* (*दुरोवे वसथे वीदति M.* *सोमत्त्वपात्रे दुरोव वसथे तिष्ठति इति*) dwelling in the jar. Or the *Brahmana* guest dwelling in the houses. In this case, *durova* means "house."

वृषवसु *vri-shat* (*वृष वसुष्वेषु वीदति M.* *वृष अस्ति इति वृषव*) dwelling in men,

वरेवसु *vara-shat* (*वरेषु देवेषु वीदति M.* *वरादि देवेषु अस्ति*) dwelling in the *Devas* or Gods.

सत्यवत् *rita-sat* (सत्यं वाचं वचो वा वक्तिष्यं कीदृशि M. सत्ये वा
वचने वेदे वक्तिष्यं) dwelling or existing in Truth
Veda.

ज्योमद्वय vyoma-sat (ज्योति वाचायि कीदृशि M प्रकृतिः ।
जस्य जगद् इति जगद्व्यापकवाचीः ज्योमेति उपरो
dwelling or existnig in space. M. existing
Prakriti. Vyoma is the name of Shri—the
whom the whole universe is weaved (vyota).

अब्जाः atjāh (अस्तु अस्तुत्तिमकरादिरपेक्ष जायते M. अस्तुत्ति
 इति अब्जानि, तेषु आस्ते, इति अब्जः ॥ अस्तुत्तिमको
 आस्तेः क्षिप् आस्ते सकारण्य चत्वे विद्यते सत्त्वदीये च अ
 इति भवति) water-born (like conch, shells, &c.
 M. He who dwells or exists in the water-
 creatures.

जायः *gojāh* (नवि वृषिणा श्रीहिवगदिकेव जायते M. जातिषु जायते) *Cow-born. S. Earth-born* (wheat etc.). M. He who exists in the cow-bo-

वृत्तजाः *ritajāḥ* (यथाङ्गद्वयेन जायते M. ज्ञतेषु जगन्तं प्राप्तेषु
इति वाच्यतेषु जायानि ज्ञानादीनि सत्र जायते) *Tn*
born. S. born of sacrificial part. M. He
dwells in the wisdom etc. of the liberated.

अद्रिजाः adrija (पर्वतस्थो नद्यादिस्थेव जायते M. अद्रिपु ।
जायते) Mountain-born. Rivers etc. born
mountains, M. He who is in the moun
born.

सत्यं ritam (अस्तित्वव्यवस्थाः M. मुख्यतः वेदप्रमाण
Truth M. That which is principally established
by the Vedas.

बृहत् Brihat (बृहत् बृहदारण्यकम् M. प्रचंडब्रह्मम्) The Great.

It dwells as Humsa in the pure heaven, as Vasu in the Antariksha, as the sacrificer it dwells near the as a guest it dwells in the houses: (or vessels of food.), as in men, it dwells in the Gods, it lives in Truth, it is in space; it is (as the fish) in the waters, (as the plants that grow on earth, it is the knowledge that the Vedas), and like the rivers that come from the mountain. It is the Great Truth.

MANTRA. 3.

अर्ध्वप्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति ।

अधो धामनमासीनं विश्वेदेवा उपासते ॥ ३ ॥

अधो—(अधः) प्राणं उर्ध्वं उन्नयति अपानं प्रत्यक् अस्वति मध्ये आसीनं तं) विश्वेदेवाः उपासते ॥

अर्ध्वे Ūrdhvam (उर्ध्वम् M. ऊर्ध्वं गतिमसदा मेरयति) up (above the heart.)

प्राणं prāṇam (प्राणवृत्तिं वायुं M. प्राणवायुं) Prāṇa-vāyu.

यति unnayati (ऊर्ध्वं नयति M. मेरयति) sends up, takes up.

पानं apānam, the Apāna-vayu.

स्य pratyag (अधः) down, or back.

स्यति asyati (क्षिपति M. मेरयति) throws, sends.

अधो madhye (उदरगुह्यरीकाकाशे M. इदि) in the middle. S. in the ether of the lotus of the heart. M. In the heart.

वामनं Vāmanam (वामनमीश), the dwarf, S. The ad
M. The Person of the size of the thumb
tioned above.

आसीनं Asinam, sitting or is seated.

विश्वे visve (वसु) all.

देवाः devāḥ, Gods S. The senses like sight.

उपासते upāsate, worship.

He leads the Prāṇa upwards, He throws Apāṇa do
the midst of the body sits this adorable one, and
Gods sit round Him.

MANTRA 4.

अस्य विस्रंसमानस्य शरीरस्यस्य देहिनः ।

देहाद्विमुच्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते ।

एतद्वै तत् ॥ ४ ॥

अन्वयः—अस्य शरीरस्यस्य देहिनः विस्रंसमानस्य देहाद् विमुच्य
मानस्य किं परिशिष्यते तत् वै तत् ॥

अस्य asya (शरीरस्यस्य आत्मनः) of this

विस्रंसमानस्य vi-sraṁsamānasya (अवस्रंसमानस्य अंशमानस्य)
देहं त्यजन्तः), being torn away, leaving the
body.

शरीरस्यस्य sarīrasthāsyā, of the dweller in the body

देहिनः dehinah (देहवतः) of the embodied.

देहाद् dehāt (M. हृत्तदेहाद्) from the (subtle) bo

विमुच्यमानस्य vi-mūchyamānasya, being freed.

किमत्र परिशिष्यते kim atra pariśiṣhyate, what
here.

it remains when this soul, the dweller in the body,
and is freed also from the subtle body? That is

MANTRA. 5.

नाशेन नापानेन मर्त्यो जीवति कश्चन ।

तेषु तु जीवन्ति यस्मिन्नेतायुषाश्रितौ ॥ ५ ॥

—कश्चन मर्त्यः न नाशेन जीवति न अपानेन जीवति इत्येव तु त्वं
केन हतो प्राणापानौ) उपाश्रितौ ॥

na prāṇena, not by Prāṇa.

na apāṇena, not by Apāṇa.

martyaḥ (मर्त्यः) the mortal.

jīvati, lives.

kaśchana, any one.

itarena (इतराणां विनाशेन) by the other.

tu, but.

jīvanti, they live.

yaśmin, in whom.

etau, both these (Prāṇa and Apāṇa).

upāśritaū. M. M. repose.

Prāṇa, not by Apāṇa does any mortal exist, but
do they live, on whom both these depend.

MANTRA. 6.

इदम्प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्म सनातनं ।

मरणं प्राप्य आत्मा भवति गीतम् ॥ ६ ॥

उवाच—इत्थं वदं वदामस्ते पुनः, ब्रह्म ते प्रवक्ष्यामि ते मौन्यं आत्मनः
प्राप्य च कृत्वा भवति (तथा शृणु) ।

इत्थं hanta, well then.

ते te, to thee (शृणु)

इदं idam, this.

प्रवक्ष्यामि pra-vakshyāmi, I shall tell.

गुह्यं guhyam, (गोप्यं) mystery.

ब्रह्म Brahma, the Brahman.

सनातनं sanātanam, (विरचनं) the old, the ancient.

यथा yathā, how.

च cha, (not in Madhva) and.

मरणं maraṇam, Death. T. S. अनरणं = death-less-ness

प्राप्य prāpya, reaching.

आत्मा Atmā, the Atmā or M. The Jivātma.

भवति bhavati, becomes.

गौतम Gautama, O Gautamā.

Madhva: आत्मा जीवाः, मरणं प्राप्य यथा भवति अ
स्यानि जीवेव वेदव्यापनाय इत्यर्थः ॥ Atmā means I
I shall tell thee also how the Atma falls
the state of Jiva i.e. how it reaches its
condition. This shows that there is differ
between the Jiva and the God.

And now this mysterious ancient Brahma I shall tell
thee, so that by reaching deathlessness, he becomes A
(alone) O Gautama.

MANTRA. 7.

योनिरन्ये प्रपद्यन्ते शरीरस्याय देहिनिः ।

कृपायुवन्येऽनुसंयन्ति यथा कर्मे यथा मृतम् ॥ १ ।

भवतः—कस्मै देहिनाः यथाकर्तव्याभुतं प्रसीरयन्त यानि प्रपद्यन्ते कस्मै
अनुसंयन्ति ।

यानि yonim, (योनिद्वारं शुक्रबीजसंनिताः सन्तः) womb.

कस्मै anye (केचिद् विद्यावन्तः ब्रह्माः M. केचन) some.

प्रपद्यन्ते pra-padyante (प्रविशन्ति M. प्राप्नुवन्ति) enter.
obtain.

प्रत्यय saritraya (प्रसीरयन्तः M. प्रसीरयन्त्यः) in
order to have a body ; for the purpose of becom-
ing incarnated.

देहिनाः dehinaḥ (देहवन्तः M. देहधारकयोग्याः) embodied
ones M. when ready to become embodied.

व्याप्तुं sthānum (बुद्धादिस्वावर भावं M. स्वावरदेहं) immove-
able, inorganic body or matter, Sthanum : a
stone, an epithet of Shiva, denoting the qualities
of calmness and fixity.

कस्मै anye, others. (देहिनाः), who are evil doers.

अनुसंयन्ति anu-sam-yanti, go into.

कर्मे yathā karma (यद् यस्य कर्म तद् यथा कर्म, यै बीजुषं कर्मेण
जन्तानि कृतं तद्वयेन हस्येतद्) according to karma
(actions done on the Physical Plane)

मुक्तं yathā smṛtam, (यादृच्छं च विद्यानमुपार्जितं M. यत् यत्
विद्याकर्मानन्ति क्रमेण) according to their knowledge
(energy set free on the mental plane).

*the souls, ready for birth, go into the womb to obtain
others enter Sthānum, according to their karma
according to their knowledge.*

MANTRA. 8.

य एष सुषेपु जागर्ति कानं कानं पुरुषो निर्मिमाहः
 तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवाद्यतमुच्यते
 तस्मिंस्त्रीकाः श्रिताः सृष्ट्वै तदु नात्येति कश्चन ।
 एतद्वै तत् ॥ ८ ॥

अर्थः—यः कानं कानं निर्मिमाहः इवः पुरुषः सुषेपु जागर्ति तद् एव शुक्रं
 तद् ब्रह्म तत् एव सृष्टुं शक्नोति । तस्मिन् सृष्ट्वै तदु नात्येति कश्चन ।
 अत्येति तत् वै एतद् ॥

यः yah who,

एष esha, this (Person or God).

सुषेपु supteshu (प्राणादिषु M. जीवेषु) when (they the
 Prāṇas or the Jīvas are) asleep.

जागर्ति jāgarti, is awake (does not sleep, but watches
 over us, as a Mother on her child)

कानं कानं kām nam kāmam (तं तन्निमित्तं स्थापयै M. स्थापयितुम्
 or कान्तिनां स्थापनं पदार्थं ज्ञातं) one desired object
 after another. M. according to His Desire.

पुरुषः puruṣah, the Person.

निर्मिमाहः nirmināh (निष्पादयन् M. उत्पादयन्) creatio
 shaping.

तद् tat, That.

एव eva, indeed.

शुक्रं sukram, (शुक्लं, शुद्धं M. चोदरहितं) White, Bright
 Pure M. Free from sorrow.

तद् tat, That.

ब्रह्म Brahma. The Brahman.

तद् एव tad eva, that indeed.

अमृतं amritam (अक्षिनाथी M. अनमृतं) Immortal, undestructible, unchanging.

उच्यते uchyate (सर्वशास्त्रेषु M. वेदादिषु or प्राज्ञैः) is said or called (in all scriptures or by all wise men.)

तस्मिन् tasmin, in Him.

लोकैः lokâh, the worlds.

अन्तः Sritâh, (आन्विताः) contained.

सर्वे sarve, all.

तद् उ tad u, That indeed.

अत्येति na aty-eti, does not go beyond.

कश्चन kaschana, any one.

This Purusha who is awake in those that sleep, and who is (all objects) as a desire, that indeed is the pure one, indeed is Brahma, immortal he is called. In him all is contained. This is That. Him verily nothing beyond.

MANTRA. 9.

अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो
बहिश्च ॥ ९ ॥

[अग्नयः—यथा एकः अग्निः भुवनं प्रविष्टः रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः बभूव ।

प्राप्ता एकः सर्वभूतान्तः (प्रविष्टः) बहिश्च रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः

अग्निः agnih, The (Celestial) Fire. The conscious Fire-God in heaven and His reflections in the unconscious material fires of the physical plane.

यथा yathâ, as.

एकः ekah, one.

भुवनं bhuvanam (जगत् लोकः, त) the world.

प्रविष्टः pravishṭah (अनुप्रविष्टः) entered.

रूपं रूपं rūpam rūpam, in each form.

प्रतिरूपं prati-rūpam, (प्रतिबिम्बः) counter-form or reflection

बभूव babhūva, became.

एकः ekah, one.

तथा tathâ, so.

सर्व-भूतान्तरात्मा sarva-bhūt-ântarâtmâ (सर्वेषां भूतानां अन्तर्गत आत्मा)
अतिदूषणत्वात् M. सर्वजीवानुप्रविष्टः भगवान् एकः स्वतंत्रः न
अन्यः) the Inner Self of all creatures.

रूपं रूपं प्रतिरूपः rūpam rūpam prati-rūpah, for every form, its
counter-form.

बहिः च bahiḥ cha, (एवेन अविकृतेन रूपेण आकाशवत् M. अस्य
भगवतः रूपं रूपं प्रति प्रतिरूपः प्रतिबिम्बो बभूव जीवः) and
out or without (i. e. Brahman assumes the form
of every object that it enters, yet is without
them). M. बिम्बस्वरूपाद् बहिर्भूतत्वं न तत्स्वरूपात्मा i. e.
out side of the reflected form It does not
become one identically.

As the one Agni enters every form ; in the world and be-
comes like that form, so the one inner soul of all beings
entering every form becomes of that form, but is still out-
side it

MANTRA 10.

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।
एकस्थिताः सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो
बहिर्बभूव ॥ १० ॥

अन्वयः—यथा एकः वायुः सुवनं प्रविष्टः रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः बभूव
तथा एकः आत्मा सर्वभूतान्तः बभूव रूपं रूपं (प्रति) प्रतिरूपः (बभूव)

वायुः vāyuh, The Vayu.

As the one Vayu enters every form in the world, and becomes *like* that form, so the one inner soul of all beings, entering every form becomes of that form, but *is still* outside it.

MANTRA. 11.

सूर्यो यथा सठर्वलोकस्य चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुषैर्वाह्यदेवैः ।
एकस्तथा सठर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन
बाह्यः ॥ ११ ॥

अन्वयः—सर्वस्य लोकस्य चक्षुः सूर्यः चाक्षुषैः बाह्यदेवैः यथा न लिप्यते ।
एक दुःखेन बाह्यः एकः सर्वभूतान्तरात्मा तथा (देवैः) न लिप्यते । अथवा
एकः एकः सर्वभूतान्तरात्मा तथा लोक दुःखेन न लिप्यते ॥

सूर्यः sūryah, the sun.

यथा yathâ, as.

सर्वलोकस्य sarva-lokasya, of all worlds.

चक्षुः chakshuh, the eye. M. The eye is of two sorts
—the external and the internal. The external
is material and inert. The internal is living
and conscious, as it has for its presiding diety
the Sūrya.

न na, not.

लिप्यते lipyate, is contaminated or besmirched.

चाक्षुषैः chākshushaiḥ (अयुषादिदर्शननिमित्तैः आध्यात्मिकैः पाव
देवैः, बाह्यैश्च अयुषादिसंस्पर्शदेवैः M. बह्व्यवधिभिः)

relating to the eyes. (The impurities which the eye sees.)

बाह्यदोषैः bāhya-doshaiḥ, external impurities.

एकः तथा सर्वभूतान्तरात्मा ekaḥ tathā sarva-bhūtāntarātmah, so one is the Inner Self of all creatures.

न लिप्यते na lipyate, is not contaminated.

लोकदुःखेन loka-duḥkheṇa, by the world-sorrow.

बाह्यः bāhyaḥ, (being) without.

As the one Sūrya, the eye of all the worlds, is not affected by the external faults contained in the objects of sight (by his rays falling on them), so the one inner-soul of all is not affected by external sorrow of the world, being outside it.

MANTRA 12.

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपम्बहुधा यः करोति ।
तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतमेत-
रेषाम् ॥ १२ ॥

अन्वयः—यः एकः वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा करोति आत्मस्थं तं ये धीराः अनुपश्यन्ति तेषां शाश्वतं सुखं (भवति) इतरेषां न (भवति)

एकः ekaḥ, one. (S. सहि परमेश्वरः सर्वगतः स्वतन्त्र एको न तद् समोऽन्यधिको वा अन्योऽस्ति ॥ M. एक पदोक्तं स्वातंत्र्यं व्यञ्जयन् एकस्य नामा जीवनिर्गुणत्वं कथं इति धोऽयं बहु रूपं स्वीकृत्वा निराह ॥ S. Verily that Supreme God is all pervading, self dependent and One, there is no one else who is either equal to Him or greater than He. M. The word "One" indicates that He is self dependent. How can one God control and rule infinite number and variety of Jīvas.

To this, the answer is given in this verse. i.e. the God assumes infinite forms in order to govern infinite worlds and Jīvas.)

वशीः vasiḥ (सर्वं हि अस्य जगद्वशे वर्तते M.) the controller, the Ruler.

सर्व-भूतान्तरात्मा sarva-bhūt-āntar-ātma, the Inner self of all creatures.

एकं रूपं ekam rūpam (एकमेव सत् एकरूपं आत्मानं विशुद्ध-विज्ञान-रूपं) one form (which is one essence, pure intelligence.)

बहुधा bahudhā (नामरूपादि अशुद्ध-रूपाभिभेदवशेन बहुधा अनेक-प्रकारं) manifold (according to differences of name and form.)

यः yaḥ, who.

करोति karoti, does, makes.

तं tam, Him.

आत्मस्थं ātmastham (स्वयरीरहृदयाकाशे बुद्धौ चैतन्याकारेण अभि-व्यक्तं) seated-in-the-self (placed in one's own heart, in the Buddhi).

ये ye, who (free from out-going tendencies.)

अनुपश्यन्ति anu-pasyanti (अनुभवन्ति) see, experience, perceive.

धीराः dhīrāḥ, the wise (विवेकिनः)

तेषां teshām (तेष्वेश्वरभूतानां) theirs.

सुखं शाश्वतं sukham śāśvatam (निःस्पृहं आत्मानन्दसद्वत् सुखं) eternal happiness (the bliss of the self).

न इतरेषां na itareṣāṃ (न अविवेकिनां) not of others.

He is one, the ruler, the inner self of all creatures, who makes (his) one form manifold; those tranquil minded ones who see him seated in the *mahat-atma*, eternal happiness is for them and not for others.

MANTRA. 13.

नित्योऽनित्यानाञ्चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विद-
धाति कामान् । तन्मात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां
शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥ १३ ॥

अन्वयः—अनित्यानां नित्यः चेतनानां चेतनः यः एकः बहूनां कामान्
विदधाति आत्मस्थं तं ये धीराः अनुपश्यन्ति तेषां शाश्वती शान्तिः (भवति)
इतरेषां न (भवति) ॥

नित्यः *nityah* (अविनाशी) eternal.

अनित्यानां *anityânâm* (विनाशिनः) among the transient. Or
नेतव्यः विद्यानाम् *nityah nityânâm* (M. नित्यानां बहूनां नित्यः अति-
शयेन नित्यः) the Eternal among the Eternals.

चेतनः *chetanaḥ*, चेतनानां *chetanânâm* (चेतयितृणां ब्रह्मादीनां
प्राणिनां आत्मचेतन्यनिमित्तमेव चेतयितृत्वं M. चेतनानां चेतनः
= मुख्य चेतनः, अन्ये चेतनाभावाः तदधीनाः) the Thinker
among all thinkers, or the Highest consciousness
among all consciousnesses. (like Brâhmâ &c.)

एकः *ekah*, the One.

बहूनां *bahûnâm* (अनेकेषां M. चेतनानां) of many (conci-
ousnesses.)

यः *yah*, who

विदधाति कामान् *vidadhâti kâman*, fulfils the desires. (संसारिणां
कर्मानुष्ठानं कामान् कर्तव्यतानि स्वाप्नुयन्निमित्तान् कामान् यः
प्रवच्छति)

तं आत्मस्थं वे अनुपश्यन्तिभीराः tam ātmastham ye anupasyanti
dhirāḥ, The wise who perceive him within
themselves.

तेषां teshām, to them.

शान्तिः śāntiḥ (उपरतिः M. सुखं) peace, happiness.

शाश्वती śāśvatī (नित्या) eternal.

न इतरेषां na itareshām, not to others.

The eternal among the eternal, the consciousness among
all consciousnesses, the one among many, who bestows the
fruits of Karmas, the tranquil-minded ones who see him
seated in the *mahat*-Atma, eternal happiness is for them and
not for others.

MANTRA. 14.

तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यपरमं सुखम् ।

कथं तद्विजानीयां किमु भाति बिभाति वा ॥ १४ ॥

अथवाः—(यत्) अनिर्देश्यं परमं सुखं तत् एतत् इति (उभाः) मन्यन्ते
ए किम् उ भाति वा न बिभाति कथं नु विजानीयात् ॥

तत् tat, that (आत्म विज्ञानं M. गुह्यं ब्रह्म) S. Self-know-
ledge M. Mystery of Brahman.

एतद् etad, this (M. रहस्यं)

इति iti.

मन्यन्ते manyante, they think.

अनिर्देश्यं anirdesyam (निर्दिष्टं अशक्यं M. इदम् इत्थं इति निर्दिष्टं
अशक्यं) indescribable, undefinable, inexplicable.

परमं सुखं paramam sukham (प्रकृतं सुखं M. निर्देश्य परमसुखालम्बं)
supreme happiness. M. The wise think Him as
the Indescribable essence of the highest happi-

ness—that Brahman which is in one aspect, Mystery, and in the other the All form—between the unknown and the known lies the third aspect of Brahman—the Supreme bliss.

कथं katham nu (केन प्रकारेण) M. In what way.

तद् tad, that.

विज्ञानीयां vijāniyām, can I know (M. How can I know the Bliss aspect of Brahman without His grace
नगवद् रूपं कथं विज्ञानीयां तत् प्रसादं श्रुते)

किम् उ kim u, does it verily or indeed.

भाति bhāti (दीप्यते) shine forth (and illumine others).

न भाति वा na bhāti vā, or does it not shine forth: i. e. can it be known by our Buddhi or not?
“How can I know that Indescribable high happiness.”

or

विभाति वा vi-bhāti vā, or is it lighted (by some other light)

“This is that”—so say *the wise*: how may I know the supreme bliss, not to be defined; is it manifest or is it manifest.

MANTRA. 15.

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकमेवा विद्युतो भाति
कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति सर्व्वान्तस्य भा
सर्व्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥

अन्वयः—तत्र सूर्यः न भाति न चन्द्रतारकं (भाति) इत्याः विद्युतः न
अयं अग्निः कुतः (आश्वाद) भान्तं सर्व्वं अनु सर्व्वं भाति सर्व्वं सर्व्वं तस्य
विभाति ॥

- न na, not.
 तत्र tatra, there (तस्मिन् स्वात्मभूते ब्रह्मणि M. तत् पदोक्तं
 आनाथं प्रार्थिते वस्तुनि)
 सूर्यः sūryah, the sun,
 भाति bhāti (प्रकाशयति M. भासयति) shines, reveals,
 manifests.
 न na, not.
 चन्द्र-तारकं chandra-tārkam, the moon and stars.
 इवाः विद्युतः भान्ति na imāḥ vidyutah bhānti, not these
 lightnings reveal (or shine.)
 कः अयम् अग्निः kutaḥ ayam agniḥ, how this fire?
 एव भान्तं tam eva bhāntam (परमेश्वरं दीप्यमानं M. तमेव भान्तमनु =
 तद्भानं अनुसरय) S. when verily he shines, M.
 following after His shining forth.
 अनु-भाति anu-bhāti M. भाति (anu is taken with the pre-
 ceding clause) S. अनुदीप्यते shine after Him (not
 by their own light, but by His light.)
 सर्वं sarvam, all (Sun and other stars &c.)
 तस्य tasya, His.
 भासा bhāsā, (दीप्यया) by (His) light.
 सर्वं sarvam, all.
 इदम् idam, this (sun &c.)
 विभाति vi-bhātī, is lighted.

There the sun does not shine, nor the moon and stars,
 e these lightnings do not play, how then this fire ? When
 is manifest, all is manifested after Him, by His mani-
 ation all this world becomes manifest.

ऊर्ध्वमूलोऽवाक्शाख एषोऽश्वत्थः सनातनः ।
 तदेव शुक्रन्तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ।
 तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सठर्थे तदु नात्येति कश्चन ।
 एतद्वै तत् ॥ १ ॥

अन्वयः—एषः ऊर्ध्व मूलः अवाक्शाखा सनातनः अश्वत्थः । तत् एव ।
 तत् ब्रह्म तत् एव अमृतं उच्यते । तस्मिन् षष्ठे लोकाः श्रिताः तत् उ च कदा
 कल्पेति तत् वै एतत् ॥

ऊर्ध्वमूलः úrdhva-mūlah (ऊर्ध्वं मूलं यत् तद्विष्णोः परमं पदगतं
 सोऽयमव्यक्तादिस्थावरान्तः संसारवृक्षः M. ऊर्ध्वं चर्वोऽधोमग्न
 मूलं वृक्षमूलं ध्रुतलनिव मूलं यस्य जगदाख्य वृक्षस्य स ऊर्ध्वमूलः
 above-rooted. M. M. whose roots grow upward
 M. That world-tree whose root is in "Urdhv
 or High God.

अवाक्-शाखः avāk-sākhaḥ S. स्वर्गनरकतिर्यक् प्रेतादिभिः शाखा
 (M. अर्वाङ्गः अक्षमाः देवाः शाखाः यस्य कसौ) do
 branched. M. M. whose branches grow down-
 wards M. Whose branches are the Lower De
 (arvāk Lower hierarchy.)

एषः eshaḥ (संसार वृक्षः M. प्रणाव प्रमितो जनदाख्योऽश्वत्थ
 this.

अश्वत्थः asvatthaḥ (अश्वत्थवत् कानकवर्णवतेरितनिरव्य प्रम
 स्वभावः M. अश्वत्थवत्परिवस्थितः । आशुगन्धित्वाद् अ
 हरिः ॥ अश्वत्थ is formed by adding the affix
 the root वा "to blow" preceded by the upap
 आशु 'quick' आशु+वा+क (क)=अश्वत्थ (the "

shortened.) अश्वः अश्वत्थं तिष्ठति or अश्वस्य यद् अश्वं
= अश्वरायः) the Fig-tree M. that which stands
firm like the Fig-tree. Or अश्वराय may mean "the
abode of God or the food of God". अश्व means
then "He who goes very quickly" i. e. the
all-pervading God : and अ is the elided form of
स्था "to stand" or य "food."

वनातनः sanātanaḥ (चिरंमदृशः M. मबाहृतोऽनादि) ancient.
M. Beginningless as a current. The current of
creation has no beginning.

तद् एव tad eva, that verily or indeed. S. That root of
the world tree.

शुक्रं sukram (शुभ्रं, शुद्धं) Bright, Pure, Free from
sorrow.

तद् ब्रह्म tad Brahma, that is Brahman.

तद् एव tad eva, that indeed.

अमृतं amritam (अविनाश स्वभावं) Immortal.

उच्यते uchyate (कथ्यते वक्ष्यत्वात्) is said.

लोकाः क्विताः सर्वे तद् स न अस्तीति कथ्यते ॥ same as in V. 8.

With roots above and branches below, this (manifested
na) is as an ancient ashvattha tree, that indeed is the
one, that is Brahman, that indeed is called immortal.

all worlds are contained, Him verily nothing goes
beyond.

is is that.

MANTRA. 2.

देदं किञ्च जगत्सठर्षं प्राण एजति निःसृतम् ।

इद्भयं वज्रमुद्यतं य एतद्विदुरमुतास्ते भवन्ति ॥ २ ॥

अवयवः—यत् इदं किञ्च सर्वं जगत् निःसृतं प्राणे (ब्रह्मणि) एजति
प्राणः) उद्यतं वज्रं महद् भयम् ये एतद् विदुः ते अमृताः भवन्ति ॥

यत् yat, what.

इदं idam, this.

किञ्च kimcha, so-ever.

जगत् jagat, world.

सर्वं sarvam, whole, all.

प्राणे prāṇe (परस्मिन् ब्रह्मणि M. प्राणाख्ये हरी स्थितं) in
Prāṇa (in the Supreme Brahman M. in
God Hari.)

एजति ejati (कल्पते) trembles or यत् प्रेरणया धेयते वा
(by His direction.)

निःसृतं nih-sritam (निर्गतं M. प्राणात् निःसृतं) gone for
M. All this world is contained in the Prāṇa
comes out of Prāṇa—from whom this universe
trembles as if in fear, or works under his
command.

महद् भयं mahat bhayam (महत् तद्भयं च, M. महद्भयम्
great terror, reverence, awe. S. Great and ter-
rible M. giver of great terror.

वज्रं उद्यतं vajram udyatam (उद्यतमिव वज्रं M. वज्रवत् वा
उद्यतं = उत्कृष्टं यत्नवन्तं) thunder-bolt raised M.
drawn sword S. the thunder-bolt, as if on
point of being hurled. M. The great give
terror, like the thunder-bolt. He takes
as a separate word meaning "ever active."

ये एतद् विदुः yah etad viduh, who know this (Brahman.)

अमृताः amritāḥ (अमरत्वप्राप्ताः M. पुण्याः) Immortal, M.

ते भवन्ति te bhavanti, they become.

M. another reading is **मातः** That from whom has come out *Prâna*, as well as all this universe, in whom they all *tremble* or carry on their functions. Or that from whom the whole world has come out, and on whom that *Prâna* (*Brahman*) re-acts.

Whatever is in this world, the whole moves in the *Prana* comes from it. It is like a mighty reverence, like an ed thunder-bolt, they who know this, they verily are immortal.

MANTRA. 3.

तयादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।

तयादिन्द्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ३ ॥

शब्दः—अस्य भयाद् अग्निः तपति (अस्व) भयात् सूर्यः तपति (अस्व)
इन्द्रः च वायुः च पञ्चमः मृत्युः धावति ॥

भयात् bhayât (भोत्या) from terror, awe, reverence.

अस्य asya (परमेश्वरस्य) of Him (the supreme God.)

तपति agnih tapati, the fire burns.

तपति सूर्यः bhayât tapati sūrya, from awe the sun shines.

इन्द्रः च वायुः च मृत्युः धावति पञ्चमः bhayât Indrah cha vāyuh
cha Mrityuh dhāvati panchamah, from awe
Indra and Vāyu, and Mrityu the fifth runs.
M. धावति (स्वकार्येषु व्याप्रियते) M. translates dhāvati
as “engage in their respective works” such as
causing rain &c.

in reverence of Him Agni burns, from reverence of
sūrya shines, from reverence of Him, Indra (rains),
blows), and Mrityu runs (to work) as fifth.

MANTRA 4.

इह चेदशकद्बोद्धुम्प्राक् शरीरस्य विस्त्रसः ।

ततः स्वर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥

अन्वयः—इह (जीवन्) शरीरस्य विस्त्रसः प्राक् बोद्धुं अशक्तः ।
शरीरत्वाय स्वर्गेषु लोकेषु (विद्वान्नेषु एतस्य अनादरेष्वपि) कल्पते (कृतो
भवति) ॥

इह iha, (जीवन्नेव M. अनुप्यदेहे) here (while alive
on this physical plane or M. while having
human dense body.)

चेत् chet, if (यदि)

अशक्तः asakat, (शक्नोति M. शक्तः) is able or became able

बोद्धुं boddhum, (अवगन्तुं) to understand.

प्राक् प्राक् शरीरस्य विस्त्रसः sarīrasya visrasah (पूर्वं शरीर
अवसंसृतात् पतनात्, संसार बन्धनाद् विमुच्यते । न
अशक्तः बोद्धुं ततोऽनवबोधोपात् स्वर्गेषु सुख्यन्ते तेषु स्वर्ग
जालिनः पृथिव्यादयः लोकाः, तेषु शरीरं वृद्धाति) before
(S. If a man is able to understand Brahma
then even before the decay of his body, he
liberated. If he is not able to understand
then he has to take body again in the created
worlds.)

शरीरस्य विस्त्रसः sarīrasya visrasah, (M. भौतिकदेशस्य विस्त्रसः
तनावस्थानात् प्राक्बोद्धुं अशक्तः) the falling away
of body (the dense).

ततः tatah, then.

स्वर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते svargeshu lokeshu sarīratvā
kalpate, (M. वैकुण्ठादिषु अप्राकृतविदात्मन्दात्मकदेशवत्
कल्पते शुद्धो भवति इति यावत्) in Heaven world
(like Vaikuntha &c.) he is born in order

take a body (which is im-material, and consists of the bliss and intelligence)—i.e. He takes an undecaying *Spiritual* body in the Heaven-worlds. S. reads **एनेषु** and not **स्वनेषु**, **एनेषु** means "in the created world" Shankara's meaning is given above.

If a man here is able to understand Him (Brahma), before disintegration of the body, then in the lokas of the self-ligent One he obtains an (a-prakritic) form.

MANTRA. 5.

यथाऽऽदर्शे तथाऽऽत्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृलोके ।
यथाप्सु परीव दहृये तथा गन्धर्वलोके छायातपयोरिव
ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥

अन्वयः—यथा आदर्शे (दहृये) तथा आत्मनि (दहृये) यथा स्वप्ने (दहृये)
पितृलोके (दहृये) यथा अप्सु परिदहृये इव तथा गन्धर्वलोके (दहृये)
के छायातपयोरिव (दहृये) ॥

यथा yathâ, as

आदर्शे âdarse, in the mirror (यथा आदर्शे प्रतिबिम्बभूतमात्मानं
पश्यति लोकोऽव्यस्तविबिक्तं M. आदर्शे दर्पणे मुखं यथा दृश्यते
चम्यक् तथा चानदृष्टिनिः दृश्यते) M. as the face is seen
fully reflected in the mirror, so the Brahman is
seen completely reflected in the Atman.

तथा tathâ, so

आत्मनि âtmani, (स्वबुद्धौ आदर्शवत् निर्मलीभूतायां विबिक्तं आत्मनो
दर्शनं भवति M. आत्मनि जीवे अवस्थितो भगवान्) In
the Atman, S. In the Buddhi M. In the
Jivâtman.

यथा स्वप्ने yathâ svapne, (अविबिक्तं जाग्रद् वाचनोद्भूतं M. यथा स्वप्ने चतुर्थो दृश्यते, न संपद्यते) as in dream (S. not fully, not completely.)

तथा पितृलोके tathâ Pitri-loke, so in the world of the Father (अविबिक्तमेव दर्शनमात्मनः कर्मफलपभोगां सकृत्वात् M. S. there is not complete realisation, because there is the experiencing of the fruits of one's actions.

यथा अप्सु yathâ apsu, as in waters (अविभक्तावयवमात्मनः परीच दृश्ये or दृश्यते pariva dadrise or drisyate, (परिदृश्यते इव न M. परीच=सम्पन् इव प्रतिपुखादिकं दृश्यते) as if full seen, as if seen in all parts, face &c.

तथा गन्धर्वलोके tathâ Gandharva-loke, so in Gandharva world (अविबिक्तमेव दर्शनं आत्मनः M. किञ्चित् स्पष्टतया दृश्यते छाया-आतपयोः इव ब्रह्मलोके chhâyâ âtpayoh iva Brahma-loke like shadow and light in the Brahma-world light and its reflection (अत्यन्तविबिक्तं ब्रह्मत्वं इवेकस्मिन् ॥ स च दुर्बलाप्यः ; तस्माद् आत्मदर्शनाय हर्षेण कर्त्तव्यः M. छायातपमिश्रितं प्रदेशे यस्तु यथाहनि दृष्टं दृश्यते तथा हरिः दृश्यते)

As a reflection in the mirror, so in the Atman is Brahm to be seen, as one sees in dream so in the Pitri loka, as waters completely visible, so in the Gandharva loka; in the Brahma loka, as light and its reflection.

MANTRA. 6.

इन्द्रियाणाम्पृथग्भावमुदयास्तनयो च यत् ।

पृथगुत्पद्यमानानां सत्त्वा धीरो न शोचति ॥ ६ ॥

अन्वयः—यत् धीरः पृथक् उत्पद्यमानानां इन्द्रियाणां पृथक् भावं उदयास्त
न मरणा न सोचति ॥

[इन्द्रियाणां indriyāṇām (श्रोत्रादीनां) of the senses (like
ear &c.)

[पृक्-भावं prithag-bhāvam (स्वभावविलक्षणतया M. तारतम्यं)
different states or conditions.

-उदयास्तमयी udayāstamayā (उत्पत्ति-प्रलयौ जायते-त्युपावस्थापेक्षया M.
यच्च जगदुदयास्तमयी भवतः पृथक् नाना प्रकारेण उत्पद्यमानानां
इन्द्रियाणां सत्ता प्रतीत्यादिकं इति शेषः) rising and set-
ting. S. Origin and destruction, having refer-
ence to waking and sleeping state. M. This
origin and destruction of the world, takes place
in order to make the senses apprehend dif-
ferent objects.

च यत् cha yat, and what.

उत्पद्यमानानां prithak ut-padyamāṇāṇām (आकाशादिभ्यः
अत्यन्तविशुद्धात् केवलात् विस्मय आत्मस्वरूपात् M. नाना-
प्रकारेण उत्पद्यमानानां इन्द्रियाणां सत्ताप्रतीत्यादिकं इति शेषः)
produced from different origins (such as akāśha)
&c.) M. born in different ways.

मत्वा matvā, having thought over (S. ज्ञात्वा M. भगव-
दधीनं ज्ञात्वा) S knowing M. understanding that
they are under the control of God.

न सोचति dhira/ na sochati, the wise does not grieve.

S. Understanding the different states and the
rising and setting (in waking and sleep) of the
senses, that have each a different origin (such
as ear from akashā &c.), the wise does not
grieve.

M. Understanding that all these differences of condition, these, creations and destructions of worlds, these perceptions of objects by the senses which have different origins, are under the control of God, the wise does not grieve.

Knowing *all* the different conditions of the senses, the origin and destruction of *things*, and what is produced from different Sources, the wise man does not grieve.

MANTRAS. 7. 8.

इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।

सत्त्वादधि महानात्मा सहतोऽव्यक्तमुत्तमम् ॥ ७ ॥

अन्वयः—(तत्) मनः इन्द्रियेभ्यः परं, सत्त्वं मनसः उत्तमम्, महान् आत्मा सत्त्वात् अधि, अव्यक्त महतः उत्तमम् ॥

अव्यक्तात्तु परः पुरुषो व्यापकोऽलिङ्ग एव च ।

यज्ज्ञात्वा भुञ्जते जन्तुरमृतत्वञ्च गच्छति ॥ ८ ॥

अन्वयः—अस्तुः यज्ज्ञात्वा भुञ्जते असुतरत्वं च गच्छति (सः) व्यापकः स एव पुरुषः तु अव्यक्तात् परः ॥

इन्द्रियेभ्यः परं मनः indriyebhyaḥ param. manah, the Manas higher than the senses. (M. the presiding of Manas is higher than those ruling the senses. See ante 111. 10.)

मनसः सत्त्वं उत्तमं manasaḥ satvaṁ uttamam (सत्त्वं = बुद्धिः) Buddhi is higher than Manas.

सत्त्वात् अधि महान् आत्मा satvāt adhi Mahānātmā (अधि = परा) व्यापकः, अपरिच्छिन्नः) over Buddhi (as penetrating it even) is the Mahānātmā (the great-

इतः अव्यक्तं उत्तमं *mahtah avyaktam uttamam*, higher than Mahat is the *Avyakta*.

अव्यक्तात्तु परः पुरुषः *avyaktât tu parah purushah*, beyond the *Avyakta*, is the *Purusha*.

व्यापकः *vyâpakah*, (व्यापकस्यापि आकाशादेः सर्वस्य कारकत्वात् *M.* अपरिच्छिन्नः) the all-pervading (*S.* the cause even of all pervaders like *Akâsha* &c. *M.* The unbounded.

लिङ्गः एव च *alingah eva cha* (लिङ्ग्यते गम्यते येन तत् लिङ्गं बुद्ध्यादि तद्विद्यमानस्य इति अथ लिङ्गः *M.* प्राकृत-भौतिकदेह-रहितः ; without marks also, *S.* That by which a thing is understood is called "linga"; such as *Buddhi*, *Manas* &c. He who has not these is a-linga. *M.* He who has neither a *Prakritic* body nor an *Elemental* (compounded) body. (*Bodiless.*)

yam or तं *tam*, whom or Him *M.* तं refers to तारतम्यतनं ॥

ज्ञात्वा *jnâtva*, having understood (being taught by Teachers and Scriptures.)

मृत्युं जन्तुः *muchyate jantuh* (अविद्यादिबुद्धयश्चिन्मिः जीवन् एव *M.* भवपाशात्) the creature is liberated (*S.* from the bonds of Ignorance even while alive; *M.* from the toils of existence.)

तत्त्वं च गच्छति *amritatvam cha gachchhati* (पतितेऽपि शरीरे अमृतत्वं च गच्छति *M.* पुनर्जनेन मरणादिभावकम् अमृतत्वं) and goes to Immortality (*S.* after death, *M.* of non-rebirth.)

Higher than sensations is *Manas*,

Higher than *Manas* is *Buddhi*,

Higher than Buddhi is the Mahat-atma.

Higher than the Mahat is the Unmanifested.

Beyond the Unmanifested is Purusha, the all-pervading, one having no attributes, whom having comprehended the man is liberated and goes to the state of deathlessness.

MANTRA. 9.

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम् ।
हृदा मनीषा मनसाभिकृप्तो य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ।

अन्वयः—अस्य रूपं सन्दृशे न तिष्ठति कश्चन एनं चक्षुषा न पश्यति हृदा मनीषा मनसा अभिकृप्तः (आत्मा ज्ञेयः) ये एतत् (आत्मनो ब्रह्मत्वं) विदुः ते अमृताः भवन्ति ॥

न na, not.

सन्दृशे sandrise, (सन्दर्शनविषये M. सस्यक् ज्ञानाय) the object of perception. M. of complete conception or knowledge.

तिष्ठति tishthati, exists or is found or stands.

रूपं अस्य rūpam asya, His form. (His=of the Pratyagātmā man. M. His=of God the Source of all Arāṇhas, the Arche-type.)

न चक्षुषा na chakshushâ, (उपलक्षणं, चक्षुरादिकारणैः) not by eye (or any other sense organ.)

पश्यति कश्चन pasyati kascana, (उपलभते कस्मिदपि) sees any one enam, Him (the Self.)

हृदा मनीषा hridâ manîshâ, (मनीषा is Instrumental singular of the noun मनीष् (Nom. S. मनीष्ट्) मनसाः सङ्कल्पानि हृदयेष्टे नियन्तृत्वेन M. हृत शब्दोऽत्र अवल-मनन-आन-मि आदि-साधनपरः ॥ तद्विशुद्धेन मनसा । “मनीषा” = ज्ञान

भगवान्, अभिऋतुः = विषयीकृतो भवति) by the Heart of the Person who is Lord of his mind. M. By the Heart and Mind is known this Ruler of the Mind. M. takes मनोवा as Nom. S. meaning God (the Ruler of mind.)

मनसा manasā, (मननरूपेण सम्यग् दर्शनेन) by the Manas.
अभिऋतुः abhi-klirptah (अभिसमर्थितः, अभिप्रकाशितः M. विषयी-
कृतः) is revealed, is made known.

एतद् विदुः yah etad viduh, who knows this or even Him.

वृताः ते भवन्ति amritāh te bhavanti, Immortals they become.

Not as an object of perception does His form exist, not by the eye does any one see him, but by Buddhi controlling the mind, reflected in Manas, is He revealed, who thus know Him, deathless they become.

MANTRA 10.

यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ।

बुद्धिश्च न विचेष्टते तानाहुः परमाङ्गतिम् ॥ १० ॥

अन्वयः—यदा पञ्च ज्ञानानि मनसा सह अवतिष्ठन्ते बुद्धिः च न विचेष्टति
परमाङ्गतिम् आहुः विद्वांसः ॥

यदा yadā, (यस्मिन् काले) when.

पञ्च pancha, the five (qualifying ज्ञानानि i. e. the five
Jñānendriyas.)

अवतिष्ठन्ते ava-tishthante (स्वविषयेभ्यो निवर्तितानि ज्ञानानि एव
अवतिष्ठन्ते M. व्यावृत्ततया तिष्ठन्ति) remain aloof (from
their objects.)

ज्ञानानि jñānāni, (the organs of) knowledge. (ज्ञानार्थत्वाद्
ओत्रादीन्द्रियाणि M. ज्ञानसाधनानि चक्षुरादि पञ्चेन्द्रियाणि)

मनसा manasâ, (with) the Manas.

सह saha, with.

बुद्धिः buddhih, (अध्ववसायलक्षणा) the Buddhi.

न विचेष्टति na vi-cheshtati (स्व व्यापारेषु न व्याप्नियते M. विषया प्रति न प्रवर्तते) does not go towards (its objects.)

ताम् tām, that (Pratyâhâra state from seven-fold objects of consciousness) or तं Him.

आहुः âhuḥ, they say.

परमं गतिं paramâm gatiṁ, the highest goal or way (परमं साधनं ज्ञानस्य the highest means of acquiring Jñâna or Wisdom.)

When the five organs of perception and manas (remain apart from their objects), and the intellect even does not move, that they call the highest road.

MANTRA. 11.

तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरानिन्द्रियधारणाम् ।

अप्रमत्तस्तदा भवति योगो हि प्रभवाप्ययौ ॥ ११ ॥

अन्वयः—तां स्थिरां इन्द्रियधारणां योगं इति मन्यन्ते तदा अप्रमत्तः भवति योगः हि प्रभवाप्ययौ ॥

तां tām, (तदवस्थां) that (state.)

योगं yogam, the Yoga.

इति iti,

मन्यन्ते manyante, (प्राप्ताः) they hold.

स्थिराम् sthirâm (अचलां M. अचंचलां) steady (unmoved).

इन्द्रिय-धारणाम् indriya-dhâranâm, (वाह्यान्तः करणानां धारणं M. इन्द्रियाणां विषयेभ्यो व्यावर्तनेन मनवद्विषये अचंचलां धारणाम्)

नेव ध्यानसमाधि लक्षणेभ्यः) the restraint of the senses.

अप्रमत्तः *apramattah*, (प्रमादवर्जितः, समाधानं प्रति नित्यं यत्नवान्, M. भगवत् ज्ञान्येव भवति) not heed-less or negligent. M. becomes knower of God.

तदा *tadâ*, then.

भवति *bhavati*, he becomes.

योगः हि *yogah hi* (यस्मात् योगः) because Yoga (is).

प्रभवोपपत्तौ *prabhavâ pyayau*, (उपजनापायघर्भकः M. उत्पत्ति विनाशौ) origination and destruction.

That they hold to be Yoga, which is the firm restraint of the senses. Then one becomes not heedless, for Yoga is the origin and destruction (of all things.)

MANTRA 12.

नैव वाचा न मनसा प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा ।

अस्तीति ब्रुवतोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते ॥ १२ ॥

अन्वयः—(आत्मा) वाचा नैव प्राप्तुं शक्यः मनसा न प्राप्तुं शक्यः चक्षुषा न प्राप्तुं शक्यः तत् (ब्रह्म) अस्ति इति ब्रुवतः अन्यत्र कथं उपलभ्यते ॥

न च *na eva*, not indeed.

वाचा *vâchâ*, by speech.

न मनसा *na manasâ*, not by mind.

प्राप्तुं *prâptum*, to obtain, (ज्ञातुं) to know.

शक्यः *sakya*, is able (कृषः)

न चक्षुषा *na chakshushâ*, not by eye.

अस्ति इति *asti iti*, "it is".

ब्रुवतः *vruvatah*, (उपदिष्टः गुरोः) from one who says (i. e.) from the Guru who knows that "He is,"

and not from one who denies the existence of God.

अन्यत्र anyatra, any where else.

कथं katham, how.

तद् tad, He.

उपलभ्यते upa-labhyate, is to be found.

M. That God-form cannot be known otherwise than through the grace of Guru. When the Guru, through His infinite compassion shows for the first time to the disciple the majesty of the Self; then it is for the pupil to retain that form in his heart by constant meditation and contemplation.

Not by Speech or Mind is one able to know Him, nor by the eye, how then is He to be obtained from any save the one (Guru) who says "He is".

MANTRA. 13.

अस्तीत्येवोपलब्धस्तत्त्वभावेन बोधयोः ।

अस्तीत्येवोपलब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ १३ ॥

अन्वयः—आत्मा अस्ति इति एव तत्त्व भावेन च उपलब्धः । उभयोः (अस्ति एव तत्त्वभावयोः मध्ये) अस्ति इत्येव उपलब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥

अस्ति इति asti iti "He is".

एव eva, indeed.

उपलब्धव्यः upa-labdhavyah, is to be found or known.

तत्त्व-भावेन tattva-bhâvena, (सद्-अवदादि प्रत्ययविषयस्य वर्जितस्य आत्मनः तत्त्वभावो भवति । तेन च रूपेण आत्मा उपलब्धव्यः ।

M. उभयोः प्रकृति-पुरुषयोः ; तत्त्वं = प्रपञ्चिकत्वं प्रकृति-पुरुष-भावं वा भावयति सम्पादयति इति तत्त्वभावः = अगवाह् ; तेन

तत् प्रसादेन) by (His) true nature (i. e. the *Atmā* is to be known by Its *true condition* as being devoid of all qualities of spirit and matter.) M. by the grace of God. तत्त्व=the truth (of *Prakriti* and *Purusha*); भाव=the creator : i. e. the creator of the truth or condition of *Prakriti* and *Puru- sha*. That is, the God. तत्त्व भावेन=by (the grace of) the origin of Truth (*Prakriti* and *Purusha*.)

च उभयोः cha ubhayoh, सौपाधिक—निरुपाधिकयोः अस्तित्व तत्त्व- भावयोः M. प्रकृति पुरुषयोः) and of both (the condi- tioned and the unconditioned *Brahma*) i. e. by realising the existence of both. M. Of both (*Prakriti* and *Purusha*.)

अस्ति इति एव उपलब्धस्य asti iti eva upa labdhasya, of one who has understood It as "He is". (M. सर्वाधिकतया अस्तिरवाद् अस्ति इति नामा भगवाद्, इति उपलब्धस्य एवमुपलभमानस्य, तत्रैवभावः=भगवाद्) M. The God is named "asti"="He is", because He is the Supreme Existence above all existences. The person who knows God as "Asti"—such a person becomes the vessel of grace.

वभावः प्रसीदति tattva-bhāvaḥ prasīdati, (आत्मनः विदित-अविदि- ताभ्यां अन्योऽद्वय स्वभावः अभिमुखी भवति M. भगवाद् प्रसादवाद् भवति) The true nature is revealed M. The God is pleased,

He is to be known as *Asti* (*He is*), and by (realising) the true nature of the both (Matter and Spirit). To him who knows Him as *Asti* (*He is*), the true nature (of Matter and Spirit) is revealed.

MANTRA. 14.

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते काना येऽस्य हृदि श्रिताः ।

अथ नर्त्याऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ १४ ॥

अन्वयः—यदा सर्वे कानाः ये अस्य हृदि स्थिताः प्रमुच्यन्ते अथ नर्त्याः अमृतः भवति अत्र ब्रह्म समश्नुते ॥

यदा yadâ, when

सर्वे sarve, all (qualifying "desires").

प्रमुच्यन्ते pramuchyante, (विधीयन्ते) are entirely given up, become freed. युक्ता भवन्ति are exhausted.

कानाः kâmâh, (संकरणाः) desires.

ये ye, which.

अस्य asya, (विदुषः) of this, his (man's).

हृदि hridi, in the heart, in the antahkarana.

श्रिताः shritâh, (another reading is स्थिताः) clinging to depending on, residing in.

अथ atha, then.

नर्त्याः martyah, the mortal.

अमृतः amritah, immortal.

भवति bhavati, becomes.

अत्र atra, here (in this life) M. In Brahma-loka, Shvetadvipa &c.

ब्रह्म Brahma, Brahma.

समश्नुते samasnute, प्राप्नोति attains.

When all the desires that reside in the heart are entirely given up then the mortal becomes immortal, then he obtains here Brahma.

MANTRA. 15.

यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः ।

अथ मर्त्यो मृतो भवत्येतावदनुशासनम् ॥ १५ ॥

अवयवः—यदा इह हृदयस्य सर्वे ग्रन्थयः प्रभिद्यन्ते अथ मर्त्यः अमृतः भवति
तावत् हि अनुशासनम् ॥

यदा yadā, when.

सर्वे sarve, all,

प्रभिद्यन्ते prabhidyante, are cut asunder, broken through.

हृदयस्य hridayasya, of the heart.

इह iha, here (on earth).

ग्रन्थयः granthayaḥ, knots.

अथ atha, then.

मर्त्य marttyaḥ, mortal.

अमृतः amritaḥ, immortal, free.

भवति bhavati, becomes.

एतावद् etāvad, so much.

हि hi, verily. (It is omitted in some texts).

अनुशासनम् anusāsanam, instruction.

When all the knots of the heart are cut asunder here then
mortal becomes immortal, verily this is all instruction.

MANTRA. 16.

शतञ्चैका च हृदयस्य नाड्य

स्तासाम्मूर्ध्ना नमभिनिः सृतेका ।

तयोर्ध्वनायकमृतत्वमेति

विष्वङ्मन्या उत्क्रमणे भवन्ति ॥ १६ ॥

अश्वयः—यतं च एका च हृदयस्य नाड्यः तासां (स्ये) एका सुर्ध्नां
अभि निःसृता तथा ऊर्ध्वं आयात् सन्तुः अमृतत्वं एति विश्वं अन्यः उत्क्रमणे
(सुर्ध्नां नरो निनिस्त) भवन्ति ॥

यतं satam, a hundred.

च cha, and.

एका ekâ, one (the Sushumnâ).

च cha, and.

हृदयस्य hridayasya, of the heart.

नाड्यः nâdyah, vessels, nerve-cords, arteries.

तासां tâsâm, of them (one, namely the Sushumnâ.)

सुर्ध्नां murdhânâm, to the head, (piercing through the brain).-

अभिनिःसृता abhinihsritâ, coming out towards.

एका ekâ, one (the Sushumnâ.)

तथा tayâ, by that (nâdi the Sushumnâ)

ऊर्ध्वं ūrdhvam, up wards.

आयन् âyan, going.

अमृतत्वम् amritatvam, immortality (relative immortality till one world-period.)

एति eti, obtains.

विश्वं vishvang, diverse, अन्यः anyâh the others.

उत्क्रमणे utkramane, at the time of going-away. or rebirth.

भवन्ति bhavanti, become. (carry the soul.)

There are a hundred and one arteries of the heart and of them pierces through the head. By that one going upwa he obtains deathlessness. The other (arteries) become (means of carrying the soul) to diverse (lokahs of death) the time of going away.

MANTRA. 17.

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा

सदा जनानां हृदये सन्निविष्टः ।

तं स्वाच्छरीरात्प्रवृहेत्

मुञ्जादिवेशीकां धैर्येण ।

तं विद्याच्छुक्रममृतं तं विद्याच्छुक्रममृतमिति ॥ १७ ॥

अन्वयः—अन्तरात्मा पुरुषः जनानां हृदये अङ्गुष्ठमात्रः सदा सन्निविष्टः । मुञ्जात् वेशीकां इव स्वात् शरीरात् धैर्येण प्रवृहेत् (विवेकी) तं शुक्रं अमृतं वेदयात् ॥

अङ्गुष्ठमात्रः angushthamâtrah, of the size of a thumb.

पुरुषः purushah, Purusha.

अन्तरात्मा antarâtmâ, inner âtma.

सदा sadâ, always.

जनानां janânâm, of beings, of creatures.

हृदये hridaye, in the heart.

सन्निविष्टः sannivistah, seated.

तं tam, that.

स्वात् svât, from self (from his own.)

शरीरात् sarirât, from body.

प्रवृहेत् pravrihet, (निष्कर्षेत्) should draw out, thresh &c.

मुञ्जात् munjât, covering, sheath. M. a kind of weed.

इव iva, like.

वेशीकां ishikâm, inner pith, stock. M. a kind of straw.

धैर्येण dhairyena, with patience.

तं tam, that.

वेदयात् vidyât, should know.

सुकम् sukram, (बीजादिदोषवर्जितं) M. brilliant, germ,
seed,
अमृतम् amritam, free from sorrow immortal. Eternally
Free.

The Purusha of the size of a thumb, the inner Atma of all beings, is always seated in the heart; one should extract that from his body, like the stem from its sheath (or as the wheat is separated from the chaff), with patience. That should be known as the undying seed: that should be known as the undying seed.

MANTRA. 18.

मृत्युप्रोक्तान्नचिकेतोऽथ लब्ध्वा
विद्यामेतां योगविधिञ्च कृत्स्नम् ।
ब्रह्मप्राप्तः विरजोऽभूद्विमृत्यु
रन्योऽप्येवं यो विदध्यात्ममेव ॥ १८ ॥

अन्वयः—अथ नचिकेतः मृत्युप्रोक्तां एतां विद्यां कृत्स्नं योगविधिञ्च लब्ध्वा
ब्रह्म प्राप्तः विरजः विमृत्युः अभूत् यः अन्यः अपि अज्यात्मं एवं वित्तु सः ब्रह्मप्राप्तः
विरजः विमृत्युः भवति ॥

मृत्यु) mṛityu, Yama,
प्रोक्ताश्च) proktâṁ, spoken.

नचिकेतः Nachiketaḥ, Nachiketas.

अथ atha, then.

लब्ध्वा labdhvâ, having obtained.

विद्यां vidyâm, the knowledge.

एतां etam, this.

योगविधिं Yogavidhim, Yoga-practice.

- च cha, and.
 कृत्स्नम् kritsnam, all.
 ब्रह्मप्राप्तः Brahma-prâtaḥ, having attained Brahma.
 विराजः virajaḥ, M. निरुपायः ॥ free from activity (rajas),
 or sin.
 अभूत् abhûṭ, became.
 विमृत्युः vimrityuh, beyond death.
 अन्यः anyaḥ, another.
 अपि api, also.
 एवं evam, thus.
 यः yaḥ, who.
 विद् vid, knew.
 अद्यत्मम् adhyâtmam, the doctrine of Spirit
 एव eva, even.

Nachiketas having then obtained all this knowledge and practice imparted by Yama attained Brahma, became free from rajas and beyond death; another who thus knows the Spirit certainly becomes so.

—ॐ—

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः । हरि ॐ ।

PEACE BE TO ALL.

वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्राह्मणो
शतञ्चैका च हृदयस्य
शत युषः पुत्रपौत्रान् वृणीष्व
शान्तसङ्कल्पः सुमना यथा
अवणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः
श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतस्ती
श्वो भावा मर्त्यस्य यदन्तकैतत्
स त्वमग्निश्च स्वर्गमध्येषि सृत्यो
स त्वं प्रियान् प्रियरूपाश्चश्च
सर्वे वेदा यत्पदमाप्नुवन्ति
सहोवाव पितरं तत कस्मै
सूर्यो यथा सर्वलोकास्य चक्षुर्न लिप्यते
स्वर्गे लोके न भय किञ्चनास्ति
स्वप्नान्तं जागरितान्तञ्चोभौ
हश्चः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्गता
हन्त त इदम्प्रवक्ष्यामि गुह्यं
हन्ता चेन्नन्यते हन्तु हतश्चे

(३)

MANTRA.	PAGE.
तन्दुर्दर्शङ्गूढमनुप्रविष्टं	87
तमब्रवीत्प्रीयमाणो महात्मा	31
तथैह कुमारथं सन्तं	3
तं योगमिति मन्यन्ते	182
तिस्त्रोरात्रीर्यद्वात्सीर्गृहे मे	16
त्रिणाचिकेतस्त्रयमेतद्विदित्वा	37
त्रिणाचिकेतस्त्रिभिरेत्य सन्धिं	33
दूरमेते विपरीते विषूची अविद्या	81
देवैरत्रापि विचिकित्सितं किल	46
देवैरत्रापि विचिकित्सितं पुरा	44
न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नायं	96
न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकमेमा	868
न नरेणावरेण प्रोक्त एष सुविज्ञेयो	18
न प्राणेन नापानेन मर्त्यो	157
न विज्ञेन तर्पणीयो मनुष्यो	56
न सन्दूषे तिष्ठति रूपमस्य न	89
न सास्त्ररायः प्रतिभाति बालप्रसाद्यन्तं	84
नाचिकेतमुपाश्रयानं मृत्युप्रोक्तं	128
नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो	102
नाविरतो दुश्चरितान्नाशान्तो	104
नित्योऽनित्यानाञ्चेतनश्चेतनानामेको	166

आसीनो दूरं ब्रजति शयाने ...	106
इन्द्रियाणामप्ययभावमुदमास्तमयौ ...	171
इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषया * स्तेषु ...	11
इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्था अर्थेभ्यश्च ...	11
इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः ...	17
इह चेदशकद्बोद्धुमप्राक् शरीरस्य ...	17
उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य ...	13
कर्ध्वम्प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति ...	1
कर्ध्वमूलोऽवाकूशाख एषोऽश्वत्थः ...	1
ऋतं पिबन्तौ सुकृतस्य लोके ...	1
एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा ...	1
एतच्छ्रुत्वा सम्परिगृह्य मर्त्यः प्रवृह्य ...	
एतत्सह्यं यदि मन्यसे वरं ...	
एतद्ध्येवाक्षरम्ब्रह्म एतदेवाक्षरम्परम ...	
एतदालम्बनं, श्रेष्ठमेतदालम्बनम्परम् ...	
एष तेऽग्निर्नचिकेतः स्वर्गोऽयमवृणीथा ...	
एष सर्वेषु भूतेषु गूढोऽत्मा ...	
॥ ॐ ॥ उशन् ह वै वाजश्रवसः ...	
कामस्याप्तिञ्जगतः प्रतिष्ठां ...	
जानाम्यहं श्रेयधिरित्यनित्यं ...	
तदेतदिति मन्यन्तेऽतिर्दृष्ट-माना ...	

Index of Mantras.

MANTRA.	PAGE.
अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं	... 161
अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा	... 189
अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽप्योतिरिवाधुनकः ..	147
अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य	.. 146
अजीर्यताममृतानामुपेत्य जीर्यन्मर्त्यः	... 59
अक्षोरणीयान्महतो महीयान्	.. 98
अनुपश्य यथा पृथग्	.. 10
अन्यच्छेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते	... 65
अन्यत्रधर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृताकृतात् ..	91
अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भ इव	... 141
अविद्यायामन्तरे वर्त्तमानाः 73
अव्यक्तात् परः पुरुषो	... 173
अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं	.. 126
अशरीरं शरीरेष्व 107
अस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेन	.. 184
अस्यवित्तं समानस्य शरीरस्यस्य	.. 56
आत्मानं रयिं विद्धि	... 110
आशाप्रतीक्षे सङ्गतं सूनृताञ्	... 14

INDEX OF WORDS.

	ENGLISH MEANING.	PAGE.
...	Free from desire	99
...	Without smell	126
...	Agni	41, 29, 25 27,
...	Fire	40 161, 142, 85,
	The fire burns	173
...	By sharp	121
...	Unborn	97
...	Was born	139
...	Of the unborn	151
...	Of not-decaying	60
...	Than an atom	99
...	More subtle	80, 99
...	Subtle	90
...	Atomic	45
...	In a prolonged	62
...	Guest	13. 17, 153
...	Extreme	37
...	Thou hast rejected	70, 87
...	Surpasses	144
...	Here	44, 47, 186
...	Then	186, 187
...	End	67
...	The objects	118
...	Than the objects	118
...	From the waters	138
...	The Aditi,	140
...	To day	148
...	.When we have seen	58

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
अग्निजाः ...	Mountain-born, rivers ...	1
अवर्णात् ...	Than vice
अविगच्छति ...	Goes over ...	1
अध्यात्म ...	The doctrine of spirit ...	1
अधुनकः ...	Smoke-less ...	1
अनुशासनम् ...	Instruction ...	1
अध्यात्म-योगाधिगमेन	By the understanding obtained from Adhyatma-Yoga by means of meditation on the self
अप्तेषु ...	Thou rememberest
अप्रवेष्टु ...	In the unstable
अप्रवेः ...	By the nonpermanent
अध्वनः ...	Of the road or journey
अनन्तं ...	Without end or effect
अनन्त-लोकाधिपतिं	The means for the attain- ment of the un-ending world
अनन्तर्यं ...	The endless
अनन्दाः ...	Joyless,
अनन्य — प्रोक्ते	Not another taught
अनवच्छेदु ...	In not permanent
अनश्नन् ...	Without eating food ...	16
अनर्हि ...	Without beginning
अनिर्देश्यं ..	Undefinable
अनित्यं ...	Transient.
अनित्यानां ...	Among the transient
अनित्यैः ...	By the not eternal
अनु ...	After ...	11
अनुपश्यति ...	Sees
अनुपश्यति ...	See

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
अनुप्रविष्टः ...	Has entered ...	64
अनु-भाति ...	Shine ...	169
अनुवन्ति ...	Go after ...	132
अनुविष्टः ...	Taught ...	43
अनुप्राप ...	Approaches it ...	151
अनेकवर्णाश्च ...	Of many colours ...	33
अन्तः ...	O Death ...	56
अन्तरात्मा ...	Inner Atmā ...	189
अन्तरात्मन् ...	The Inner Self ...	131
अन्तरिक्षवत् ...	Dwelling in the firmament ...	153
अन्तरे ...	Midst ...	73
अन्तिकात् ...	Near ...	137
अन्धाः ...	Blind men ...	74
अन्धेन ...	By the blind ...	74
अन्यं ...	Other ...	45
अन्यः ...	Another ...	191
अन्यत् ...	Other ...	65
अन्यत्प्राचीः ...	Thou didst ask the other ...	70
अन्यत्र ...	Any where else ...	184
अन्यत्र अधर्मात् ...	Other than non-dharma ...	91
अन्यत्र अस्मात् ...	Other than this ...	91
अन्यत्र धर्मात् ...	Other than Dharma ...	91
अन्यत्र भूतात् ...	Other than the Past ...	91
अन्ये ...	Some ...	159
अन्येन ...	By another ...	82
अन्येरे ...	Others ...	12
अपानं ...	The Apana-vayu ...	155
अपि ...	Also ...	191
अपि देहे ...	Even the body ...	97

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
आप्नुयाद् ...	He obtains ...	108
आप्रमत्तः ...	Not heed-less ...	188
आविष्टाः ...	Are fixed that ...	144
आवृत्ताः ...	Water-born ...	154
आवृत्तः ...	(He) said ...	38
आमयं ...	Fearless ...	110
आमयस्य ...	Of no fear ...	80
आभिनिःसृता	Coming out towards ...	188
आभिवदेत् ...	Greet ...	18
आभूत् ...	Became ...	198
आभि-कृतः ...	Is revealed ...	18
आभि-ध्यायद् ...	Meditating, thinking over ...	61, 70
आमनस्कः ...	Unmindful ...	11
अमुत्र ...	There ...	14
अमृतम् ...	Immortal ...	161, 19
अमृतत्वं ...	Immortality ...	26, 131, 133, 179, 188
अमृतः ...	Immortal ...	188
अमृताः ...	Immortals ...	172, 18
अमृतानां ...	Of the immortals ...	60
अयं ...	This ...	9
अयुक्तेन ...	Unjoined, without concentration ...	11
अरसं ...	Without taste ...	12
अरस्वोः ...	Between the Aranis or "firesticks" ...	14
अक्षरं ...	Imperishable ...	9
अरूपं ...	Without form ...	12
अलिङ्गः इव च	Without marks also ...	17
अखिलवन्तः Or खोलुवन्तः	tear away ...	7
अल्पम् ...	Short ...	5
अल्प-मेव चः	Of small understanding ...	1

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Whose thoughts are never crooked ...	151
Remain aloof ...	181
By an inferior ...	78
Unmanageable ...	113
Eternal ...	101
Whose branches grow downwards ...	170
Thou hast dwelt ...	17
Didst accept ...	70
Ignorance ...	71
In ignorance ...	73
Ceased to be attached ...	104
Without wisdom ...	113, 115
Thou didst ask or choose ...	41
Without decay ...	126
The undeveloped ...	120
Than the Avyakta ...	120
Beyond the Avyakta ...	179
Is able ...	174
Hunger and thirst ...	23
Without sound ...	126
Bodiless ...	101
Not tranquil ...	104
Not-tranquil-mind ...	105
Impure ...	115
Fig-tree ...	170
Horses ...	49
Not concentrated ...	105
Setting ...	143
Is ...	146

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
अस्ति इति	"He is"	184
अस्ति इति इति	"Is" say one	42
अस्ति इति इति इति इति इति	Of one who has understood	
It as "He is"		185
अस्तु ...	Let be	17
अस्पर्श ...	Without touch	126
अस्त्यति ...	Throws, sends	155
अर्हति ...	Is able	191
अश्वरं ...	Imperishable	109
आधोवाये ...	Springs up	12
आत्मनः ...	Of the self	100
आत्मानं ...	The Self	111
आत्मनि ...	In the Atman	123, 175
आत्मनि महति	In Mahat Atmā	123
आत्मस्थं ...	Seated-in-the-self	163
आत्मा ...	The self	99, 103, 121, 150, 154
आत्मानं ...	The self	102, 137
आत्मा महात्	The great Self	119
आरथ ...	Sayest	41
आदधानस्य	Of him who accepts, who clings	61
आदर्श ...	In the mirror	17
आनन्द्याय ...	Infinite rewards	12
आप्तः ...	Hast obtained	8
आपकरोति ...	Falls	7
आपनेया ...	To be obtained, to be destroyed,	1
आप्तव्यं ...	Can or may be obtained	28
आप्तिं ...	Fulfilment	115, 117
आप्नोति ...	Obtains	115, 117
आप्तं ...	Having reached	...

ENGLISH MEANING.	PAGE.
By these	54
Uniformly declare	92
Abode	49
Going	188
The son of Aruna or Arunâ	
...	21
Support	95
Entered	4
Averted-gaze	131
Hopes	15
Wonderful	77, 78
Was	2
Poured	150
Sitting	156
Sitting still	100
They say	182
Desires	94
Desires	142
Desiring	92
Thou wishest	50
By the other	157
Thus	112
This	33, 1
Of the senses	177
The senses	113, 114
Like	189
Here	187
Inner pith	189
Bricks	30

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
सुखायुक्तं ...	Public charities and secular	
liberality	...	11
ईशानानां ...	Of the sacrificers	10
ईशः ...	Praised	14
ईश्वर ...	Venerable	3
ईश्वराः ...	Like these	5
ईशानं ...	Lord	137, 14
ईशानः भूत भव्यस्य	Lord of the Past and the Future	14
ईशियस्यसि ...	Thou wilt rule	5
उ ...	Verily	27, 67, 14
उक्त्या ...	Having repeated	12
उच्यते ...	Is said	161, 17
उच्यते ...	Also	6
उत्सर्गणे ...	At the time of going-away	18
उत्तिष्ठत ...	Arise	12
उत्सर्गं ...	Water	13, 14
उत्सर्ग-व्यस्तनयो	Rising and selling	17
उदेति ...	Arises	14
उद्गच्छति ...	Sends up	15
उपलब्धः ...	Is to be found	18
उपलब्धते ...	Is to be found	18
उपरोरहीः ...	Press	4
उप सेचनं ...	Over-sprinkling	10
उपाख्यानं ...	The story	12
उपाजिही ...	Repose	15
उपेक्ष ...	Having reached	6
उपासते ...	Worship	15
उभे ...	Both	23, 6
उभौ ...	Both	98, 19

ENGLISH MEANING.	PAGE.
The spacious way ...	46
He said ...	7, 30
Wishing ...	2
Up ...	155, 188
Whose roots grow upwards ...	170
Truth ...	107, 154
Truth-born ...	154
Dwelling in Truth ...	154
one form ...	165
The One ...	164, 166
So, one is the Inner Self of	
all creatures ...	164
One ...	188
Eleven-gated ...	151
Trembles ...	172
Promiscuously surround ...	68
This ...	70, 190
So much ...	187
Goes to ...	37, 188
These ...	71
Having obtained ...	35
Be ...	51
I go ...	9
This ...	103
Saw, sees ...	131
It is either the sound or the thing signified by it M. Om I swear or solemnly promise to tell this to thee ...	
Food ...	106

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
उदीहासकिः	The son of Uddālaka ; or Uddālaka ...	21
अङ्गुलमात्रः	(Of the) measure of the thumb ...	147, 189
अङ्गुल-मात्रः पुरुषः	The person of the size of a thumb ...	147
कः ...	Who ...	100, 106
कथं ...	How ...	184
कथं तु ...	In what way ...	168
कर्तव्यम् ...	To be done ...	9
करिष्यति ...	He will do ...	10
करोति ...	Does ...	165
करोमि ...	I make ...	52
कल्पते ...	Obtains ...	129
कवयः ...	The sages ...	125
कश्चन ...	Any one ...	144, 157, 161
कश्चिद् ...	Whatsoever ...	48, 96, 131
कस्मै ...	To whom ...	7
कामं कामं	One desired object after another ...	160
कामभाजम्	Enjoyer ...	52
कामस्य ...	Of desire ...	86
कामाः ...	Objects of desire ...	53, 72, 186
कामाद् ...	Desires ...	53, 70, 132
कामानां ...	Of desires ...	51
कादा	The end, the limit ...	120
किम् ...	What ...	9
किम् उ ...	Does it verily, or indeed ...	168
किं च ...	So-ever ...	175
किञ्चन ...	Not the least, any ...	23, 146
किञ्चिद् ...	Anything ...	120
किम् ...	Verily ...	4
किञ्चनपरिशिष्यते	What here remains ...	135, 156

ENGLISH MEANING.	PAGE.
How this fire ...	169
From any where ...	96
A boy ...	4
They do ...	13
Able, competent ...	78
Taught properly ...	78
Effect and cause ...	91
All ...	191
Of good deeds ...	86
A denizen of the lower sphere ...	60
The openings, the senses ...	130
Snell ...	134
Womb ...	141
Goes ...	5, 143, 146
Going, the path ...	79, 121
By the pregnant women ...	142
Abyss-seated ...	88
In the cavity ...	28, 98
Do ...	107, 139, 140
Hidden in the cave ...	88
To be hidden, a mystery ...	129, 158
Occult, secret ...	64
Hidden ...	121
Who has entered into the dark	88
Take, accept ...	33
In the houses ...	13
In the house ...	16, 17
The roads ...	112
Cow-born ...	154

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
गौतम ...	Gautam ...	19, 150, 156
ग्रन्थः ...	Knots ...	184
एव एवयोः	And of both ...	184
चक्षुः ...	The eye ...	184
चन्द्रतारकं	The moon and stars ...	184
एव एव ...	And what ...	177
चरन्ति ...	Perform ...	98
आक्षुब्धः ...	By the Ocular ...	163
चितः ...	Has been laid ...	84
चिन्तयमानः	Thought upon ...	71
चिरजीविकाश्च	Means of long-living ...	51
चेत् ...	If ...	58, 98, 174
चेतनः ...	The thinker, the conscious ...	164
चेतनावाच्य	Among those who think ...	164
छायातपो ...	Shadow and light ...	108, 176
जगत् ...	World ...	174
जगत्तः ...	Of the world ...	84
जपयुक्ताः	Eaten hay ...	5
जनावाच्य ...	Of beings ...	184
जनावः ...	People ...	41
जन्तोः ...	Of the creature ...	94
जन्म मृत्यु ...	Birth and death ...	35
जरदन्ति ...	(They) cause decay ...	56
जरेया ...	By decay ...	23
जहाति ...	Leaves behind ...	88
जगर्ति ...	Is awake ...	164
जागृत्स्नानं	Waking-end ...	134
जागृवद्भूति ...	By the waking ...	144
जाग्रव ...	Awake ...	11

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Born ...	138 4
The Fire ...	142
I know ...	84
Is born ...	96, 116
The Jīva ...	137
Live ...	50
Lives ...	157
They live ...	157
Life ...	56
Living ...	62
We shall live ...	58
Decaying ...	60
Light ...	148
Is known ...	72
Knower ...	78
To know ...	101
Having known ...	94, 179
The Buddhi ...	123
In the Buddhi ...	123
That ...	99, 100, 189
The wise who	
perceive him within theirself ...	167
That ...	84, 144
O Father ! ...	7
Therefore ...	84, 137
When verily he shines ...	169
By argument ...	82
That place or goal ...	144, 116
That verily ...	144

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
सत्यभावः प्रकीर्तितः	The true nature is revealed	185
तथा गन्धर्वलोके	In the Gandharva world	176
तथा पित्रलोके	World of the Fathers	176
तद्	He	184
तद् न	That indeed	144, 161
तद् ब्रह्म	That is Brahma	171
तद् or यच्छेत् याप्ते आत्मनि	Should merge that in the self which is Peace or Quiet	123
तद् विष्णोः	Of that Vishnu	117
तद्	body	103
तपति	Eats	172
तपसः	From Tapas	130
तपांसि	Penances	9
तर्पणीयः	Made happy	5
तथा	By that	18
तरति	Over come	3
तस्मात्	Therefore	1
तस्य	Of him of Divine grace	प्रवाद विद्यमानस्य 2, 10
तस्यः	Three	1
त्वत्-प्रमुहं	By thee discharged	1
तदासां	Of the three	2
तादृक् एव	Like that	15
तासां	Of them	18
त्वा-दृक्	Like thee	48, 1
तिष्ठति	Exists	147, 1
तिष्ठन्तः	Stays there	1
तितोर्षदां	Who wish to cross	1
त्रिकर्तृकम्	Three-duty done	1

ENGLISH MEANING,	PAGE.
He who has performed <i>thrice</i> the Nachiketas fire-sacrifice	34, 38, 108
With that hree	34
Crossing over	23
Three	17
Verily	111
Equal to	48, 51
Pleased	31
Third	43
A third time	7
Vigour	56
By him	103
Their	112
They	98
Giving	6
I give	7, 32
Gave	2
Seeing, having seen	22
Staggering to and fro	73
When the presents	4
Wilt thou give	7
Day by day	142
A second time	7
By the second	26, 41
Long	62
Given milk	5
On the inaccessible	125, 148
Difficult to be seen	87
Difficult to pass over	125

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
दुरीकृत ...	Dwelling in the jar ...	153
दुर्वृत्तात् ...	From evil-conduct ...	104
दुष्टाश्वाः ...	Vicious horses ...	113
दूरम् ...	Wide apart ...	71, 100
दृश्यते ...	Is seen ...	121
दृष्ट्वा ...	Having seen ...	87
देव ...	God ...	36, 88, 100
देवतान्वी ...	With all dieties ...	140
देवाः ...	Gods ...	156
देवाः सर्वे ...	* All Devâs ...	143
देवैः ...	By the Gods ...	44, 47
देहात् ...	From the (subtle) body ...	156
देहिनः ...	Embodied ones ...	156, 159
द्रव्यैः ...	Things ...	85
धर्मः ...	Nature ...	45
धर्मात् ...	Than Dhanina ...	91
धर्मात् ...	All dharmanas ...	149
धर्म्यम् ...	Being ...	90
धातुः ...	Of the senses ...	99
धारा ...	Edge ...	125
धीरः ...	The wise ...	68, 87, 89, 102, 131
धीराः ...	Wise ...	73, 133, 165
धृत्वा ...	With firmness of mind ...	87
ध्रुवं ...	The fixed ...	84, 127, 133
नः ...	To us ...	64
न आरयेति ...	Does not go beyond ...	161
न अपानेन ...	Not by Apâna ...	157
न अयं ...	Neither this ...	98
न अयं अत्मा ...	Not this self ...	102

ENGLISH MEANING.	PAGE.
" And it is not " ...	43
There is no ...	76
Not of others ...	165, 167
Not these lightnings reveal ...	*
Not by eye ...	169
Not by Prana ...	180, 183
Does it not shine forth ...	157
salutation ...	168
Venerable ...	17
Nor by understanding ...	17
Man ...	102
By man ...	117
Not to be obtained ...	78
Do not know ...	77
Did not know ...	93
He does not grieve ...	77
Nor is killed ...	151
Is not contaminated ...	93
The Nâchiketa fire ...	164
Vessels ...	110
Many ; difference ...	183
Different objects ...	145, 146
Called ...	66
By name ...	2
Gone forth ...	32
Having understood ...	172
Eternal ...	36, 127
Eternal ...	85, 126
Eternal ...	07 102

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
नित्यः नित्यानाम्	The Eternal among the Eternals	166
निबोध ...	Understand	27
निबोधत ...	Learn	124
निर्भिन्नाः ...	Creating	160
नियच्छेत् or तद्विशिष्टं	Should merge	123
निरिन्ध्याः ...	Barren	5
निशिता ...	Sharpened	125
निहितं ...	Placed	28
निहितः ...	Placed, hidden	99, 141
नीयमानाः ...	Led	74
नीयमानास्तु ...	Were being given to or brought	4
नृत्यगीते or नृत्यगीतं	Dancing and singing (let be)	57
पुषत् ...	Dwelling in men	153
नो भूयात् ...	For us may be	83
पञ्च ...	The five	181
पञ्चाग्रयः ...	The house-holder	108
पक्वते ...	Ripens	12
परिहृतं ...	Learned	73
पथः ...	The road	125
पदं ...	The word, the state	92, 93
परं ...	Superior	94, 95, 110, 119, 124
परः ...	The other, superior	76, 119, 130
परमं ...	Best	124
परमे ...	In the highest	100
परमां गतिं ...	The highest goal	18
परमं पदं ...	The highest place	11
परमं सुखं ...	Supreme happiness	14
परा ...	Higher	11
परा ...	Supreme	119

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Outside forms ...	131
Out-going ...	132
Going outwards ...	130
The abode of the Supreme ...	108
Be served by them ...	54
Go round and round ...	74
As if fully seen ...	176
In the hills ...	148
Cattle ...	23
Look ...	11
Sees ...	99, 145
Sees any one ...	180
Seeing ...	149
Thou seest ...	91
The shore the end ...	86, 117
The noose ...	133
Father ...	7
Thirst ...	23
Both drinkers ...	107
Drunk water ...	5
Again and again ...	76
Sons and grand-sons ...	49
City ...	151
From before ...	39
Before ...	21
Before ...	45
The ancient ...	88
Ancient ...	97
The Purusha ...	120, 147, 160, 189

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
पुनर् ...	A man ...	66
पुनरप्य ...	Of the person ...	15
पुनरात् ...	Than the Purusha ...	120
पुनः ...	The prior ones ...	11, 138
पुनः ...	Separate ...	149, 177
प्रकाशते ...	shines forth ...	121
प्रहरम् ...	The reins ...	111
प्रज्ञानम् ...	Knowing ...	28, 61
प्रज्ञानेन ...	By knowledge ...	106
प्रचोदः ...	Thrown off ...	38
प्रति ...	For each ...	17
प्रसीतः ...	Assured in mind ...	19, 21
प्रति-भाति ...	Appears ...	71
प्रतिष्ठात् ...	Support ...	28, 86, 8
प्रतीक्षे ...	Expectations ...	11
प्रथमं ...	First ...	2
प्रथमः ...	First ...	1
प्रत्यग ...	Down ...	15
प्रत्यगात्मानं ...	The Pratyagâtma, the Sub-	
jective Self	13
प्रत्युच्यते ...	Uttered again, repeated ...	3
प्रवेक्ष्यते ...	Enter ...	13
प्र-वृत्ति ...	Tell ...	1
प्रवृत्तिरप्यसौ ...	Origination and destruction ...	18
प्रविद्यमाने ...	Are cut asunder ...	18
प्रमादपूर्णा ...	Acting carelessly ...	1
प्रमुक्तवति ...	Is fully liberated ...	11
प्रमुक्तं ...	Freed fully ...	1
प्रमोदात् ...	Pleasures

ENGLISH MEANING.	PAGE
Full of devotion	129
Studying many Vedas or sciences	102
Proclaim	41
I shall tell	158
Enters	13
Entering	139
Entered	162
Entered	108
Should draw out	139
Having separated or known by	99
By the grace	100
Questioner	88
Before,	174
The wise	128
With the Prâna	140
In the Prâna	172
Do ask for	133
Ask thou	53
To obtain	183
Having approached	124, 158
Is obtained	84
Delightful	70
The pleasures	69
Pleased	82
About the dead	42
Pleasant	65, 67, 69,
The pleasant	69
O dearest	83

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
श्रीकृत ...	Taught ...	79
श्रीकृता ...	declared ...	82
श्रीकृतम् ...	Spoken ...	190
श्रीकृते ...	Spoken ...	79
बभूव ...	Became ...	162
बहिः ...	Out or without ...	162
बहवः ...	Many ...	70, 72, 77
बहुधा ...	Manifold ...	79, 165
बहुधां ...	Of many ...	9, 166
बहुना ...	By much ...	103
बहुनिः ...	Many ...	77
बालं ...	The child ...	75
बालाः ...	Childern ...	132
बाह्यदोषैः ...	External impurities ...	164
विभेति ...	Is afraid ...	23
बुद्धिः ...	Buddhi ...	119, 182
बुद्ध्या ...	By the Buddhi ...	122
बुद्धिः ...	Than the Buddhi ...	119
बृहत् ...	The great ...	155
बोद्धुं ...	To understand ...	174
ब्रवीमि ...	I tell ...	27
ब्रूहि ...	Say ...	64
ब्रह्म ...	The Brahman ...	94, 106, 109, 158, 160
ब्रह्मचर्यम् ...	The vow of celibacy ...	93
ब्रह्मजं ...	The Brahma-born and omniscient ...	35
ब्रह्मविदः ...	The knowers of Brahman ...	108
ब्रह्मलोके ब्रह्मविदे	Is magnified in the world of	
Brahma	95, 128
ब्रह्म-संवेदि ...	Brahma-session ...	129

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Brahmana	18
Reach	26
From awe	173
Are	106
Will be	21, 32
Is	113, 114, 115,
Become	188
Than the future	91
Shine forth	168, 169
Lasting	55
By (His) light	169
The world	162
Of Past and Future	137
Past	91
With the elements	139, 141
Of earth	49
Again	32, 116
The enjoyer	112
Sink	70
Another than myself	101
By me given	54
Through my favor	21
Doctrine	82
Having known	89, 102
Who rejoices and rejoices not	100
Middle	9
In the middle	155
In the midst of the self	147
The experiencer of the fruit	136

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
मनः ...	The Manas ...	111,119
मनः धारकः	Who holds the reins of the mind ...	117
ततः ...	Then the Manas ...	119
मनसो बलं उत्तमं	Buddhi is higher than Manas ...	178
मनसा ...	By mind 114,118,145,181,182	
मनसि ...	In the Manas ...	123
मनीषिणः ...	The wise ...	112
मनुष्यः ...	Man ...	68
मनुष्याः ...	Men ...	71
मनुष्ये ...	Among men ...	42
मनुष्येभिः ...	By the men ...	142
मनुष्यैः ...	By men ...	54
मन्दः ...	The dull ...	69
मन्यते ...	Thinks ...	98
मन्यन्ते ...	They think ...	167,182
मन्यमानाः	Considering ...	73
मन्यसे ...	Thou thinkest ...	51
मन्ये ...	I think ...	72,90
मर्त्यः ...	Mortal 12,60,90,157,186,187	
मर्त्यस्य ...	Of the mortal ...	56
मर्त्यलोके ...	In the mortal world ...	53
मरणं ...	Death ...	54,158
महत् ...	Great ...	86
महतः ...	Than the Mahat ...	99,119
महतः परं	Beyond the Mahat ...	127
महति ...	In the great ...	64,123
महद् ...	Wide ...	49
महद् भयं ...	A great terror ...	172
महद् ...	To me ...	25

ENGLISH MEANING.	PAGE.
The great Souled	32
Great	178
Great	101, 136
In a mighty land	51
The greatness	100
Greater	99
Towards me	19
Thou shouldst not ask	54
Thinking	76
Dies	96
The creature is liberated	179
Covering	189
Of the sage	150
Deluded	75
Fools	74
To the head	188
To death	145, 146
Death	106
Yama	190
The death ropes	39
Told by Death	128
Mouth of Death	22, 127
Of death	132, 145, 146
To Mrityu	8
Of understanding	15
The wise man	128
Couplings	134
Rejoices	24, 39, 96
What causes rejoicing	90

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
वं or वं ...	Whom or him ...	179
वत् or वत्	Which or that ...	109
वे वतद् विदुः	Who know this ...	172
वच्छेत् ...	Should merge ...	122, 123
वत्र ...	Where ...	106
वथा ...	How ...	16
वथा अप्यु ...	As in waters ...	176
वथा उदके ...	As water ...	149
वथा कर्म ...	According to karma ...	159
वथा ज्ञातु ...	According to their knowledge ...	159
वथा स्वप्ने ...	As in dream ...	176
वयोक्तु ...	As it had been told ...	30
वदा ...	When ...	181, 186
यन्ति ...	Go ...	132
वद् ...	Whom ...	103
वत्सात् ...	From which ...	116
वत्स ...	Whose ...	156
वाति ...	He goes ...	100
वाचद् ...	As long as ...	50
वाचद् ...	So long ...	58
जुक्तेन ...	Joined ...	114
वे ...	Which ...	186
योगाभिनयेन	By means of Yoga ...	86
योगविधिं ...	Yoga-practice ...	194
योगहेमाद् or च	Greed and avarice ...	69
योनिं ...	Womb ...	54
रति ...	Play ...	61
रथ ...	The chariot ...	111
रथि ...	The seated in the chariot ...	111

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Taste ...	134
Nights ...	17,21
Women ...	53
Form ...	134
His form ...	180
In each form ...	162
* For every form, its counter-form ...	162
We shall obtain ...	58
Finder ...	78
Having obtained ...	90,190
To be found; obtained; obtainable	48,102,103
Obtained ...	54
Is contaminated ...	163
World ...	76
The worlds ...	5,161
The world beginning ...	29
Reaching the world ...	28
World ...	23
The speaker ...	47,77
Arose ...	141
Thunder-bolt raised ...	172
Dwelling ...	73
Say thou ...	91
Say ...	92,108,125
Colour ...	61
To be chosen ...	59
Dwelling in the Devas ...	153
Among the boons ...	43
Boons, the elect ...	18,124

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
चरेष्ट ...	By the boon ...	26
चरं ...	Control ...	76
चरुः ...	The controller ...	165
चरुमि ...	Manageable ...	114
चरुः ...	Vasu who makes all to dwell ...	152
अतुष्ट or अतुष्ट ...	Injured, killed ...	130
चरति ...	He walks ...	100
वाक् ...	The speech ...	122
वाजसवसः ...	Vajasravasa, Uddalaka ...	2
वाचनं ...	The dwarf ...	156
वाहाः ...	Chariots ...	57
व्यापकः ...	The all-pervading ...	179
विचिकित्सितं ...	Doubtful ...	45, 47
विचिकित्सा ...	Doubt ...	41
विचिकित्सन्ति ...	Make enquiry ...	63
विद्वानसः ...	The knowing ...	150
विद्वानसि ...	Knows, perceives ...	134
विद्वामीयं ...	Can I know ...	168
विदुषुषते ...	Wishes to protect ...	137
विद्वानवाद् ...	Having understanding ...	116, 114
विद्वान-वारचिः ...	Intelligence-driver ...	116
विततस्य ...	All-pervading ...	132
वीर-नयुः ...	Free from anger ...	19, 22
वीर-शोकः ...	Free from sorrow ...	99
वित्तं ...	Wealth ...	51, 58
वित्तम् ...	By wealth ...	58
वित्तमयी ...	Leading to wealth ...	70
वित्तमोहेन ...	By the delusion of wealth ...	75
विदुः ...	Knew ...	191

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Fulfils the desires ...	166
Having known ...	133
Know thou ...	28,111
The knowledge ...	43,190
Wisdom—desirer ...	72
Wisdom ...	76
Should know ...	189
I may know ...	43
The wise ...	39
Spreads out in different directions ...	149
Opposite ...	71
The wise ...	96
Reveals ...	103
Open ...	90
Is it lighted ...	168,169
All pervading† ...	101
And freed ...	151
Being freed ...	156
Free from activity ...	191
Separates, distinguishes ...	68*
The objects ...	112
Different directions ...	71
Diverse ...	188
Being torn away ...	156
From one who says ...	183
Destroys ...	15
I choose ...	20,26
Chooses ...	67,64,69
Choose ...	18,41,45,49,51

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE
प्रार्थते ...	Prays ...	103
वृष्टं ...	Rained ...	143
वेद ...	Knows ...	106
वेदिषत् ...	Dwelling in Vedi or Earth ...	153
वैश्वीनरः ...	Fire ...	15
व्योमसत् ...	Existing in space ...	154
विमृत्युः ...	Beyond death ...	191
शक्नेमहि or शक्नेमहि	May we be able ...	110
शक्यः ..	Is able ...	183
शतायुषः ...	Centenarian ...	46
शब्दाश्च ...	Sounds ...	133
शयानः ...	Lying down ...	100
शयिता ...	Will sleep ...	21
शरदः ...	Autumns ...	50
शरीरत्वाच्च	In order to have a body ...	153
शरीरस्य विस्मरः	The falling asunder of body ...	174
शरीरस्थस्य	Of the dweller in the body ...	153
शरीराद् ...	From body ...	183
शरीरे ...	The body ...	9
शरीरेषु ...	In the bodies ...	101
शाखः ...	Branches ...	171
शान्त-संस्कारः	Calm of thought ...	11
शान्तिं ...	Peace ...	13, 31
शान्तिः ...	Peace ...	16
शान्ते आत्मनि	In the Atma of Peace ...	12
शाश्वतः ...	Eternal ...	9
शाश्वती ...	Eternal ...	16
शुक्लः ...	Brilliant ...	160, 19
शुचिषद् ...	Dwelling in the Pure ...	15

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Pure ...	150
Even hearing ...	77
A treasure ...	84
Passed over sorrow ...	23,39
Sorrow ...	89
Grieves ...	102
To the faithful ...	25
Faith ...	4
For the sake of hearing ...	77
At the time of sraddha ...	129
Repeats ...	129
Contained ...	161,186
Having heard ...	89,128
The good ...	66,68
Good ...	67
Best ...	95
To-morrow ...	55,148
Attains ...	186
Corn ...	12
Well ...	67
About the next world ...	63,74
Charioteer ...	111
Of the charioteer ...	113
Bind ...	66
Of good deeds ...	107
Peacefully ...	21
Eternal happiness ...	165
Well-understood ...	45,47
Easy to be known ...	79

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
विद्यावाच ...	Full understanding ...	83
विद्या ...	Righteousness ...	15
विशेष ...	When asleep ...	160
विपुलः ...	Well-guarded ...	142
विपलाः ...	Good-hearted ...	19
विषः ...	The sun ...	143, 163
विषयवा ...	Subtle ...	122
विषयवर्तिनिः ...	By the subtle-seers ...	122
विष्ठा ...	Garland, the neck-lace ...	33, 70
विह ...	Let go ...	46
विह्वः ...	Bridge ...	109
विशेष ...	Praise ...	86
विश्व ...	Immoveable ...	159
विश्वरूप ...	Steady (unmoved) ...	182
विश्वार्थ ...	Touches ...	134
स्वयं ...	Themselves ...	73
स्वयम्भुः ...	Swayambhu, self-born, ...	130
संपत्तं ...	Possessions ...	15
संक्षेप ...	Concisely ...	93
संघ ...	Union ...	35
संघारमुप ...	Fully embraced it ...	89
संनयति ...	Is-born ...	140
संनिवृत्ति ...	Enters ...	140
संसार ...	The transmigratory circle ...	115
स ...	He ...	106
सङ्गर्षः ...	With musical instruments ...	53
सत्यं प्रति ...	True resolve ...	83
सर्वं सति महात्मा ...	Over Buddhi is the Mahanatma, ...	178
सव्यवसायः ...	Good horses ...	114

ENGLISH MEANING.	PAGE.
Always	... 113,114,115,189
The house of Brahman	... 90
The ancient	... 128,171
Being	... 4
Seated	... 189
Balanced mind	... 116
Fully understanding	... 68
With chariots	... 53
All	... 56,169,172
Every where	... 100
The Inner self of all creatures	95,162,165
All-wealth	... 2
All	... 53
All	... 92,161
Of all the senses	... 56
In all beings	... 121
He may be	... 19
Heaven-world-dwellers	... 25
In the heaven world	... 24,40
In the heaven	... 23
Heavenly	... 27
Heavenly	... 40
Dream-end	... 135
Thyself	... 49
Prosperity	... 17
Own	... 103
From self	... 189
Else	... 9
Swan	... 152

WORDS.	ENGLISH MEANING.	PAGE.
हंत ...	Killed ...	98
हतः ...	The killed ...	98
हन्त ...	Well then ...	158
हन्ता ...	The killer ...	98
हन्तुं ...	To kill ...	98
हन्मते ...	Is killed ...	97
हन्मनामे ...	Being killed ...	97
हवाश् ...	Horses ...	112
हर ...	Fetch ...	13
हर्ष-योयो ...	Joy and sorrow ...	89
हविर्गन्तव्यः ...	The offerers of oblations ...	142
हस्ति ...	Elephants ...	49
हिरण्यम् ...	Gold ...	49
हीयते ...	Misses ...	67
हृदयस्य ...	Of the heart ...	187, 188
हृदये ...	In the heart ...	189
हृदि ...	In the heart ...	186
होता ...	The sacrifice ...	153

